T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİLEK KİPLERİ

NİSA DOĞAR

İzmir
2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİLEK KİPLERİ

NİSA DOĞAR

DANIŞMAN
PROF. DR. CANER KERİMOĞLU

İzmir

2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Türkçe Öğretiminde Dilek Kipleri" adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

27/01 /2023

NİSA DOĞAR

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 27/01/2023

Tez Başlığı:

Türkçe Öğretiminde Dilek Kipleri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **79** sayfalık kısmına ilişkin, **27/01/2023** tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 4'tür.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum **X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) x **Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30)** □

□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça hariç, □ Alıntılar dâhil, □ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça dâhil, □ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. x **EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.** □	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : **Nisa DOĞAR**
Öğrenci No : **2019950029**
Anabilim Dalı : **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı**
Programı : **Türkçe Öğretmenliği**
Statüsü : Yüksek Lisans □ Doktora □

ÖĞRENCİ	**DANIŞMAN**
Nisa DOĞAR	Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU
27/01/2023	27/01/2023

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: [redacted]) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans serüvenim son derece istekli, heyecanlı ve umutlu başlamasına rağmen kimi zaman bu duyguların yok olduğunu hissettiğim, kimi zaman da bu duyguları daha güçlü bir biçimde hissederek devam ettiğim bir süreç oldu. Bu zorlu süreçte beni bugünlere getirirken her daim arkamda durduklarından emin olduğum, eğitim hayatımın ilk gününden bugüne kadar beni destekleyen, bana güvenen anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Yüksek lisans mülakatlarından tezimin son cümlesini yazana kadar yanımda duran, düştüğüm her an elimden tutup kaldıran, kendime olan inancımı kaybettiğimde bile bana inanmaya devam eden bu süreçteki en büyük destekçim, sevgili eşime teşekkür ederim.

Lisans hayatımdan yüksek lisans bitimine kadar desteğini benden esirgemeyen, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum saygıdeğer hocam, danışmanım Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU'na emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET vii

BÖLÜM I 1

GİRİŞ 1

1.1. Problem Durumu 1

1.2. Amaç ve Önem 3

1.3. Problem Cümlesi 4

1.4. Alt Problemler 4

1.5. Tanımlar 4

BÖLÜM II 5

KURAMSAL ÇERÇEVE 5

2.1. Dil Bilgisi Nedir? 5

2.2. Dil Bilgisi Öğretiminin Önemi Nedir? 10

2.3. Dil Bilgisi Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Nelerdir? 15

2.4. Kiplik ve Kip Nedir? 19

2.5. Türkçede Kiplik ve Kip 23

2.5.1. Türkçede Dilek(Tasarlama) Kipleri 31

2.5.1.1. Gereklilik Kipi 32

2.5.1.2. İstek Kipi 34

2.5.1.3. Emir Kipi 38

2.5.1.4. Dilek-Şart Kipi 42

BÖLÜM III 45

YÖNTEM 45

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni 45

3.2. Evren / Örneklem 45

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları 45

3.4. Verilerin Analizi 50

3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği 50

3.6. Araştırmacının Rolü 50

BÖLÜM IV İNCELEME 51

BULGULAR 51

4.1. Dilek (Tasarlama) Kiplerinin İşlevleri ve Kullanımları 51

4.1.1. Gereklilik Kipinin İşlevleri ve Kullanımları 51

4.1.1.1.Gereklilik Bildirme İşlevi 51

4.1.1.2. Zorunluluk Bildirme İşlevi 52

4.1.1.3 Tahmin Bildirme İşlevi 53

4.1.1.4. İstek Bildirme İşlevi 55

4.1.1.5. Öneride Bulunma, Öğüt Verme İşlevi 57

4.1.1.6. Emir Verme İşlevi 58

4.1.1.7. Tereddüt Bildirme İşlevi 59

4.1.1.8. Uyarıda Bulunma İşlevi 60

4.1.1.9. Telkinde Bulunma İşlevi 60

4.1.1.10. Çıkarımda Bulunma İşlevi 61

4.1.1.11. Soru Sorma İşlevi 61

4.1.2. İstek Kipinin İşlevleri ve Kullanımı 61

4.1.2.1. İstek Bildirme İşlevi 62

4.1.2.2. Emir Verme İşlevi 62

4.1.2.3. Gereklilik Bildirme İşlevi 63

4.1.2.4. Dilek, Temennide Bulunma İşlevi..... 63

4.1.2.5. Zaman Bildirme İşlevi 64

4.1.2.6. Öneride Bulunma İşlevi..... 64

4.1.2.7. Beddua Etme İşlevi 65

4.1.3. Emir Kipinin İşlevleri ve Kullanımı..... 65

4.1.3.1. Emir Verme İşlevi 65

4.1.3.2. İstekte Bulunma İşlevi 66

4.1.3.3. Öneride Bulunma İşlevi..... 66

4.1.3.4 Açıklama, Yönlendirme, Dikkat Çekme İşlevi..... 67

4.1.3.5 Tehdit, Meydan Okuma, Önemsememe..... 68

4.1.3.6. Dua Etme İşlevi 68

4.1.4. Dilek-Şart Kipinin İşlevleri..... 68

4.1.4.1. Dilek/İstek Bildirme İşlevi..... 68

4.1.4.2. Şart/Koşul BildirmeİşlevI 69

4.1.4.3. Tahminde Bulunma İşlevi 70

4.1.4.4. Emir, Rica Bildirme İşlevi..... 70

4.1.4.5. Çaresizlik, Kararsızlık Bildirme İşlevi..... 70

4.1.4.6. Cümleye "Her ne koşulda olursa olsun" Anlamı Verme..... 71

4.1.4.7. Pişmanlık Bildirme İşlevi 71

4.1.4.8. Dilek-Şart Kipinin Zarf-Fiil Görevinde Kullanımı..... 71

4.2. Türkçe Ders Kitaplarında Kip Konusunun Ele Alınışı..... 72

BÖLÜM V 87

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER..... 87

5.1. Tartışma..... 87

5.2. Sonuç ve Öneriler..... 90

KAYNAKÇA..... 92

EK 1. 101

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Veri Toplama Amacıyla İncelenen Eserlerin Listesi 46

ÖZET

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİLEK KİPLERİ

Çağdaş eğitim anlayışına göre Türkçe öğretiminin temel amacı, bireylere dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerileri kazandırmak; Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanan bireyler yetiştirmektir. Dil bilgisi öğretimi ise bu becerilerin geliştirilmesinde bir araç konumundadır. Türkçe dersi eğitimde en çok zaman harcanan derslerden olmasına rağmen Türkçe dil bilgisinde konuların soyut olması, bazı konuların anlaşılmasının zor olması nedenleriyle bu becerilerin gelişmesine katkıda bulunamamıştır.

Türkçe öğretiminde dil bilgisi konularına fazla zaman ayrılmasının ve diğer beceri alanlarının önüne geçmesinin sebebi olarak belli başlı konularda tam bir sınıflandırma ve adlandırma yapılamaması, bilim insanları tarafından kimi noktalarda uzlaşmaya varılamaması gösterilebilir. Türkçe dil bilgisi kitapları ve alanyazın incelendiğinde dilek kiplerinin ele alınışında da birçok görüş ayrılığının yaşandığı görülmektedir. Dilek kiplerin adlandırılması ve sınıflandırılması, bu kiplerin zaman anlamı taşıyıp taşımaması, emir ve istek kiplerine getirilen eklerle bu kiplerin birbirinin yerine kullanılması, istek kipinin günlük hayatta kullanımının birkaç durumla sınırlı kalmasına rağmen tüm detaylarıyla kitaplarda verilmeye devam edilmesi bu görüş ayrılıklarının temel noktalarını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasında dil bilgisi kitaplarında dilek kiplerinin ele alınışından yola çıkılarak çalışmaya kaynaklık eden otuz iki farklı eser üzerinden dilek kiplerinin işlevleri ve kullanım değerleri tespit edilmiş ve Türkçede dilek kiplerinin öğretimi konusunda yaşanan sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda MEB'e bağlı okullarda okutulan Türkçe ders kitaplarından yola çıkılarak dilek kiplerinin öğretiminde günümüzde nasıl bir yol izlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, dil bilgisi, kip, dilek kipleri.

ABSTRACT

SUBJUNCTIVE MOODS IN TEACHING TURKISH

According to the understanding of modern education, the main purposes of teaching Turkish is provide individuals with listening, reading,writing and speaking skills; is to educate individuals who speak Turkish correctly, effectively and beautifully. Grammar teaching provides for the development of these skills but turkish grammar consists of abstract terms so there are problems in teaching some grammar subjects. As a result of all these factors, Turkish grammar teaching cannot help develop other skills areas, to solve this problem grammar subjects have the most area in Turkish lessons.

The reason why grammer subjects take more time in Turkish teaching and cannot improve other skills are inebility of scientists to reconcile and classify grammatical issues. When we examine the turkish grammar books, we realize that there are many differences of opinion in the area of subjunctive moods. Some of the differences of opinions are: nomenclature and classification of subjunctive moods, time expressions in subjunctive moods, confusing imperative form with optative mood; although the scope of using of the optative mood is narrow, it covers a wide range of areas in books.

In this thesis, the functions and usage values of the subjunctive moods were determined on the basis of the handling of subjunctive moods in thirty two grammar books, and it was tried to find solutions to the problems experienced in teaching of subjunctive moods in Turkish. At the same time, it has been tried to determine what kind of way is followed in the teaching of subjunctive moods based on the turkish textbooks used in schools affiliated to the Ministry of National Education.

Keywords: Language, grammar, subjunctive moods

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Türkçede fiil çekimi iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi haber (bildirme) kipleriyle ikincisi ise dilek (tasarlama) kipleriyle. Haber kipleri fiilin gerçekleşme zamanını bildiren kiplerdir. Dilek kipleri ise kabul edilen yaygın görüşe göre zaman bildirmek yerine yapılması tasarlanan olayları anlatmak için kullanılır. Ancak bazı araştırmacılar bu kiplerin dolaylı da olsa zaman anlamı taşıdıklarını savunmaktadırlar. Bu konuyla ilgili en detaylı açıklamalardan birini Zeynep Korkmaz yapmıştır.

Korkmaz' a (2017) göre dilek kipleri belli başlı eklerle oluşturulur ve haber kipleri gibi apaçık bir zaman bildirme özellikleri yoktur ancak tamamen zaman bildirmekten uzaktırlar da denemez. Bu kiplerde görünmeyen, açıkça belli olmayan bir gelecek ya da şimdiki zaman anlamı vardır. Korkmaz, bu gerekçeyle dilek kiplerini "yardımcı zamanlar" adı altında inceleyen araştırmacıların bile olduğunu söyler. Dilek kiplerinin adlandırılmasındaki temel mantığı ise bu kiplerin hepsinin (gereklilik, şart, emir, istek) ortak bir "tasarıyı", bir "dileği" ifade etmelerinden gelmeleri şeklinde açıklar (Korkmaz, 2017:577).

Korkmaz'ın görüşüne benzer şekilde Gencan (2007) da dilek kiplerinin hepsinde ortak bir "dilek" anlamının bulunduğunu ve adlandırılmalarının da bu anlama göre yapıldığını belirtir. Bu kiplerde tam olarak belli olmasa da gizli bir gelecek zaman anlamı olduğunu söyler (Gencan, 2007: 342). Güneş (2004) de Gencan'ın görüşlerine benzer açıklamalarda bulunarak dilek kiplerinin hepsinde ortak bir "istek" anlamı olduğunu belirtir. Tam anlamıyla bir zaman ifade etmeseler de gizli bir gelecek zaman anlamı taşıdıklarını savunur (Güneş S. , 2004, s. 99). Ediskun da dilek kiplerinde gizli bir zaman anlamı olduğunu düşünenlerdendir (Ediskun, 2003, s. 174).

Ergin(1993) ise Korkmaz (2017), Gencan (2007), Güneş (2004) ve Ediskun'a (2003) tam olarak katılmaz. Ergin, haber kiplerinin fiilde zaman anlamını ifade etmeye yaradıklarını söyler ancak dilek kiplerinin herhangi bir zaman anlamı taşımadıklarını belirtir. "Bu kipleri yapan şekil ekleri yalnız bir takım şekiller ifade ederler. Bu şekiller

de tasarlamanın şart, istek, gereklilik veya emir şeklinde ortaya çıktığını gösterir.” der (s. 274). Hatta fiillere getirilen kip eklerini “şekil ve zaman ekleri” olarak anar (Ergin, 1993: 273-274).

Kahraman (2005) da Ergin ile aynı düşüncededir. O da fiil kiplerinden fiillerin gerçekleşme zamanını bildirenleri “bildirme kipleri”, fiilin yapılmasının bir isteğe bağlı olduğunu belli etmek için kullanılanları ise “dilek kipleri” olarak tanımlamıştır. Ayrıca dilek kiplerinin herhangi bir zaman anlamı yüklenmediklerini de belirtmiştir (Kahraman, 2005, s. 128-131).

Dilek kiplerinin zaman ifade edip etmemesi konusu dışında araştırmacıların üzerinde durduğu başka bir konu da dilek kiplerine getirilen ekler ve kiplerin ifade ettiği anlamlar konusudur. Özellikle Türkçede emir ve istek çekimlerinde getirilen ek meselesi yıllardır birçok araştırmacının araştırma konusu olmuş, dil bilgisi kitaplarındaki tartışmalı konuların başında yerini almıştır.

Banguoğlu’na (2015) göre insanın kendi kendisine emretmesi mantıksızdır bu nedenle yalnızca ikinci ve üçüncü kişiler emir kipiyle çekimlenebilir. Eker (2010), Gencan (2007) ve Bilgegil (1984) de dil bilgisi kitaplarında emir kipinin birinci tekil ve çoğul biçimlerini eksiz göstermişlerdir. Ergin (1993) ise bu görüşe hiçbir şekilde katılmaz. Ona göre birinci kişilerin kendi kendilerine emir verememeleri Türkçeye terstir, birinci kişiler de kesinlikle kendilerine emir verebilirler. Ergin, birinci kişilerin kendilerine emir veremeyecekleri görüşünün yabancı dillerdeki benzer durumların etkisinde kalınarak savunulduğunu düşünmektedir (Ergin, 1993: 291).

Farklı dil bilgisi kitapları incelendiğinde dilek kiplerinin ele alınış biçimi konusunda özellikle emir ve istek çekimlerinde bir görüş birliği olmadığını görmekteyiz. İstek kipinin ikinci ve üçüncü kişi çekimleri günlük hayatta nadiren karşımıza çıkmasına rağmen tüm dil bilgisi kitaplarında bu çekimlere yer verilmektedir. Dilek kiplerinin kullanım değerleri ve cümleye kazandırdıkları anlamlar da bu konuyla ilgili bir diğer tartışılan noktadır.

Tüm bu sorunlar göz önüne alındığında dilek kiplerinin öğretimi Türkçenin dil bilgisi öğretiminin en tartışmalı konularından biridir denilebilir. Bu çalışmada dilek

kiplerinin daha iyi anlaşılıp öğretilebilmesi için bu kiplerin bütün kullanım değerleri, bu konudaki farklı görüşler ve bunların dayanak noktaları ele alınacaktır. Son olarak da dilek kiplerinin öğretiminde yaşanan sorunları gidermek için çözüm önerileri sunulacaktır.

1.2. Amaç ve Önem

Dilek kiplerinin dil bilgisi kitaplarında ele alınış biçimleri birçok yönden farklılık göstermektedir. Bunların başında dilek kiplerinin zaman ifade edip etmediği, emir ve istek kiplerinin çekim ekleri sorunu, emir ve istek çekiminin birbirinin yerini tutması, bazı eklerin günlük hayatta kullanılmamasına rağmen dil bilgisi kitaplarında yer alıyor ve derslerde öğrencilere anlatılıyor olması gibi sorunlar gelmektedir.

Dilek kiplerinin öğretiminde yaşanan sorunların nedeni bu kiplerin adlandırılmasında ve kiplerin belirli eklere bağlanarak ele alınmasında yatmaktadır. Özellikle artık işlevselliğini yitirmiş olan kullanımların öğrencilere verilmeye çalışılması Türkçe dersinin hayattan kopuk, soyut, sadece belli kuralların ezberletilmesinden ibaret olan bir ders olarak algılanmasına yol açmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretiminde kullanılan dilek kiplerinin dil bilgisi kitaplarında ele alınış biçimlerini her yönüyle incelemek ve dilek kiplerinin öğretimini zorlaştıran sorunları tespit etmeye çalışmaktır. Aynı zamanda çalışmada çağdaş Türkiye Türkçesi göz önünde bulundurularak bu sorunlara çözüm önerileri bulmak amaçlanmıştır.

Dil bilgisi; dört temel dil becerisi olan okuma, yazma, konuşma ve dinleme alanları ile iç içe olan ve bu alanları önemli ölçüde destekleyen bir bilimdir. Bu nedenle Türkçe dil bilgisi öğretimi bireylerin anadillerini doğru öğrenme ve bu dört temel dil becerisiyle doğru kullanma bilincine ulaşmaları için son derece önemlidir. Bu çalışma da öğrencilerin kip konusunda yaşadığı kavram karmaşasını gidermek ve Türkçeyi daha doğru bir şekilde öğrenmeleri, dili etkili kullanmaları ve anadil bilinci kazanmaları için önem arz etmektedir.

1.3. Problem Cümlesi

Türkçe öğretiminde dilek kipleriyle ilgili yaşanan sorunların sebepleri nelerdir?

1.4. Alt Problemler

Yukarıda verilen ana problem çerçevesinde bu araştırmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

1) Gereklilik kipinin işlevleri ve kullanımları nelerdir?
2) Dilek-Şart kipinin işlevleri ve kullanımları nelerdir?
3) İstek kipinin işlevleri ve kullanımları nelerdir?
4) Emir kipinin işlevleri ve kullanımları nelerdir?
5) Dilek kiplerinin adlandırılması ve sınıflandırılması günlük hayattaki kullanımlarına uygun mudur?

1.5. Tanımlar

Dil: İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr, Erişim tarihi: 22.09.2021)

Dil bilgisi: Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer (TDK Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr , Erişim Tarihi: 22.09.2021).

Kip: Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanın, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga (Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr , Erişim Tarihi: 22.09.2021).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dil Bilgisi Nedir?

Canlılar arasında iletişimi sağlayan en önemli araç olarak bilinen dilin tanımını bir ya da birkaç cümleye sığdırmak neredeyse olanaksızdır. Dil, tanımlamakla ifade edilemeyecek kadar derin bir olgudur. Yapılan kısa tanımlarda daha çok dilin en önemli görevleri vurgulanmaktadır. Şimdi dil ile ilgili yapılan araştırmalar ışığında dilin ne olduğuna ve yaşamda nasıl görevler üstlendiğine bakalım.

Dil ile ilgili farklı kaynaklarda ve farklı araştırmacılar tarafından yapılan tanımlara bakıldığında genelgeçer bir tanımının yapılamadığını görmekteyiz. Eker (2010) bunun nedenini dilin insanın fiziki, sosyal, ruhsal tüm taraflarıyla iç içe geçmesinden dolayı belirli bir kalıba sığdırılamıyor olmasına bağlar ve "Dil; doğal alışılagelmiş niteliklerinin yanında çok sayıdaki değişkenin olağanüstü birleşimidir." tanımını yapar (Eker, 2010: 3). Ancak yine de farklı araştırmacılar tarafından yapılan dil tanımlamalarında ortak birçok noktanın olduğu da göze çarpmaktadır. Bu ortaklıkların neler olduğunu görmek için farklı kaynaklarda yapılan "dil" tanımlarına ve dil ile ilgili açıklamalara bakmak yararlı olacaktır:

Temelde canlılar arasında iletişimi sağlayan araç olarak tanımlanan dil, TDK güncel Türkçe sözlükte "İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban." olarak tanımlanır (TDK Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 22.09.2021).

Aksan'a (2015, s.11) göre dil yaşamın her alanında var olan, bireyden ve toplumdan hiçbir zaman soyutlanamayacak, aynı zamanda da onları meydana getiren bir olgudur. Çeşitli jest ve mimiklerle de anlatabileceğimiz dertlerimizi en iyi şekilde anlatmaya yarayan araç şüphesiz dildir (Banguoğlu, 2015, s.9).

Fischer (2017) dilin canlıların diğer canlılarla anlaşmak amacıyla zaman içinde sürekli değişen ve karmaşıklaşan iletişim yöntemlerini ortaya çıkarmaları sırasında doğduğunu, geliştiğini ve farklılaştığını belirterek doğadaki bütün türlerin kendilerine

ait farklı dilleri olduğunu vurgular. Fischer dili en basit şekilde bilgi alış veriş aracı olarak tanımlayarak bu tanımın içine her türlü sembolün, hareketin, jest ve mimiğin, sözlü ve yazılı ifadenin, bilgisayar ya da matematik dilinin girebileceğini söyler (Fischer, 2017, s. 1). Bir iletişim aracı olarak düşünüldüğünde bireylerin kendilerini ifade etmelerine yarayan sanat dallarından jest ve mimiklere, işaretlere varıncaya kadar her şey dilin anlam alanına girer (Kahraman, 2005, s.1). Bu tanımlar dilin basit birkaç cümleyle ifade edilemeyeceğinin, anlam alanının çok geniş olduğunun ve ne kadar derin ve karmaşık bir sistem olduğunun kanıtıdır. Ancak Uzun' a (2004) göre dildeki bu karmaşıklık anlaşmazlık olarak algılanmamalıdır. Uzun, verdiği örnek bir cümle üzerinden dildeki bu karmaşıklığın bir bütünü oluşturan birimler arasındaki farklı ilişkilerin çeşitliliği olduğunu vurgular (Uzun, 2004, s.12).

Kılıç (2002) da Fischer (2017) ve Kahraman'ın (2005) dil ile ilgili açıklamalarına benzer tespitlerde bulunmuştur: "Dilin işlevinin yalnızca iki kişi arasındaki bilgi alış verişi, ya da birisinin bir başkasına ileti göndermesi, bilgi vermek ya da karşınızdakine düşüncelerinizi açıklamaktan ibaret değildir." (Kılıç, 2002, s. 17)

Yapılan tüm tanımlara bakıldığında dilin bir değil birden çok işlevinin olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Bu ortaklıkların birkaçına örnek olarak dilin bir dizge olması, temel olarak bir sözlü iletişim aracı olması, bir anlaşma sistemi olması, kurallarıyla birlikte yaşayan bir varlık olması; insanlığın gelişimiyle, duygu ve düşünce kavramlarıyla yakından ilgili olması gibi özellikler verilebilir (Eker, 2010, s.4-15). Dilin bu çok yönlülüğü dil bilgisi öğretiminin de çok yönlü olması gerektiğinin en önemli gerekçesidir.

Dil bilgisi denilince akla ilk "Bir dilin ses, biçim, cümle ve anlam gibi yapılarını inceleyen bilim dalıdır." şeklindeki tanım geliyor. Ancak "dil" üzerine yapılmış ortak ve farklı anlamlar taşıyan sayısız tanım olduğu gibi dil bilgisi üzerine yapılmış birçok farklı ve ortak tanıma da rastlamaktayız. Şimdi dil bilgisi ile ilgili yapılan araştırmalar ışığında dil bilgisinin ne olduğuna ve ne işe yaradığına bakalım.

"Gramma" sözcüğü Latincede harf, işaret gibi anlamlara gelirken "grammatica" sözcüğü de harfleri okuyup yazabilme anlamına gelmektedir. İşte "gramer", Türkçedeki karşılığı "dil bilgisi" olan sözcük buradan türemiştir. Bu haliyle

bakıldığında gramerin yazı dilinin bilgisini içerdiği düşünülebilir. Ancak günümüzde bu dar anlamından sıyrılarak bir dilin ses, biçim, cümle, anlam gibi tüm kurallarını açıklayan genişçe bir alan haline gelmiştir (Güneş, 2013, s. 73). Bu konuda Kerimoğlu (2016) yazının, dilin yalnızca sembollerle ifade edilen şekli olduğunu, dolayısıyla dilin çok küçük, belli başlı bir kısmını oluşturduğunu söyler. Önemli olan yazı değil, dilin kendisidir (Kerimoğlu, 2016, s.1). Dilaçar (1971) "gramer" sözcüğünü "atom" sözcüğüne benzetmiştir. Nasıl ki "bölünemez, parçalanamaz" anlamlarına gelen atom, artık bölünüp parçalandığı halde kalıplaşmış bir sözcük olması nedeniyle kullanımdan düşmediyse ve bilim insanları tarafından kullanılmaya devam ediyorsa "gramer" sözcüğünün de kelime anlamı ile günümüzdeki karşılığı ve inceleme alanı arasında çok fark vardır ve ilk anlamıyla kullanılmaya devam etmektedir. Türkçede gramerin karşılığı olarak bulunan ve kullanılan "dil bilgisi" sözcüğü ise gramer biliminin bütün detaylarını tam olarak kapsamamaktadır ve kapsamayacaktır (Dilaçar, 1971, s. 84-85).

Dil bilgisinin yazı dilinin bilgisinin olmadığı görüşü zamanla farklı araştırmacılar tarafından da desteklenmiştir. Eker (2010) dil bilgisinin Eski Yunan'da felsefe ile ilişkili bir dal olarak, ilerleyen çağlarda ise biraz daha farklılaşıp "doğru konuşup yazmak, dilin kurallarına uymak" biçiminde kullanıldığını belirtmiştir. Dil bilgisini en geniş anlamıyla bir dilin ses, sözcük, tümce yapılarını, bunların anlamlarını ve kurallarını ortaya koyan bilim dalıdır. Geleneksel dil bilgisi daha çok kurallara uygun, doğru okuma ve yazma olarak ele alınırken zaman içinde bu anlayış terk edilmiş ve yerini "Yalnızca yazı dilinin göz önünde tutulduğu bir dil bilgisi, eksiktir." anlayışına bırakmıştır (Eker, 2010). Ancak yine de dil bilgisini dilin yazı boyutuyla daha çok ilişkilendirerek tanımlayan araştırmacılar da vardır. Örneğin, Andrews vd. (2006, s. 42) dil bilgisini yazılı tümcelerin bilgisi olarak tanımlamışlar ve bunun da sözdizimi, tümce ve sözcük gruplarının yapısı, isim, sıfat, yüklem gibi sınıflandırmaları içine aldığını belirtmişlerdir.

Gramerin sadece yazı ile ilgili olmadığını kabul eden araştırmacılardan biri de Thraks 'tır. Thraks (çev. 2017, s.21) " Gramer, esas itibariyle şairler ve yazarlar tarafından söylenmiş sözlere ilişkin tecrübi bir bilgidir." diyerek gramer ile ilgili en farklı tanımlardan birini yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında gramerin sadece yazılı dilin

bilgisini içermediğini vurgulamakla kalmamış, kapsamını iyice genişleterek edebiyatla, sanatla ilgili bir alan olarak göstermiştir.

Banguoğlu (2015) Eski Yunanlılar ve Eski Hintlerden beri insanların duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatmak ve bunları daha iyi yazıya geçirebilmek için kullandıkları dilin kurallarını belirlediklerini ve dil bilgisinin de bu kuralların yöntemlerini göstermeye yaradığını belirtmiştir. Ancak günümüzde dil bilgisinin bu tanımının geçerli olamayacağını da vurgulamıştır. Çünkü zaman ve dünya değiştikçe dil bilgisinin görevi ve tanımı da değişmiştir (Banguoğlu; 2015: 18-19). Aydın ve Pehlivan (2020) da Banguoğlu gibi çok eski zamanlardan beri toplumların kullandıkları dillerle ilgili çalışmalar yaptıklarına, dil bilgisi kitapları yazdıklarına değinmişler ve dil bilgisinin zamanla farklı bilim dallarının eğitiminde her an onlarla iç içe olan bir parça haline geldiğini belirtmişlerdir (Aydın ve Pehlivan, 2020: 1).

Dil bilgisinin uzun süre yazı ile ilişkilendirilmesinin nedeni olarak bir yandan "gramer" sözcüğünün doğuşu ve sözlük anlamı gösterilebilecekken diğer yandan da yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılıklar gösterilebilir. Konuşma sırasında vurgu, tonlama, söyleyiş farklılıkları gibi unsurlar dile dâhil olur. Yazı dilinin konuşma diline göre daha kalıcı olması, kurallara bağlanabiliyor olması, dil bilgisi kuralları belirlenirken standardın yakalanabilmesi için daha uygun olması gibi nedenler sıralanabilir. Uzun (2004) dil bilgisinin yazılı dilin bilgisi şeklinde ele alınmasının bir nedenini de yazı dilinin konuşma diline üstün tutulması olarak göstermiştir. Bu üstünlüğün nedenlerini ise konuşma dilinin bozuk olması, anlatılmak istenileni tam olarak anlatmaya imkân tanımaması buna karşın yazı dilinde eksiklikleri tamamlama ve yanlışları düzeltme şansının, düşünme zamanının olması; konuşma dilinin sık sık değişikliğe uğrayabilmesine karşın yazı dilinim değişime daha kapalı olması; dildeki bazı ses farklılıklarının yazıda belirgin olarak gösterilebilmesine karşın konuşma dilinin bu imkânı tanımaması şeklinde sıralamıştır (Uzun, 2004: 23-24). Ergin (1993) de bu görüşlere benzer şekilde konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklara şu şekilde değinmiştir:

- Bir ülkede konuşma dili bölgelere göre birçok fark barındırır ancak o ülkedeki yazı dili tektir ve herkes o yazı dilini kullanır. Dünyadaki diğer dillere bakıldığında Türkçe, yazı dili ile konuşma dili birbirine en yakın dillerin başında gelir.
- Konuşma dili yazı diline göre değişime daha açıktır. Yazı dilinde değişim çok daha zordur.
- Ergin, yazı dili ile konuşma dili arasındaki önemli bir diğer farkın ise konuşma dilinin gelişigüzel bir biçimde oluşturuluyorken yazı dilinin dilin kurallarına ve mantığa uygun, çok dikkatli bir biçimde oluşturulması olduğunu ifade eder. Ona göre konuşma dilinde zihinden geçenler anlatılırken beden dili, vurgu, tonlama gibi unsurlara başvurulur; anlatılmak istenen tam anlaşılmadığında detaylı açıklamalar sayesinde kişi kendini daha iyi ifade edebilir. Konuşma dili hızlı, üzerine çok düşünmeden, uzun uzun ölçüp biçmeden oluşur. Konuşma dilinde dil bilgisi kuralları kişinin zihninde vardır ve görünüşte olmasa da o kurallara bağlı olarak konuşma ortaya çıkar. Ancak bu noktada konuşma dili tam olarak doğaldır denemez. Çünkü konuşma dilinin gelişigüzel olması nedeniyle dilin kurallarına ve mantığına uygunluk tam olarak sağlanamayabilir. Oysa yapay olarak kabul edilen yazı dili ise dilin kurallarına ve mantığına tamı tamına bağlıdır. Bu nedenle onun aslında konuşma diline göre daha güçlü, daha doğal olduğu bir gerçektir. Tüm bu açıklamalardan sonra Ergin, dilin kendisini en iyi yansıtacak biçiminin yazı dili olduğunu belirtir (Ergin, 1993: 8-11).

Dursunoğlu (2006) konuşmaların yazıya aktarılırken değişime uğradığını belirtir. Dursunoğlu, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklardan bazılarını şu şekilde sıralar: konuşma dilinde farklılıkların (ağızların) olması ancak yazı dilinin daha resmî ve kurallı olması; konuşma dili kontrolsüz, gelişigüzel şekilde oluşurken yazı dilinin daha kontrollü bir şekilde oluşması; konuşma dilinde çok hızlı ve farklı değişiklikler olabilecekken yazı dilinde değişimin yavaş hatta çok zor olması (Dursunoğlu, 2006, s. 2-4).

Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılıklara bakıldığında dil bilgisinin yıllar boyu sadece yazılı dilin bilgisiymiş gibi algılanmasının ve öğretilmesinin nedenleri anlaşılmaktadır. Ancak zaman içinde dil bilgisi konusunda yalnızca yazı dilinin temel alındığı ve kuralların öğretilmesi üzerine kurulu olan anlayışın yerini

dilin yazı, konuşma, anlam, iletişim gibi farklı yönleriyle ele alındığı bir anlayış almıştır. Güneş'e (2013) göre eskiden dil bilgisi denilince kuralların ezberletilmesi akla gelirken artık dil bilgisinin bireyin daha iyi anlamasına ve kendini anlatmasına olanak sağlayan, iletişim kurma ve düşünme becerilerini artıran bir alan haline gelmiştir. Davranışçı yaklaşımı temel alan anlayışın yerini yapılandırıcı yaklaşıma bırakmasıyla da dil bilgisi tüm yönleriyle yeniden ele alınmıştır. Böylelikle dil bilgisi alanının gayesi bir dilin kurallarını ezberletmek değil, dilin kendi yapısını öğretmek olmuştur (Güneş, 2013: 72-73).

Uzun (2004) çağdaş eğitim anlayışıyla yazı dilinin konuşmaya üstün tutulması görüşünün değiştiğini ve dil bilgisinde konuşma dilinin temel alınmaya başlandığını belirtir. Bunun gerekçesi olarak da yazıdan önce insanların birbirleriyle yalnızca konuşarak anlaştıklarını ve yazı dilinin konuşma dili sayesinde oluşmasını gösterir. Ayrıca yazı dili, dildeki seslerin hepsini göstermede yetersizdir. Konuşma dilindeki vurgu, tonlama gibi unsurların yazıya yansıtılması çok güçtür. Sadece birtakım işaretler kullanılarak bu belli ölçüde sağlanabilir. Ancak Uzun, dil bilgisi öğretiminde ister yazı dili ister konuşma dili temel alınsın ortaya konanın yine dilin kendisi değil, konuşulan ya da yazılan şekli olacağını ifade eder (Uzun, 2004: 25).

Günümüzde benimsenen eğitim anlayışıyla birlikte ders kitaplarına, öğretim programlarına ve ölçme değerlendirme sistemine bakıldığında dil bilgisi öğretiminin gerçekten de dilin kurallarını ezberletmek gibi bir amacının olmadığı görülmektedir. Çünkü dil bilgisi eğitimi diğer beceri alanlarının içinde ve onları geliştirecek biçimde düzenlenmiştir. Amaç yalnızca birtakım kuralları ezberlemek değil, Türkçeyi doğru ve etkili kullanan, yazılı ve sözlü ifade yeteneğini geliştirmiş, etkili iletişim kurabilen ve üst düzey düşünme becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmektir. Dil bilgisinin ne olduğunu doğru bir biçimde anlamak ve dil bilgisi öğretiminde bu doğrultuda bir tutum izlemek hem dil öğreticileri açısından hem de konuştukları dilin kurallarını öğrenmek isteyenler açısından daha yararlı olacaktır.

2.2. Dil Bilgisi Öğretiminin Önemi Nedir?

Her alanda hızla değişmekte ve gelişmekte olan dünyada ülkelerin eğitim anlayışı da sürekli olarak değişim ve gelişim göstermektedir. Dünyada yaşanmakta

olan bireysel ve toplumsal değişimden ülkemiz de her anlamda etkilenmiş ve eğitim anlayışı da buna kayıtsız kalamayarak sürekli gelişme göstermiştir. Buna yıllar içinde benimsenen eğitim felsefesine göre güncellenen öğretim programları ve yapılan uygulamalar kanıt olarak gösterilebilir.

Ülkemizde benimsenen eğitim anlayışının değişmesiyle Türkçe dersinde dil bilgisi konularının ele alınışı ve yoğunluğu da zaman içinde değişmiştir. Bir dönem Türkçe derslerinin büyük kısmını oluşturan dil bilgisi alanı artık tek başına değil, diğer beceri alanlarının içinde sade bir biçimde verilmeye çalışılmaktadır. Dil bilgisi öğretiminin dil öğretimindeki yeri ve önemi hakkında fikir sahibi olabilmek için geçmişten günümüze Türkçe öğretim programlarında dil bilgisi öğretiminin durumu hakkında yapılmış araştırmalara bakmak yararlı olacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan Türkçe öğretim programları ile ilgili araştırmaları incelediğimizde dil bilgisi ve yazım kurallarının dil öğretimi açısından oldukça önemsendiğini görüyoruz. Aydın ve Sadioğlu (2018) yaptıkları araştırmada 1924, 1926 ve 1930 yıllarındaki Türkçe öğretim programlarında dil bilgisinin Türkçe dersinden ayrı bir ders olarak okutulduğunu, 1948 yılından bu yana ise dil bilgisi konularının Türkçe dersinin içinde verilmeye başlandığını belirtmişlerdir. Ayrıca 1948'den önceki dönemde dil bilgisi ve yazım kuralları ayrı başlıklar altında verilmekteyken 1948 programı ile birlikte bu konuların tek bir başlık altında verilmeye başlandığını ifade etmişlerdir (Aydın ve Sadioğlu, 2018: 1108). Güneş; 1924, 1926, 1930 ve 1936 yıllarında uygulanan İlk Mektep Programlarında Türkçe öğretimi üzerinde önemle durulduğunu vurgulamıştır. 1948, 1968 ve 1981 programlarının ise davranışçı anlayış çerçevesinde oluştuğuna dikkat çekmiştir. Özellikle dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamış, davranışçı anlayışla hazırlanan 1981 programı ülkemizde uzun yıllar kullanılmıştır (Güneş, 2017).

Kutlubay (2015) 1968 programında dil bilgisi konularının sıralamasının bir önceki programdaki ile hemen hemen aynı olduğunu belirtmiş ve bu programda dil bilgisinin diğer beceri alanlarıyla ilişkilendirilerek verilmesi gerektiğine, kuralların öğretiminde bol örnek ve etkinliğe yer verilmesi gerektiğine değinildiğini ifade etmiştir. 1981 programında ise dil bilgisi alanının yine diğer beceri alanlarını

destekleyecek şekilde verildiğini ve asıl amacın Türkçeyi etkili kullanma becerisi kazandırmak olduğunun belirtiğini ifade etmiştir. 1981 programında da 1968 programında olduğu gibi metin odaklı öğrenme, örnek ve etkinlik yaptırmanın önemsendiği, dil bilgisi kurallarının sınıf seviyelerine göre farklı kazanımlar içerdiği vurgulanmıştır (Kutlubay, 2015, s. 58).

1981 yılına kadar hazırlanan programlarda dil bilgisi öğretiminin diğer beceri alanlarını destekleyecek bir alan haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak Türkçe öğretiminde dil bilgisi öğretiminin yeri konusundaki en önemli ve köklü değişiklik 2005 yılında ülkemizin eğitim anlayışının değişmesi ile meydana gelmiştir. Dünyada ve ülkemizdeki gelişmelerle birlikte öğretim programları da güncellenmiştir. Değişen eğitim anlayışıyla birlikte Türkçe öğretiminde kullanılan ezbere dayalı anlayış da yerini anadilini doğru kullanan, iletişim kurma becerisi yüksek, düşünen, sorgulayan, üreten bireyler yetiştirmeyi amaçlayan yeni anlayışa bırakmıştır (Güneş, 2017, s. 81-82). 2005'te birçok yönden değişen Türkçe öğretim programı yeni öğretim yaklaşımının çerçevesini oluşturmuş ve eğitim öğretim faaliyetlerinde öğretmenlere rehberlik etmiştir (Yazar, 2019, s. 133).

2005 sonrası programlarda yapılandırıcı yaklaşım her anlamda kendisini hissettirmektedir. Yalnızca bilgiye ve ezbere dayalı eğitim anlayışı, öğrencinin bilgiye sezgi yoluyla ulaştığı, kendi öğrenmelerini gerçekleştirebildiği bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 Türkçe Öğretim Programı'nda öğrenme alanları dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma ve dil bilgisi şeklinde beş bölümde verilmiştir ve dil bilgisinin diğer dört beceri alanını desteklediği ifade edilmiştir. Öğrencilerin Türkçenin yapısını, kurallarını öğrenmelerinin önemli olduğunu ancak bundan daha da önemlisinin öğrenilenlerin beceriye dönüştürülüyor olması olduğu vurgulanmıştır (MEB, İlköğretim Türkçe Dersi (6,7,8. Sınıflar) Öğretim Programı, 2006, s. 7-8). 2009 Türkçe Öğretim Programı'nda ise dil bilgisinin dilden ayrı bir alan olarak düşünülemeyeceği belirtilmiş ve dil bilgisi beşinci bir alan olarak değil, dört temel becerinin içinde yerini almıştır. İlköğretim 1-5. Sınıf öğrencilerinin dil bilgisi kurallarını öğrenmek yerine anlama ve anlatma becerilerine odaklanılması gerektiği ifade edilmiştir. Dil bilgisi kuralları artan bir yoğunlukta verilmiş ve sezgisel yolla öğretilmesi konusuna vurgu yapılmıştır. (MEB, 2009).

2015 Türkçe Öğretim Programı'nda 2006 ve 2009 Türkçe öğretim programlarında olduğu gibi dil bilgisi ile ilgili detaylı açıklamalara yer verilmediği görülmektedir. 2015 programında dil bilgisi konularının ezbertletilmesinden ziyade kavratılması gerektiğine değinilmiştir. Bu program öncekilerden farklı olarak üç öğrenme alanı üzerine hazırlanmıştır: sözlü iletişim, okuma, yazma. Dil bilgisi konuları ise bu beceri alanlarının içinde yerini almıştır (MEB, 2015).

2017 Türkçe Öğretim Programı'nda öğrenme alanları tekrar dört ana başlık altında ele alınarak dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma şeklinde düzenlenmiştir. Dil bilgisi ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmezken dil bilgisi kazanımları genel olarak okuma ve yazma alanlarının içinde yerini almıştır (MEB, 2017). 2018 ve 2019 programları ufak değişikliklerle hazırlanmıştır, dil bilgisi ile ilgi önemli bir değişiklik olmamıştır.

Cumhuriyetten bugüne kadar hazırlanan Türkçe öğretim programları incelendiğinde görülüyor ki zaman içinde değişen eğitim anlayışı ile beraber öğretim programları da kimi zaman kısmen kimi zaman da tamamen olmak üzere sürekli değişikliğe uğramıştır. İşeri ve Baştuğ (2016, s. 26) bunun nedenini, dil bilgisi öğretiminde artık bireyin iletişimsel dili kullanma ihtiyacının artmasıyla dilin iletişimsel boyutuna önem verilmesi gerektiği düşüncesinin kabul edilmesine bağlamışlardır.

Dünyada her alanda yaşanan gelişim ve değişimlerle ihtiyaç duyulan insan görüntüsü de değişim göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve sonraki yıllarda uzunca bir süre kullanılan davranışçı yaklaşımda öğrenci bilgiyi alan, ezberleyen ve yeri geldiğinde bunu söyleyebilen konumundayken günümüzde araştıran, inceleyen, sorgulayan, düşünen, kendi kendine öğrenebilen bir birey konumundadır. Dil bilgisi konularının yoğunluğundaki azalma, kazanımların veriliş biçimindeki değişiklikler ve dil bilgisinin diğer beceri alanlarının içinde verilmesi dil bilgisinin Türkçe öğretiminde artık öneminin kalmadığı anlamına gelmemektedir. Dil bilgisi günümüzde iletişim becerileri gelişmiş, kendini yazılı ve sözlü olarak iyi ifade edebilen, Türkçeyi doğru, düzgün ve etkili kullanan bireyler yetiştirmede diğer beceri alanlarını destekleyen çok önemli bir görev üstlenmektedir.

Dilbilim günlük hayatta iletişim kurarken kullandığımız dilin ayrılmaz bir parçası olan dil bilgisini yüzyıllardır inceliyor ve dil bilgisi dünyanın her yerindeki sayısız okul çocuğu için öğrenmenin bir amacı olmaya devam ediyor. Dilimizi kullanırken onun etkisinin farkında olamayabiliriz. Ancak dil bilgisi ders programında önemli bir yere sahiptir ve birçok sınıf etkinliğinin odak noktasıdır. Sayısız kelimenin nasıl sıralanabilecekleri ve nasıl değiştirilebileceklerine dair yönergeler olmasaydı yani dil bilgisi olmasaydı dil karmakarışık bir halde olurdu (Batstone, 1994, s.3).

Hudson (1999) dil bilgisinin doğası gereği öğretiminin zor olduğunu söyler ve dil bilgisinin görevinin yalnızca yazmayı geliştirmek olmadığını belirtir. Hudson'a göre dil bilgisi analitik ve bilimsel düşünebilmeyi sağlar. Dil bilgisi öğretiminde amaç bireylerin dil bilgisi kurallarını kendi dillerinde düşünebilmeleri için bilimsel düşünmeyi öğretmektir. Dil bilgisi yabancı dil öğrenimine de yardımcı olur (Hudson, 1999).

Banguoğlu (2015, s.19) dil bilgisinin bir dilin doğru bir şekilde yazılıp okunması için gerekli yöntemleri, dili iyi kullanma sanatını öğrettiğini belirtir ve dil bilgisinin bireylerin doğru ve daha iyi düşünmesine, duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatıp anlaşılmasına yardım ettiğini dile getirir. İşcan ve Kolukısa (2005, s.302) da Banguoğlu'na benzer şekilde dil bilgisinin doğru konuşma ve yazma sanatı olduğunu belirterek dil bilgisinin bir kurallar bütünü gibi görülmemesini ve her bir kazanımın öğrencilerin okuma, anlama, anlatma becerilerini geliştirmelerinde bir araç olduğunun bilinerek sezgisel yolla verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Türkçenin dil bilgisi kurallarının, yapısının öğretilmesi öğrencilerin anadillerini doğru ve etkili kullanmaları konusunda duyarlılık oluşturacaktır (Sever, 2015).

Kerimoğlu, dil bilgisi öğretiminin her şeyden önce somutlaştırılarak, hayattan uzak olmayacak şekilde öğretilmesi gerektiğini belirtir ve dil bilgisi öğretiminin en büyük yararının ikinci dil öğrenimi sırasında ortaya çıkacağını düşünür. Anadilinde "sıfat" nedir bilmeyen birine başka bir dilde sıfatın ne olduğunun anlatılamayacağını ifade eder (Kerimoğlu, 2016, s. 202). Kerimoğlu yabancı dil olarak Türkçe öğretilirken kullanılan kitaplarda verilen etkinliklerin çoğunlukla dil bilgisi konuları üzerinden biçimsel bir şekilde yürütüldüğünü ifade etmiştir (Kerimoğlu, 2020, s.283).

Dil bilgisi öğretiminde asıl amaç dilin kurallarını sezdirmek, bunun için uygun ortam yaratmaktır. Türkçe derslerinin kimi saatlerinin dil bigisi dersi olarak işlenmesi dersin bütünlük ilkesine terstir. Kurallar metin bağlamında, diğer beceri alanlarıyla birlikte yürütülmelidir (Sever, Kaya ve Aslan, 2013, s. 26). Güneş (2017) yıllardır dil bilgisinin öğrencilerin doğru okuyup anlama becerilerine katkı sağlamayı amaçlayan bir alan olarak görüldüğünü ancak uygulamada bunun tam tersi bir tutumun izlenmeye devam edildiğini belirtmiştir. Dil bilgisinde kural ezberletme anlayışının yerini dilin mantığını kavratma anlayışı almadığı sürece dil bilgisi öğretimi amacına ulaşamayacaktır (Güneş, 2017, s. 281).

2.3. Dil Bilgisi Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Nelerdir?

Dil bilgisi öğretimi Türkçe öğretiminde en çok sorun yaşanan alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların temelinde dil bilgisinin soyut bilgiler içeriyor olması ve tüm kuralların tek bir görüşe bağlanamıyor olması yatmaktadır. Dil bilgisi öğretiminde yapılandırıcı yaklaşıma geçilmesine rağmen geleneksel öğretim yöntemlerin bırakılamaması da en önemli sebeplerden biridir. Bunların dışında dil bilgisi öğretiminin gerekli olup olmaması da başlı başına bir tartışma konusu olarak sürüp gitmektedir.

Dil bilgisi öğretiminde gerek ses bilgisi, gerek şekil bilgisi veya cümle bilgisi ya da anlama dayalı konuların öğretimi sırasında karşımıza çıkan belli başlı sorunlar mevcuttur. Bu sorunlardan bazılarını kavramların adlandırılması sorunu, kullanılan öğretim yöntem ve tekniğinin eğitim anlayışına uygunluk sorunu, kuralların ezberletilmeye çalışılması sorunu şeklinde sıralayabiliriz. Şimdi bu temel sorunların neler olduğuna ve dil araştırmacılarının bu konulardaki görüşlerine bakalım.

Dil bilgisi konularının soyut olması konuların öğrenimini güçleştiren en önemli nedenlerden biridir. Bununla birlikte konuların günlük hayattan kopuk bir şekilde verilmesi yani yeterince somutlaştırılamaması öğrenimi daha da güçleştirmektedir. Öğrencilerin mümkün olduğunca fazla örnek üzerinden konuları iyi pekiştirmeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde dil bilgisi konuları yalnızca sınavlar için ezberlenip daha sonra unutulmaya mahkûm olacaktır.

Aydın (1999) eğitimciler tarafından dil bilgisinin öneminin bilindiğini ancak bunun uygulamada geçiştirilen bir durum olduğunu belirtir. Aydın, dil bilgisinin kendisi kadar öneminin ne olduğunun da dil öğreticileri tarafından yeterince kavranması gerektiğini vurgular. Arslan (2017) Türkçe öğretmenleri ile yaptığı bir çalışmada "Türkçe dersinde, dilbilgisi konuları öğretilirken önemi üzerinde çok fazla durulmaz." önermesini sunmuş ve araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu bu önermeye katılmıştır. Bu da öğretmenlerce dil bilgisi öğretiminin öneminin yeterince kavranmadığını ve öğrencilere de kavratılamadığını göstermektedir.

Dil bilgisi öğretiminde yaşanan sorunların bir diğer önemli nedeni olarak "kuralların ezberletilmesi" gösterilmektedir. Davranışçı yaklaşım yerine yapılandırıcı yaklaşımın benimsenmesiyle ezberci anlayışın çoktan bırakılması gerekiyordu. Ancak yapılan araştırmalar da (Arslan M. , 2017) gösteriyor ki dil bilgisi öğretiminde kuralların ezberletilmesine hâlâ devam ediliyor. Oysaki öğretmenler soyut kuralları vermek yerine kuralların mantığını sezdirerek hareket etmelidir. Kuralları ezberleyerek dil bilgisini öğrenmeye çalışan bir öğrenci öğretilenleri yorumlamaktan, farklı konular arasında ilişki kurmaktan, matıksal düşünme becerisinden uzak kalacaktır. Örneğin fiilimsi konusu anlatılırken yalnızca ekler ezberletilmeye çalışılırsa öğrenci bu eklerin geçtiği her kelimeyi fiilimsi zannedecektir. İşcan ve Kolukısa (2005) öğrencilerin örnekler üzerinden kuralları kendi kendilerine bulmalarının en doğrusu olduğunu, öğretmenler tarafından kuralların en başta değil en sonda verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Dil bilgisi öğretiminde karşılaşılan sorunların bir diğer önemli nedeni olarak terimlerin adlandırılmasındaki farklılıklar gösterilmektedir. Öğretmeninden bir terim adının farklı biçimlerini duyan veya ders çalışırken farklı kaynaklarda derste anlatılanın dışında bir kullanıma rastlayan öğrencilerin kafa karışıklığı yaşamaları ve dil bilgisi konularından korkmaları kaçınılmazdır. Demir (2006) dil bilgisi terimlerinin adlandırılmasındaki farklılıkların dil ile ilgili görüş farklılıklarından kaynaklandığını ve bunun normal olduğunu belirtir. Ancak okullarda farklı farklı terim adları vermek yerine en çok kullanılanın ve en doğru olanın verilmesi gerektiğini ifade eder. Pilav (2008) da Demir'e katılır ve bir kavramı karşılayacak terimin farklı adlarla anılmasının

üniversitelerde akademisyenlerce tartışılması gereken bir konu olmaktan uzaklaşıp okullara, ders kitaplarına girmesinin doğru olmadığını belirtir.

Yükseköğretimde Türkçe öğretmenliği, Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği gibi bölümlerde okuyan öğrenciler ise kavramların üç, hatta dört beş farklı adlandırılmasıyla bile karşılaşmaktadırlar. Bu duruma;

- ünlü/sesli/vokal,
- ünsüz/sessiz/konsonant,
- ünsüz sertleşmesi/ ünsüz benzeşmesi/ötümsüzleşme/tonsuzlaşma/sedasızlaşma,
- ünsüz yumuşaması/ötümlüleşme/tonlulaşma/sedalılaşma

örneklerini verebiliriz.

Yavuz ve Gürlek (2012) ilk, orta ve yükseköğretimdeki terim farklılıkları üzerine yaptıkları çalışmada yalnızca ses bilgisi alanında 167 farklı terim adlandırmasının olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışma Türkçedeki terim adlandırması sorununun ne kadar ciddi boyutta olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Üniversitede aldığı eğitimden sonra bir okulda göreve başlayan bir öğretmen üniversitede aldığı eğitimi sadeleştirerek ve MEB'in hazırladığı ders planları doğrultusunda öğrencilerine sunmak zorundadır. Ancak bu noktada da öğretmenlerle ilgili bireysel faktörler devreye giriyor. Mesleğe yeni başlayan öğretmen, üniversitede kendisine anlatılan bilgileri öğrencinin seviyesine inerek ve kavram karmaşasına yol açmadan vermeyi başaramazsa öğrenciler için Türkçe dersi en korkulan derslerden biri olmaya başlayacak, ayrıca öğrenci dersi anlayamadığı için sürekli kendini suçlayacaktır.

Bu tezin konusu olan "dilek kiplerinin öğretimi" nde de terimlerin adlandırılması bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe dersinde "fiilde kip" konusunda gelindiği zaman öğrencilere kiplerin ikiye ayrıldığı söylenmekte ve adları verilmektedir. Bir öğretmenin kip konusunu işlerken kipleri "haber kipleri" ve "dilek kipleri" adıyla iki şekilde anlattığını düşünürsek öğrenci farklı bir kaynaktan haber kiplerinin adını "bildirme kipleri" veya "zaman bildiren kipler" olarak gördüğünde

kafa karışıklığı yaşayacaktır. Aynı durum "dilek kipleri"nin adının farklı bir kaynakta "tasarı kipleri" olarak verilmesiyle de yaşanacaktır. Öğretmen konuyu anlatırken kiplerin farklı adlandırmalarının hepsini vermeye kalktığında da sorun olacak ve konunun öğrenilmesinde güçlükler yaşanacaktır.

Türkçedeki terim adlandırılması sorununun tamamen çözülmesi uzun zaman alacaktır. Kısa vadede ise yapılabilecek en önemli şey bu konuda rol üstlenecek kişi ve kurumlarca terim adlandırması sorunu için bir "ölçünleşme" ve "sistemleşme" oluşturularak standardın sağlanmaya çalışılmasıdır (Boz, 2018).

Ülkemizde uzun yıllar kullanılan davranışçı yaklaşımda dil öğretimi herhangi bir davranışın öğretimi gibi uyarıcı-tepki bağlamında çeşitli ezber, taklit ve tekrarlar yoluyla öğretilmeye çalışılmıştır (Güneş, 2011, s. 124). Davranışçı yaklaşım; dil bilgisi kurallarının ezberletilmeye çalışılması, kuralların sınırlı sayıda örneğe bağlanması, dersi sıkıcı bir hâle sokması gibi nedenlerle sürekli eleştirilmiş ve zaman içinde yerini yeni yaklaşımlara bırakmıştır (Güneş, 2013, s. 89-90). Özellikle 2005 yılından sonra dil bilgisi öğretiminde kuralların ezberletilmesinden ziyade iletişim becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmek amaç edinilmiştir. Ancak eğitim felsefesi ve öğretim programları teoride her ne kadar değişmiş gibi görünse de yapılan araştırmalar gösteriyor ki uygulamada geleneksel anlayış kullanılmaya devam edilmektedir. Örneğin Salman ve Aydın (2018) yapılandırıcı yaklaşımla dil bilgisi öğretiminde öğretmen görüşleri üzerine yaptıkları çalışmada 100 katılımcıdan 50'sinin derslerini yapılandırıcı yaklaşıma uygun uygulamalarla işlediklerini tespit etmişlerdir. Katılımcıların 39'unun karma uygulamalar kullandıklarını, 11 kişinin ise geleneksel yöntemlerle ders anlatımını sürdürdüklerini saptamışlardır (Salman ve Aydın, 2018, s. 1272). Bıyık (2016) da Türkçe öğretmenlerinin dil bilgisi öğretiminde kullandıkları yöntemler hakkında yaptığı tez çalışmasında dil bilgisi öğretimi sırasında öğretmenlerin yarısından fazlasının düz anlatım yöntemini kullandığını, düz anlatım yönteminden sonra ise en çok gösterip yaptırma yöntemi ve soru cevap tekniğinin kullanıldığını saptamıştır. Bıyık, kuralların ezberlenmesiyle yapılan bir dil bilgisi öğretiminde kazanımların beceriye dönüşmeyeceğini belirtmiştir (Bıyık, 2016). 2016 ve 2018 yıllarında yapılan bu araştırmalar ülkemizdeki eğitim anlayışının değişmesinin üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen geleneksel anlatım

yöntemlerinin öğretmenlerin birçoğu tarafından kullanılmaya devam edilmesini gözler önüne sermektedir.

Yapılandırıcı yaklaşımın gerektirdiği yöntem ve tekniklerin uygulamaya geçirilememesinin en önemli nedenlerinden biri olarak öğrencileri ortaokul veya lise bittiğinde iyi bir kuruma yerleştirebilmek için ezberci bir mantıkla dil bilgisi konularının işleniyor olması da gösterilebilir. Öğrenciler bu durumda dil bilgisi konularına sınavda işe yarayacak bilgiler olarak bakacak, sınavdan sonra da ezberledikleri kuralları unutacaklardır. Arslan (2017) dil bilgisi konularının öğretiminde yaşanan sorunların belirlenmesi amacıyla yaptığı çalışmada dil bilgisi konuları işlenirken sınavlara dönük test mantığıyla işlendiğinin araştırmaya katılanların %75,7'si tarafından onaylandığını saptamıştır. Arslan, bu mantıkla işlenen dil bilgisi konularının Türkçe öğretiminin amacına hizmet etmeyeceğini belirterek bol uygulama üzerinden öğretimin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır (Arslan M. , 2017).

Göçer ve Arslan (2019) Türkçe dersinde dil bilgisi konularının öğretimi ile ilgili öğretmen görüşlerine başvurmuşlar ve öğretmenler tarafından Türkçe dersi öğretim programında dil bilgisi öğretiminin içeriği ile ilgili bazı değişikliklerin olduğunu ancak yeterli olmadığı yönünde görüşler belirtildiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, dil bilgisinin ezberci anlayıştan uzaklaştırılarak işlevsel hâle getirilmesi gerektiği konusunda görüş bildirdiklerini belirten Göçer ve Arslan bu görüşün dil bilgisi öğretiminde hâlâ ezberci yöntemlerin kullanıldığını kanıtladığına dikkat çekmişlerdir (Göçer ve Arslan, 2019).

2.4. Kiplik ve Kip Nedir?

Kiplik ve kip kavramlarının dildeki karşılıklarıyla ilgili pek çok araştırma yapılmış ve bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu konuda bilim insanları arasındaki tartışmalar sürmektedir. Kiplik nedir, kip nedir, ikisinin arasındaki farklar nelerdir, birbirlerinin yerine kullanılabilirler mi, aralarında nasıl bir ilişki vardır gibi birçok soru kip konusuyla ilgilenen araştırmacıların üzerinde durdukları konu başlıklarının başında gelmektedir. Kiplik ve kip kavramlarının anlamlarının ne

olduğunu öğrenmek ve aralarında nasıl bir ilişki olduğunu anlayabilmek için bu kavramlarla ilgili tanım, açıklama ve görüşlere bakmak yerinde olacaktır.

Kiplik, ilk olarak felsefede özellikle de mantık alanında ortaya çıkmış bir kavramdır. Dilbilimsel olarak kiplik incelemeleri daha sonraki döneme dayanır. (Kerimoğlu, 2020, s. 10-13). Kiplik, mantık alanında ortaya çıkmış olsa da mantıksal açıdan ve dilbilimsel olarak kipliğin ele alınışı arasında farklar vardır. Mantık "önerme" olarak kabul edilebilecek şeylere odaklanır. Ancak dilbilim "önermeye dayalı olmayan", konuşmacının doğal dildeki durumlara yönelik tutumlarıyla ilgilenir (Kiefer, 1987, s. 67).

Kiplik ve kip, zaman ve görünüş gibi kolayca tanımlanamaz ancak sıklıkla kiplik konuşmacının öznel tutum ve fikirlerinin gramatikleştirilmiş biçimi olarak tanımlanır. Aslında kipliğin geleneksel bir tanımını yapmak ve onun dil bilgisel olarak ifade edilen kısmını kısaca tanımlamak, sınıflandırmak imkânsızdır (Bybee, Perkins, Pagliuca, 1994: 176). Bybee, Perkins ve Pagliuca kipliğin anlamla ilişkili olarak açıklanabilecekken kip kavramının çekim ekleriyle açıklanabileceğini söylerler (1994: 181).

Kiplik ve kip arasındaki anlamsal-biçimsel ilişkiyi Bybee ve Fleischman (1995) daha geniş bir biçimde şu şekilde açıklamışlardır: Kip, şekilsel bir işlevi olan fiilin dilbilgiselleştirilmiş bir kategorisini ifade eder. Kip; dildeki dilek, koşul, istek, zorunluluk gibi anlamsal farklılıkları eklerle yani göstergesel olarak ifade etmeye yarar. Diğer yandan kiplik ise dildeki semantik yani anlamsal alana işaret eder (Bybee, Fleischman, 1995:2). de Haan (2006) da Bybee ve Fleischman'ın görüşlerini destekler. Ona göre kip kategorisi cümledeki kiplik değerini ifade eden morfolojik bir kategori olarak tanımlanmaktadır. Kip, kipliğin dil bilgisel ifadesidir (de Haan, 2006: 33). de Haan; Türk dili, Grönland Eskimo, Dravid dilleri, Tamil ve yerli Amerikan dilleri gibi birçok dilde kipliğin fiil üzerindeki işaretleyiciler aracılığıyla gösterildiğini ifade etmiş; Türkçe ile ilgili de gereklilik kipliğinin Türkçede eklerle gösterimine örnek vermiştir (de Haan, 2006: 36).

Aslan Demir (2008) de Bybee ve Fleischman (1995) ve de Haan (2006) ile ortak bir görüş bildirerek kiplik ve kip ilişkisini şöyle özetler: "Kiplik [modality]

anlambilimle kip [mood] ise biçimbilimle ilgili kavramlardır. Dilbilimsel kipliğin temel problematiğini dünyada –açık ya da örtük- var olan anlamların dille ifadesi oluşturur." (Aslan Demir, 2008, s.17). Demirgüneş (2017) ise kipi "eylemin tarzı" kipliği ise "kipin dilbilgisel kodlanışı" olarak tanımlar ve her kipin mutlaka bir kipliğinin bulunmadığını belirtir.

Kip, alanyazında birçok farklı şekillerde karşımıza çıkar. Bunlardan en önemlileri zorunluluk, soru, istek, emir gibi bir dildeki temel ifade türlerine atıfta bulunmak ve gerçeklik ve gerçek dışılık gibi temel ayrımları yakalamak için kullanılmasıdır (Nuyts: 2006: 8). Narrog (2012) da Nuyts (2006) gibi kiplik teriminin oldukça yakın bir zamanda bir gramer kategorisi olarak kullanıma girdiğini belirtir ve kipliği zaman ve görünüşle benzer değerde bir dil bilgisi kategorisi olarak değerlendirir. Ona göre kiplik, bir ifadenin gerçekteki durumuna atıfta bulunan dilsel bir kategoridir (Narrog, 2012, s. 6).

Palmer (2001) ise kiplik için "Olayı tanımlayan önermelerin durumu ile ilgilidir." tanımını yapar. Palmer, kipliğin doğrudan olayın herhangi bir özelliğiyle değil önermelerin durumuyla ilgili olması bakımından zaman ve görünüşten ayrıldığını belirtir (Palmer, 2001, s.1). Van Der Auwera ve Plungian, kipliğin bir tek tanımının olamayacağını kiplikle ilgili birden çok tanımlama ve adlandırmanın olabileceğini söyler ve kiplik hakkında "Tek bir doğru yol yok." ifadesini kullanırlar (Auwera ve Plungian, 1998, s.80).

Erk Emeksiz (2008) kipliği genel olarak "Dillerde anlamın doğruluk değeri açısından olasılık veya gereklilik olarak kodlanmasıdır." şeklinde tanımlar. Erk Emeksiz, kipliğin yalnızca yüklemle değil cümlenin tamamıyla ilgili "anlamsal bir ulam" olduğunu, kip kavramının ise kipliğin dilbilgiselleşmiş hali olduğunu söyleyerek kiplik ve kip arasındaki temel farka dikkat çeker. Ona göre kiplik tıpkı zaman gibi yalnızca birtakım dilbilgisel yapılara bağlanamaz; isim, sıfat, zarf, gibi birçok farklı araçla da ifade edilebilir. Erk Emeksiz çalışmasında isim, sıfat, zarf, fiil gibi araçlarla kiplik anlamının nasıl kurulacağını da göstermiştir (Erk Emeksiz, 2008, s. 57-58).

Hirik (2017) konuşurun konuşma sırasındaki yorumları ve ruh durumunu kip olarak tanımlar ve kipin aynı zamanda eylemin yapılışı hakkında bilgi verdiğini söyler. Kipliği ise kipin dilsel göstereni olarak tanımlar ve jest ve mimikler, beden dili gibi pek çok unsura kadar çeşitlilik gösterdiğini ifade eder. Kip ve kipliğin anlamla ilgili olduğunu ve pek çok dilsel işaretleyicilerinin olduğunu belirten Hirik bu işaretleyicilere vurgu, tonlama, eksiltili cümle kurma, laf sokma gibi anlatım yollarını örnek olarak verir.

Kiplik tek bir tanıma bağlanamayacak, dil bilgisindeki yeri çok kapsamlı ve karmaşık olan bir olgudur. Bununla ilgili Nuyts (2006) kipliğin alanyazında farklı şekillerde kullanıldığını, bazen zaman ve görünüş gibi boyutlar da dâhil olmak üzere her türden konuşmacı değişikliğine atıfta bulunduğunu söylemiştir (Nuyts: 2006, s. 1). Kiefer (1987) da Nuyts gibi dilbilimsel ve mantıksal olarak kipliğin çok sayıda farklı duruma atıf yapmak için kullanıldığını söyler. Kiplik bazen olasılık, zorunluluk bildirirken başka bir durumda konuşmacının tutumunu içeren daha geniş kapsamlı bir terim olarak kullanılabilir (Kiefer, 1987).

Dilin en önemli işlevlerinden biri olan iletişim kurma sayesinde insanlar her türlü duygu ve düşüncesini başkalarıyla paylaşır. Bu iletişim sırasında kiplik ve kip kavramları anlam kazanır. Bu durumu Hirik (2019) "Konuşurun kendisine sunulan önerme karşısındaki tutum ve yargısını dildeki imkânlardan yararlanarak işaretlediği morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel vs. tüm işaretleyicilere kiplik adı verilmektedir. En kısa tanımıyla kiplik, kip denilen duygu durumlarının, yargı ve yorumların dildeki karşılıklarıdır." şeklinde açıklamıştır (s.10).

Kerimoğlu'na (2020) göre dildeki niyet, istek, emir, gereklilik gibi ifadeleri karşılamak ve bildirme, tasarlama, gerçeklik, gerçek dışılık gibi farkları bildirmek için genellikle kip kullanılmaktadır. İzin, istek, niyet, emir gibi kalıplaşmış kiplik ifadelerinin de kip olarak anılması kip ve kiplik arasında ne denli sıkı bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Kerimoğlu, kiplik ve kip kavramlarının birbirinden kopuk kavramlarmış gibi algılanmasına karşı çıkar ve iki kavram arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetler: "Kiplik literatüründe aradaki fark üzerinde durulsa da, kip ve kipliğin parça-bütün ilişkisi düzeyinde bir ilişkiye dayandığını belirtmek gerekir. Temelde bir

farklılıktan değil, işaretleyicilerin niteliğinden söz etmek daha doğru olur.” (Kerimoğlu, 2020, s. 1-2).

2.5. Türkçede Kiplik ve Kip

Geleneksel Türkçe dil bilgisi kitapları incelendiğinde bu kitaplarda kip kavramına yer verildiğini ancak kiplik ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamadığını görmekteyiz. Yakın zamana kadar akademik olarak da kiplik ile ilgili yeterince çalışma bulunmamaktaydı. Ancak kiplik kavramı son yıllarda ülkemizde tezlere, makalelere konu olmaya ve kitaplarda yerini almaya başlamıştır. Dil bilgisi kitaplarında ve araştırmalarda kiplik ve kip kavramının nasıl ele alındığına bakmak, bu kavramların Türkçede ele alınış biçimi, yeri ve önemi hakkında fikir sahibi olabilmek için yararlı olacaktır. Şimdi “kip” ve “kiplik” kavramlarına dil bilgisi kitaplarında ve araştırmalarda nasıl yer verildiğine ve bu konu hakkındaki görüşlere bakalım.

Kip sözcüğü TDK Türkçe sözlükte “Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanın, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga.” olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 22.09.2021). Türkiye Türkçesinde ve Türk lehçelerinde otuza yakın kip bulunduğunu, en zengin dillerde bile bu kadar kip kullanılmadığını ifade eden Kılıçoğlu, diğer dillerde kelimelerle hatta cümlelerle kurulan ifadelerin Türkçede fiillere getirilen basit eklerle sağlanmasının büyük bir zenginlik olduğunu belirtir (Kılıçoğlu, 1953, s. 181). Ek fiil çekimleri ve katmerli çekimlerle birlikte Türkçede 40’tan fazla kip olduğunu belirten Kahraman (2005) da Türkçenin kip ekleri bakımından zengin bir dil olduğunu vurgular.

Bilgegil (1984) fiil kiplerinin fiillerin durumu veya zamanını bildiren kalıplar olduğunu söyler. Ancak bahsedilen zamanın eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesiyle ilgili bir zaman kavramı olmadığını; dilek ve niyet ifadelerinin de açık ya da kapalı bir şekilde zaman bildirebileceklerini belirtir. Bilgegil; geçmiş, gelecek, şu an gibi farklı zamanlarda gerçekleşen fiillerin belli şekillere bağlı olarak ifade edilebileceğini, işte bu şekillerin de kalıplaşmış ekler olduğunu ve kişiden kişiye değişmediğini belirtir. Kipleri haber kipleri ve dilek kipleri olarak iki gruba ayıran Bilgegil, kabul edilen yaygın görüşe karşı çıkar ve dilek-şart kipini doğrudan dilek kiplerine dâhil etmenin

bir hata olduğunu düşünür. Bu kipin farklı cümlelerdeki kullanımına göre bir isteği ifade etmesi durumunda dilek kiplerine; bir haber bildirmesi durumunda da haber kiplerine dâhil edilebileceğini şu şeklinde açıklar:

> "Ah bir defa yağmur yağsa!" cümlesine bakıldığında fiil bir dilek, istek bildirdiği için dilek kiplerine girer.
>
> "Yağmur yağarsa köylüler sevineceklerdir." cümlesinde ise bir haber anlamı bulunduğu için haber kiplerine dâhil edilir (Bilgegil, 1984, s.262-263).

Kip kavramını eylemlerin biçim ya da zaman anlamı yüklenmiş halleri olarak tanımlayan Güneş (2004) kitabında kiplik kavramıyla ilgili herhangi bir açıklamaya yer vermemiştir. Güneş, kip kavramını eylemin gerçekleşme zamanını bildiren haber kipleri ve açıkça zaman bildirmeyip geleceğe dair çeşitli düşünceleri, tasarıları bildirmeye yarayan tasarlama kipleri olarak iki gruba ayırmıştır. Ona göre tasarlama kipleri geleceğe dair birtakım tasarıları ifade ettikleri için gizli de olsa "gelecek zaman" anlamı taşırlar (Güneş, 2004, s. 98-99). Gencan (2007) da Bilgegil (1984) ve Güneş (2004) gibi dilek kiplerinde açıkça belli olmayan bir gelecek zaman anlamı olduğunu düşünenlerdendir

Türkçede fiillerin zaman ve tarz, görünüş, çatı ve kip kategorilerine göre çekimlendiğini belirten Eker (2010) kip kavramını fiilin zaman, kişi ve anlam özelliklerine göre oluşturulan bir kategori olarak tanımlamıştır. Ediskun (2003) kip kavramını fiil kök veya gövdelerinin birtakım ekler alarak zaman, emir, istek gibi farklı kalıplara girmeleri şeklinde tanımlar. Kahraman (2005) kip kavramını "fiillerin zaman ve dilek anlamına göre girdikleri şekiller" olarak, Gencan (2007) da yine fiillerin zaman ve anlam özellikleri bakımından aldıkları eklerle girdikleri türlü biçimlerin her biri olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak Eker (2010) , Ediskun (2003), Kahraman (2005) ve Gencan'ın (2007) kip kavramını "fiillerin zaman veya dilek-tasarı anlamları taşımalarıyla girdikleri şekiller" olarak tanımladıklarını görmekteyiz. Ayrıca dil bilgisi kitaplarında kipleri haber(bildirme) kipleri ve tasarlama (dilek) kipleri olarak ikiye ayırarak incelemişlerdir. Bu dil bilgisi kitaplarının hiçbirinde kiplik kavramına değinilmemiştir.

Dilaçar (1971) *Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi* adlı makalesinde kip, zaman, kılınış gibi kavramların aralarındaki farklara dikkat çekmiştir. Dilaçar, bazı dil bilgisi kitaplarında kip ve zamanın aynı şeylermiş gibi verilmesine karşı çıkarak kipin sadece ruh halini bildirdiğini, zamanın da yalnızca zaman bildirdiğini vurgular; bu nedenle de kipin belli başlı eklere bağlanamayacağını belirtir. Sonuç olarak kiplerin gireceği şekillerin belli bir sayı verilemeyeceğini, ruh hallerinin sayısınca kip olabileceğini söyler (1971, s. 107).

Kocaman (1981) da Dilaçar'ın düşüncelerini destekleyen açıklamalarda bulunmuş; bildirme kipi, dilek kipi, gereklilik kipi gibi sınıflamaların yalnızca eyleme bağlanmasına karşı çıkmıştır. Ona göre kiplerin yalnızca –sa , -melı, -a ,-ebil gibi eklerle ifade edilmesi dile yalnızca şekilci bir bakış açısıyla bakıldığını, anlamın görmezden gelindiğini gösterir. Çünkü cümlede yer alan "belki, kesinlikle, acaba, herhalde vb." sözcüklerin de cümleye gereklilik, dilek gibi anlamlar katabileceğini belirtir. Bu düşünceyi ise şu örnekler üzerinden açıklamıştır:

1. Ahmet *belki* gider.
2. Ayşe *herhalde* sınıfı geçmiştir.
3. Yasa *kesinlikle* bugünlerde çıkacak.
4. Bu yıl yeterince ödeneğimiz var. Okulun çatısı *yapılabilir.*
5. Yöneticiye durumu anlattım. 'Bugün *gelmeyebilirsin*'dedi.
6. Buyurun (Biraz pasta daha almaz mısınız?)
7. Buyursunlar (Ne iyi ettiniz de geldiniz gözümüz yollarda kaldı…)

Birinci ve ikinci cümlede geçen "belki, herhalde" gibi sözcükler cümleye olasılık, üçüncü cümlede geçen "kesinlikle" sözcüğü ise gereklilik anlamı kazandırmıştır. Dördüncü cümlede geçen –Ebil- biçimbirimi olgusal bir yeterliliği anlatmak için kullanılmıştır. Beşinci cümlede ise bu biçimbirimden bir yeterlilik değil olasılıktan söz etmek için yararlanılmıştır. Altıncı ve yedinci cümleye yapısal olarak bakıldığında emir veriliyormuş gibi görünse de yay ayraç içindeki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi bir emir değil rica ve nezaket anlamı taşıdıkları görülmektedir (Kocaman, 1981).

Ergin (1993) fiillerin gerçekleşmiş veya gerçekleşecek bir hareketi bildirme durumuna göre girdiği şekillere bildirme kipleri; tasarlanan bir eylemi ifade edenlere ise tasarlama kipleri adını vermiştir. Ergin fiillerin zaman anlamı veren tüm çekimlerini bildirme kipleri olarak ele almıştır. O da Banguoğlu (2015) gibi bildirme kiplerinin zaman anlamı taşımaları nedeniyle geçmiş zaman eki, gelecek zaman eki gibi adlarla anıldıklarını ifade etmiştir.[1] Bildirme kiplerini geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zaman şeklinde sıralayan Ergin; tasarlama kiplerinde zaman anlamı olmadığını, bunların sadece birtakım şekiller ifade ettiğini savunur ve bunları şart, istek, gereklilik ve emir kipi şeklinde sıralar.

Üstünova (2005) Türkçede zaman kavramını ifade etmenin yalnızca bildirme kiplerine bağlanmasına karşı çıkar. Oysa Türkçe zaman ifade etme bakımından çok yönlü, oldukça zengin bir dildir. Üstünova, haber kiplerinde kullanılan eklerin, zamanı yalnızca geçmiş ve gelecek arasında bir yere yerleştirmeye yaradıklarını söyler ve Türkçede asıl zaman bildirmenin zaman ifade eden birimlerle sağlandığını belirtir. Demirel ve Kerimoğlu (2015) Türkçe ders kitaplarında ve yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanan kitaplarda kip öğretiminin ele alınış şekliyle alakalı bir çalışma yapmışlardır. Demirel ve Kerimoğlu, Türkçe ders kitaplarında kiplerin yalnızca şekil ve zaman anlamı taşıyan bir kategori olarak görüldüğünü, kip ve zamanın birlikte ele alınmış olduğunu, konuşur tutumlarıyla alakalı bir bilgiye yer verilmediğini ve güncel dilbilimsel çalışmaların ders kitaplarına yeterince yansıtılamadığını belirtmişlerdir. Ayrıca kitaplarda zaman kayması olarak adlandırılan durumun da aslında kip eklerinin farklı işlevlerde kullanılması olayı olduğunu, "zaman kayması" adlandırmasının doğru olmadığını düşünmektedirler (Demirel ve Kerimoğlu, 2015).

Kadıu (2012) Türkçede eylemin belirttiği işin nasıl, ne zaman, ne şekilde yapıldığını ifade eden kavramları kip olarak tanımlayıp kip kavramının şekil ve zamanın birleşmesinden oluştuğunu ifade etmiştir. Kadıu, Türkçe ile Hint-Avrupa

[1] Türkçe, bir eke bir işlev yükleyen eklemeli dillerden olduğu için tek bir ekin görünüş, zaman ve kip kategorilerini ifade edebilmesi durumu Türkçenin kurallarına aykırı karşılanmalıdır. Ancak geleneksel dil bilgisi kitaplarında, hatta modern dilbilim çalışmalarında bile eklerin çok işlevliliği benimsenmiş; tartışmalar daha çok hangi kategorilerin hangi eklerle ifade edildiği üzerine yoğunlaşmıştır (Uzun, 1998).

dillerinde kip kavramının kullanılış biçimi ve ifade ettiği anlam arasındaki farkları Arnavutça örneği üzerinden şöyle açıklamıştır: "Ilk olarak Arnavutça kipinin anlamı ve yapısı farklıdır. Bu gramer kategorisi ile yuyuu, eylemin ve nesnel gerçekliğin ilişkisi anlatılmaktadır. Bu gramer kategorisi ile konuşucunun bir eyleme karşı duruşunu belirler. Bu duruş ihtimal, isteklilik ve gerçeklilik olabilir. Arnavutçada kip gramer kategorisi, eylemin gerçekleştirdiği (modalite) asıl unsurudur. Bunun dışında daha fazla kip vardır. Bunlar bildirme, şart, istek, emir, admirative ve dilek kipleridir. Bunların en çoğu analitik bir şekilde oluşturmaktadır." (Kadıu, 2012, s. 1594-1595).

Kip kavramının çeşitli eklerle uzatılmış bir fiilin kişi eklerini almasıyla oluştuğunu belirten Banguoğlu (2015) geleneksel kip sınıflandırmasının dışına çıkmıştır. Ona göre fiil çekimi "zaman" temel alınarak yapılır bu nedenle de "kip" yerine "zaman" terimi de kullanılabilir. Banguoğlu kipleri haber kipleri ve dilek kipleri olarak değil, asıl zaman kipleri ve uyarı kipleri olarak ikiye ayırmıştır. Geçmiş zaman, dolaylı geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman asıl zaman kiplerini; dilek-şart, istek, gereklilik ve buyuru kipleri ise uyarı kiplerini oluşturur. Banguoğlu uyarı kiplerinden dilek-şart, istek ve gereklilik kiplerinin gelecek zaman; emir kipinin ise şimdiki zaman içinde geçen eylemleri ifade ettiğini düşünmektedir. (Banguoğlu, 2015, s. 441-443).

Korkmaz (2017) kiplerin doğrudan zamanla ilişkili olmadığını ancak bazı fiil çekimlerinde fiile zaman anlamı da kazandırmalarının zaman kavramıyla iç içe geçmelerine ve birbirlerinin yerine kullanılmalarına neden olduğunu belirtir. Korkmaz, zaman ve kip kavramının karıştırılmasının nedenini kiplerin ancak zaman ekleriyle ortaya konabilmesi ve çekimli bir fiilin tasarı mı yoksa yargı mı bildirdiğinin ancak tasarlama ve zaman ekleriyle anlaşılabilmesi olarak göstermiştir. Sonuç olarak kip için "Fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri diyoruz." açıklamasını yapmış ve özetle kipin şekil+zaman birleşiğinden oluştuğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 2017, s.517).

Türkçede kip ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında ortak bir tanımın yapılamadığını görmekteyiz. Araştırmacıların üzerinde durdukları ortak noktalar

olduğu gibi görüş ayrılıklarının olduğu noktalar da bulunmaktadır. Haber kiplerinin zaman bildirirken dilek kiplerinin zaman bildirmeyip yalnızca niyet, istek bildirdiğini düşünenler (Ergin, 1993: 273-274; Ediskun, 2003: 174; Kahraman, 2005: 129-131) olduğu gibi dilek kiplerinde zaman anlamının olduğunu savunan görüşler de vardır (Gencan,2007:342; Güneş, 2004: 99; Bilgegil, 1984: 262-263). Kip ve zamanın aynı şeylermiş gibi verilmesine karşı çıkan görüşler vardır (Dilaçar, 1971: 107). Ancak zaman ve kipin birbirinin yerine kullanıldığını hatta geçmiş zaman eki, gelecek zaman eki gibi adlandırmaların olduğunu ifade eden görüşler de vardır (Ergin, 1993: 273; Banguoğlu. 2015: 442). Genel olarak kipler haber ve dilek kipleri olarak iki gruba ayrılırken bu sınıflamanın dışına çıkanlar da olmuştur (Banguoğlu, 2015: 442-443).

Kiplik kavramına her ne kadar geleneksel kitaplarda ve araştırmalarda sık rastlamasak da son yıllarda bu konu hakkında yazılmış makaleler yayımlanmaya, tez ve kitaplar yazılmaya, farklı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Şimdi Türkçede "kiplik" kavramına kitaplarda ve araştırmalarda nasıl yer verildiğine ve bu konu hakkındaki görüşlere bakalım.

Türkçede kiplik çalışmaları ile ilgilenen en önemli isimlerden biri Ayhan Aksu Koç'tur. Aksu Koç (1986) çocukların dil gelişimi üzerinden Türkçede görünüş ve kipliğin nasıl edinildiğini inceleyen bir çalışmadır. Aksu Koç (1988) zaman, görünüş ve kipliğin morfolojik veya sözdizimsel birer fiil kategorisi olduğunu ifade eder ve farklı dillerden elde edilen verilere göre bu kategorilerin tamamen birbirlerinden farklı olmadıklarını ve belli bir sözdizimsel aracın bu işlevlerin birden fazlasına hizmet edebileceğini belirtir. Aksu Koç'a göre Türkçedeki bu kategoriler hem kendi başlarına değerlendirilirken hem de diğer dillerle karşılaştırılırken oldukça ilgi çekicidir. Çalışmasında bu kategorilerin birbiri ile ilişkisini ve işlevlerini inceleyen Aksu Koç Türkçenin, üzerinde oldukça fazla çalışma yapılan Hint-Avrupa dillerinden çok farklı olduğunu söyler (Aksu Koç, 1988, s.16). Aksu Koç (2000) ise kanıta dayalı edinimin farklı yönlerini inceleyen bir çalışmadır.

Dilbilimdeki birçok sorunun nedenini biçim ile işlevin karmaşık ilişkisine bağlayan Erguvanlı Taylan (2018) Türkçedeki dilbilimsel bir biçimin birden fazla anlamı ifade edebileceğine, aynı zamanda bir anlamın da birden fazla biçimle

gösterilebildiğine dikkat çeker. Görünüş, zaman ve kiplik anlamlarının şekilsel olarak gösterimlerinin birden fazla biçimsel ve anlamsal ifadeyle gösterildiğini belirten Erguvanlı Taylan, çalışmasında Türkçede birden fazla biçim-anlam ilişkisi içinde olabilen kiplik biçimlerini olasılık ve gereklilik kavramları çerçevesinde Palmer'ın (2001) sınıflamasına dayanarak incelemiştir. Araştırma sonunda farklı kiplik türlerinin anlamlarının birtakım eklerle anlaşılamayacağı, yalnızca yer aldıkları bağlam çerçevesinde anlamın belirlenebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, Türkçedeki kiplik çalışmaları için biçim ve anlamın ilişkisinin belirlenmesinde metnin bağlamının ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir (Eguvanlı Taylan, 2018).

Kipliği konuşurun konuşma esnasındaki çeşitli ruh hallerinin ifade biçimi olarak tanımlayan Seçkin (2014, s. 11) de kipliğin belli işaretleyicilere bağlanamayacağını ve bağlam, tonlama, yakınlık vb. durumlara bağlı olarak birçok ifade biçiminin mümkün olabileceğini belirtir. Yine Yazıcı Ersoy da iyelik işaretleyicilerinin oluşturabileceği kiplik anlamları ile ilgili çalışmasında dil bilgisinde çoğunlukla belli başlı görevler üstlenen eklerin bağlama göre birçok farklı işlev üstlenebildiğini, Türkçede bunun en iyi örneklerinden birinin de zaman, görünüş ve kiplik kavramları arasında olduğunu belirtmiştir. Bu durumu "tek ek/çok işlev" olarak adlandıran Yazıcı Ersoy çalışmasında iyelik eki diye adlandırılan ekin bağlama göre sevgi, beğeni, şaşırma gibi birçok farklı duyguyu ifade etmede de kullanıldığını ifade etmektedir (Yazıcı Ersoy , 2015).

Benzer (2012) Türkçede kiplik ve kip arasındaki ilişkiden yola çıkarak kiplik kavramını şu şekilde açıklamıştır:

> "Türkçede kip(mood) ve kiplik (modality) arasında bir ayrım yapılmamıştır. İki farklı kullanım yalnızca *kip* adı altında çalışmalarda yer almıştır. Kip kavramı konuşucu için atanmış bir değerdir. Türkçedeki buyruk, istek, dilek-şart, gereklilik kipleri için konuşucu atanmış belli ekleri kullanmak mecburiyetindedir. Kiplik kullanımı için ise konuşucu atanmışları değil, seçilmiş ekleri kullanır. … Kiplik kavramı kip'ten farklıdır. Kiplik eklerin

sahip olduğu ekin ikincil ya da üçüncül işlevlerinden biridir. Kip nesnel, kiplik ise öznel bir tutumu yansıtır." (s. 112).

Özellikle son yıllarda Türkçede kiplik alanı ile ilgili çalışmalarda artış görülmektedir. Bunlardan bazıları başka kavramlarla sık sık karıştırılan ve anlam alanı tam olarak belirlenemeyen kipliğin ne olduğunu ve dilbilimdeki ve Türkçe öğretimindeki yerini genel olarak incelerken bazıları ise farklı biçimbirimlerin kiplik özelliklerini ele alarak kiplik incelemelerine daha geniş ve derin bir boyut kazandırmışlardır. Yukarıda değinilen çalışmalar haricinde Türkçede kiplik ile ilgili yapılan diğer önemli araştırmalar kısaca aşağıda verilmiştir:

Ruhi, Zeyrek ve Osam (1997) "mutlaka", "kesinlikle", "galiba", "herhalde" ve "belki" sözcüklerinin kiplik özellikleri üzerine çalışmışlardır. Erguvanlı Taylan (1997) Türkçede zaman, görünüş ve kiplik ilişkisini –DI biçimbirimi üzerinden incelemiştir. Kerimoğlu ve Aksu (2015) {-DIr} biçimbiriminin sözlü söylemdeki kiplik alanları ve kullanımlarını çeşitli kanallardan toplanan veriler ışığında inceleyip çözümlemişlerdir. Demirel (2017) 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki farklı metin türleri üzerinde –(y)AcAk biçimbiriminin görünümünü inceleyen bir çalışmadır. Bu çalışmada gelecek zamanı ifade etmeye yarayan –(y)AcAk biçimbirimin gelecek zaman ifadesi dışında farklı kiplik anlamlarını da işaret ettiği ortaya konmuştur. Bu da bir eki yalnızca tek bir kiplik anlamınıyla ilişkilendirmenin doğru olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Demirel, –(y)AcAk biçimbiriminin yalnızca gelecek zamanı bildirmeye yarayan bir ek olarak gösterilmesine karşı çıkar ve Türkçe öğretiminin de eklerin işlevlerinden yola çıkılarak yapılması gerektiğini vurgular (Demirel, 2017). Demirel (2018) ise "Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması" adlı tez çalışmasında Türkçedeki görünüş, zaman ve kip kavramlarını ayrıntılı bir biçimde ele aldıktan sonra –(A/I)r, –(X)yor, –(y)AcAk, –mXş, –DI, –mAlI, –sA, –(y)A, (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -XnIz, -sXnlAr biçimbirimlerinin kiplik görünümlerini ele almıştır. Demirel'in çalışması Türkçede kipliğin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi açısından önemli bir çalışmadır (Demirel, 2018).

Üzüm (2018) kiplik araştırmalarında genel olarak birlikte ele alınan "zaman, görünüş ve kiplik" kavramlarının aralarındaki sıkı ilişkiyi farklı örnekler üzerinden genel bir çerçevede incelemiştir. Arslan (2020) da kiplik konusuna genel bir çerçeveden bakarak kipliği tanımlamaya ve kiplik incelemelerine ışık tutmaya çalışmıştır. Karabulut ve Kazanlar Ürkmez (2020) Palmer'ın (2001) sınıflamasını esas alarak zorunluluk, izin ve emir kipliklerindeki "istek" unsuru üzerine çalışmışlardır. Türkçede kip kavramının ikiye ayrılarak tasarlama ve dilek kipleri adı altında incelenmesinin sebebini tasarlama kiplerinin zaman bildirmesi dilek kiplerininse istek ifade etmesi olarak ortaya çıkabileceğini düşünmektedirler. Bu çalışmada Palmer'ın kabul ettiği yükümlülük kipliğinin ne olduğu hakkında kısaca bilgi verilmiş ve zorunluluk, emir ve izin kipliklerindeki "istek" anlamları örnek cümleler üzerinden tek tek incelenmiştir (Karabulut ve Kazanlar Ürkmez, 2020).

2.5.1. Türkçede Dilek(Tasarlama) Kipleri

Türkçede dilek kiplerinin genel olarak eylemin gerçekleşme zamanını bildirmeyip eyleme gereklilik, istek, dilek, şart, emir anlamları verdiği kabul edilir. Günümüzde Türkçe dil bilgisi kitaplarında gereklilik kipinin ekleri –meli/-malı, istek kipinin ekleri –a/-e, dilek-şart kipinin ekleri ise –se/-sa olarak verilir. Emir kipi çekimi ise fiil köküne doğrudan kişi ekleri getirilerek yapılır.

Dilek kiplerinin zaman bildirip bildirmemesi konusu araştırmacıların görüş ayrılığı yaşadığı noktalardan biridir. Korkmaz (2017) dilek kiplerini gerçekleşmemiş olan ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik olarak planlanan kipler olarak tanımlar. Ona göre dilek kipleri, haber kiplerinde olduğu gibi apaçık bir zaman bildirmeseler de gizli bir gelecek ya da şimdiki zaman anlamı taşırlar. Korkmaz'a göre dilek kiplerini ortak bir noktada birleştiren özellik de budur. Dilek kiplerinde zaman anlamı sağlanırken genellikle zarflardan ya da bağlam içindeki farklı sözcüklerden yararlanılır (s. 577). Gencan (2007) tam olarak belli olmasa da dilek kiplerinin tamamında gizli bir gelecek zaman anlamı olduğunu söyler (s. 342). Güneş (2004) de dilek kiplerinin hepsinde ortak bir "istek" anlamı olduğunu, tam olarak bir zaman ifade etmeseler de gizli bir gelecek zaman anlamı taşıdıklarını savunur (s.99). Ediskun (2003) da dilek kiplerinde gizli bir zaman anlamı olduğunu düşünenlerdendir (s. 174).

Özçift (2019) dilek kiplerindeki zamanın yedinci sınıf öğrencileri tarafından algılanması üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerden dilek kiplerini gelecek zaman anlamı taşıyacak şekilde kullanmalarını istemiş ve öğrencilerin dilek kiplerini günlük yaşamda gelecek zaman anlamı verecek şekilde kullanabildiklerini tespit etmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise öğrencilerden dilek kipleriyle çekimli fiillerin hangi zamanı bildirdiklerinin bulunması istenmiştir. Özçift burada da öğrencilerin rahat bir şekilde dilek kiplerindeki zaman anlamını tespit edebildikleri ortaya koymuştur. Bu araştırma gösteriyor ki kip konusu anlatılırken kipleri zaman bildirip bildirmemelerine göre ayırmak öğrencilerde kafa karışıklığına sebebiyet verecektir. Bu nedenle dilek kiplerinden bahsederken bu kiplerin zaman anlamından tamamen yoksun olduğuna değinilmemelidir.

Gerçekleştirilen eylemin hangi kişiye ait olduğunu bildiren eklere kişi eki denmektedir. Türkçede çekimli fiil yaratmak için kip ekleri ve kişi ekleri kullanılır. Zeynep Korkmaz Türkçedeki kişi eklerini şu şekilde vermiştir (2017, s.114):

Şahıs	Şahıs Eki/Ekleri
Birinci tekil şahıs	-m, -(I)m/ -(U)m
İkinci tekil şahıs	-n, -sIn/ -s(U)n
Üçüncü tekil şahıs	————————
Birinci çoğul şahıs	-k, -(I)z / -(U)z
İkinci çoğul şahıs	-nIz/ -nUz, -sInIz/ -sUnUz
Üçüncü çoğul şahıs	-lAr

2.5.1.1. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi dil bilgisi kitaplarında eylemin yapılmasının gerekliliğini anlatmak için kullanılan bir kip olarak verilmektedir ve bu kip günümüz Türkçesinde *–meli, -malı* ekleriyle kurulmaktadır.

Korkmaz (2017, s.614) Türkiye Türkçesinde gereklilik kipinin kişilere göre eklerini şu şekilde vermiştir:

1. Tekil Kişi -mAlI-y-ım

2. Tekil Kişi -mAlI-sIn

3. Tekil Kişi -mAlI-dır

1. Çoğul Kişi -mAlI-y-Iz

2. Çoğul Kişi -mAlI-sInIz

3. Çoğul Kişi -mAlI-dIrlAr

Ergin (1993) gereklilik kipinin Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru, *–ma, –me* fiilden isim yapma eki ile *–lı,-li* sıfat ekinin birleşiminden ortaya çıktığını ve Osmanlı Türkçesi döneminde gereklilik kipi eki olarak kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (s.296). Osmanlı Türkçesi Dönemi'nden önce Eski Türkçe ve Anadolu Türkçesinde bu ekin işlevini *–se gerek, -me gerek, -mek gerek* kalıpları yerine getirmekteydi (Ediskun, 2003, s. 183). Günümüzde de gereklilik kipi dışında bu gibi ifadeler gereklilik bildirmek için oldukça sık kullanılmaktadır:

Hemen hastaneye gitmesi gerek.

Konuyu iyi öğrenmek için bol soru çözmek gerek.

Diğer kiplerde olduğu gibi gereklilik kipinin de asıl işlevinin (eylemin yapılmasının gerekliliğini bildirme) dışında cümleye başka anlamlar vermek için kullanıldığı durumlar mevcuttur. Bu kiple çekimli eylemler cümleye gereklilik dışında zorunluluk, istek, uyarı, tahmin vb. birçok anlam kazandırabilir. Aşağıdaki cümlelerde *–mALı* biçimbirimini alarak çekimlenen "olmak" eylemini inceleyecek olursak gereklilik haricinde cümleye birçok farklı anlam kazandırabileceğini görürüz.

Bu yıl ders notlarım daha yüksek olmalı. (gereklilik)

(Öğretmen öğrencilerine) : "Tüm ödevler yarına kadar yapılmış olmalı." (zorunluluk)

Şimdi Ankara'ya varmış olmalı. (tahmin)

Bu güzel yaz gününde Antalya'da olmalı. (istek)

Bu kitap, her kitaplıkta olmalı. (öneri)

–mAlI biçimbiriminin tek işlevinin gereklilik bildirme olmadığını belirten Aslan Demir (2008) kip eklerinin farklı anlamsal değerlerin taşıyıcısı olduğunu belirtir (s.75). Kerimoğlu (2020) da gerekliliğin tüm dünya dillerinde olduğu gibi Türkçede de istek, zorunluluk gibi anlamlarla yakın ilişki içinde olduğunu belirtir (s. 37).

Çetin (2011) "Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği" adlı çalışmasında –mAlI biçimbiriminin gereklilik bildirme dışında istek, emir, tavsiye, tahmin/ihtimal, çıkarım, zorunluluk, sitem, kararsızlık, tereddüt, uyarı, alay, küçümseme, beğenmeme, pişmanlık-üzüntü, gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmemiş gereklilik, telkin, çaresizlik anlamları da bildirebildiğini örnekler üzerinden açıklamıştır.

Zeynep Korkmaz (2017) ise gereklilik kipinin gereklilik bildirme anlamı dışında *–DIr* eki ile kullanıldığında pekiştirilmiş bir gereklilik bildirdiğini, bunun dışında da mecburiyet, tahmin, ihtimal, kararsızlık, tereddüt bildirebileceğini belirtir. Korkmaz'a göre farklı araştırmacılar tarafından bunların dışında verilen işlevler ancak diğer kelimeler yardımıyla, yorumlanarak ve zorlama bir şekilde ortaya çıkarılabilecek zayıf işlevlerdir (s. 614-619).

2.5.1.2. İstek Kipi

İstek kipi, bir eylemin gerçekleştirilmesinin istendiğini ifade etmek için kullanılan kiptir. Bugün Türkiye Türkçesinde bu kip eyleme getirilen *–a, -e* ekleri ile oluşturulmaktadır.

Türkçede istek kipi konusu yıllardır araştırmalara konu olmakta, dil bilgisi öğretiminde bilim insanlarının ayrılığa düştüğü en önemli noktalardan biri olmaya devam etmektedir. Bu ayrılıkların temel sebebi Türkçenin tarihî gelişimi sırasında istek kipinin diğer kiplerle özellikle de emir kipiyle hem biçimsel hem de anlamsal olarak karışması olarak gösterilebilir. İstek kipi konusundaki tartışmaların en dikkat çekeni birinci kişi çekimlerinde yaşanan "ek" sorunudur.

Ergin (1993) Eski Anadolu Türkçesinde istek çekiminde birinci tip şahıs eklerinin kullanıldığını, Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde istek birinci çoğul kişi çekimin, Osmanlı Türkçesinin sonlarına doğru da birinci tekil kişi çekiminin düştüğünü ifade etmektedir. Ergin, Türkiye Türkçesinde birinci kişiler için istek kipi çekiminin olmadığının düşünülmemesini, bu görevi artık emir kipinin üstlendiğini belirtmiştir. Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde –AyIm, -AlIm emir eklerinin istek birinci tekil ve çoğul şahıs çekimlerinde kullanıldığını belirten Ergin, emir kipinin birinci kişi çekimlerinin "istek" ifade etmesini bu sebebe bağlar. (s.294-295).

Ergin'in görüşlerini destekleyen Güneş (2004) istek kipinin zamanla diğer kiplerle karıştığını bu karışıklıklardan en belirgin olanının da birinci ve ikinci çoğul kişilerin istek çekiminde emir eklerinin kullanılması olduğunu söyler. Güneş, bir diğer karışıklığın da istek kipinin üçüncü tekil ve çoğul kişi çekimlerinin zaman içinde anlam olarak emir kipine daha yakın bir anlam özelliği kazanması olduğunu belirtir (s. 99-100).

Ergin (1993), Güneş (2004) ve onlar gibi istek kipinin birinci kişi çekimlerinin emir ekleriyle sağlandığı görüşüne katılanlara göre istek kipi çekimi şu şekilde yapılmalıdır:

Gör-

1. tekil:	gör-eyim	1. çoğul kişi: gör-elim
2. tekil kişi:	gör-e-sin	2. çoğul kişi: gör-e-siniz
3. tekil kişi:	gör-e	3. çoğul kişi: gör-e-ler

Zeynep Korkmaz'ın (2017) da Ergin ve Güneş'in görüşlerine katıldığını görmekteyiz. Korkmaz, –AyIm, -AlIm eklerinin Eski Anadolu Türkçesinde Türkiye Türkçesine kadarki gelişme döneminde hem emir hem istek ekleri olarak kullanıldıklarını belirtmiştir. O, istek çekiminde Türkçede iki farklı duruma işaret eder: birinci tekil ve çoğul kişilerde kullanılan istek kipi ile ikinci ve üçüncü kişilerde kullanılan istek kipi. Korkmaz, –AyIm, -AlIm eklerinin Eski Türkçe Dönemi'nden beri birinci tekil ve çoğul şahıs çekimlerinde hem istek hem emir bildirmek için kullanıldıklarını belirtir. Günümüzde ise bu ekler daha çok istek bildirmek için

kullanılır. Korkmaz, ikinci istek kipi eki olaraksa ikinci ve üçüncü kişi çekimlerinde kullanılan –A ekini gösterir (s. 577-579). Korkmaz, Ergin (1993) ve Güneş'ten (2004) farklı olarak istek kipinin üçüncü tekil kişi ve çoğul kişi çekiminde ikinci bir çekime daha yer verir. Bu da üçüncü tekil kişi çekimininin –*sIn*/-*sUn*, üçüncü çoğul kişi çekiminin ise –*sInlAr* olarak gösterilmesidir. (s.580) Korkmaz, emir kipinin üçüncü tekil ve çoğul kişi çekimlerini de bu şekilde göstermiştir (s 594-595).

Korkmaz'ın görüşüne göre istek kipinin birinci tekil ve çoğul

kişi çekimleri Ergin (1993) ve Güneş'in (2004) gösterdiği gibi yapılacakken üçüncü kişi çekimi ise şu şekilde de yapılabilir:

Gör-

3. tekil: gör-sün 3. çoğul kişi: gör-sünler

Gencan (2007) istek kipinin birinci kişi çekimlerinde Ergin, Korkmaz, Güneş gibi –AyIm, -AlIm eklerini almaz. Ona göre –a, -e istek kipi ekinden sonra birinci tekil kişide –yim, birinci çoğul kişide –lim kişi ekleri kullanılır. Bu durumda Gencan'ın görüşüne göre "gör-" fiilinin istek kipi ile tüm kişilere göre şu şekilde yapılmalıdır:

Gör-

1. tekil:	gör-e-yim	1. çoğul kişi: gör-e-lim
2. tekil kişi:	gör-e-sin	2. çoğul kişi: gör-e-siniz
3. tekil kişi:	gör-e	3. çoğul kişi: gör-e-ler

Ediskun (2003) ise istek kipi çekimini yukarıdakilerden farklı bir biçimde gösterir. Ediskun istek birinci tekil kişi çekiminde –a, -e eklerinden sonra gelen "y" sesini kaynaştırma harfi olarak kabul eder ve birinci tekil kişi ekini –ım, -im olarak gösterir. Birinci çoğul kişi ekini ise Gencan (2007) gibi –lim kabul eder. Ediskun istek kipin ikinci ve üçüncü kişi çekimlerinin artık kullanılmadığını, ikinci ve üçüncü kişilerin istek çekimi anlamının artık emir kipiyle yerine getirildiğini ifade etmiştir

(183- 184). Ediskun'un görüşüne göre "gör-" fiilinin ikinci ve üçüncü kişi çekimleri yukarıdaki örneklerdeki gibi kalırken birinci kişi çekimleri şu şekilde olacaktır:

Gör-

1. tekil kişi: gör-e-y-im 1. çoğul kişi: gör-e-lim

Kılıçoğlu (1953) istek kipindeki şahıs eklerinin diğer kiplere göre farklı olduğunu belirtir ve emir kipiyle karışık olan lehçelerde istek kipinin, emir kipinin ekini de aldığını belirtir ve o da istek çekimini Ediskun'un (2003) ele aldığı şekilde gösterir (s. 182-183).

Muharrem Ergin (1993) Ediskun (2003) gibi istek birinci kişi çekiminde *–e, -a* eklerinden sonra –y'yi yardımcı ses, *-ım,-im* eklerini de birinci tekil kişi eki kabul edenlere karşı çıkar. Bu karşı çıkışın sebebini de ortada *–ayım, -eyim* şeklinde bir emir ekinin bulunmasına bağlar. Ayrıca birinci çoğul kişi çekiminde *–alım, -elim* emir eklerinin kullanılmasının birinci tekil kişide kullanılan *–ayım, -eyim* eklerinin de emir ekleri olduğunu gösterdiğini ve parçalanamayacağını söyler (s. 295). Ancak yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Gencan ve Ediskun gibi istek çekiminde birinci çoğul kişi ekini "–lim" olarak gösterenler vardır. Kerimoğlu (2016) Türkçenin hiçbir tarihî dönenimde –lim diye bir kişi ekine rastlanılmadığını belirtir. Kerimoğlu, Ergin'in görüşüne katılmayanların dayanak noktasını, istek kipinin birleşik zamanlı çekiminde birinci kişi ekinin gerçek şeklinin ortaya çıkmasıyla (gel-e-ymişim, gel-e-ymişiz) –AyIm ve –AlIm eklerinin istek eki olamayacağının görülmesi olarak gösterir (s.103).

Görüldüğü gibi Türkçede istek kipinin birinci kişi çekiminde üç temel görüş yer almaktadır. Birincisi, birinci kişi çekiminde emir ekleri olan –AyIm, -AlIm eklerinin istek çekimine katıldığını savunan görüş, ikincisi –A istek ekinden sonra birinci kişi ekini –yIm, birinci çoğul kişi ekini –lIm kabul eden görüş, üçüncüsü de –A istek ekinden sonra gelen "y" sesini kaynaştırma harfi olarak kabul edip -ım, -im eklerini birinci tekil kişi eki olarak kabul eden görüş. Tüm görüşlerin güçlü dayanakları bulunmaktadır ancak yıllardır bu konuda çalışmalar devem ettiği halde bilim insanları arasında bir görüş birliği sağlanamamıştır. Korkmaz (2017) bir kipi

incelerken kipi yaratan unsurların yalnızca şekil olarak değil anlam olarak da incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (s.580).

İstek kipinin anlamsal olarak incelenmesine inceleme bölümünde detaylı yer verilecek olmakla birlikte Bilgegil (1984, s. 270) istek kipinin başta geniş zaman olmak üzere şimdiki zaman ve gelecek zamanın da görevini üstlenebileceğini belirtir. Ediskun (2003, s.183) gelecek zamanda olduğu gibi istek kipinde de bir fiili gerçekleştirmeye niyetlenme anlamının bulunduğunu ve "Kolay gele!", "Hayrola!.." vb. kalıplaşmış bazı sözlerin bu kip ile oluşturulduğunu ifade eder. Ediskun (2003) bir eylemin üçüncü tekil kişiye göre istek kipiyle çekimlenmesinin tekrarlanması veya zıt anlamlı fiillerin bu şekilde bir arada kullanılmasının zarf-fiil oluşturduğunu söyler: koşa koşa, düşe kalka vb. (s.184). Bilgegil (1984) de üçüncü tekil kişi istek kipiyle çekimli eylemlerin tekrarlanarak, zıt anlamlarıyla kullanılarak veya tek başlarına durum bildiren zarf tümleci oluşturduklarını ifade etmiştir (s. 270). Banguoğlu (2015) istek kipinin eylemlere dilek, kötü dilek, beddua gibi anlamlar verebileceğini belirtir (s. 470-471).

Korkmaz (2017) istek kipine atasözleri ve deyimlerde, halk edebiyatı ürünlerinde ve çeşitli betimlemelerde sıkça rastlandığını belirtir. Bunun dışında istek kipinin istek anlamı dışında uyarı/emir, dilek, gereklilik, umursamazlık, kabullenme, geniş zaman, gelecek zaman, merak, şaşkınlık, cümle açıcı/kapayıcı, yeterlik, yetersizlik, güçsüzlük vb. birçok anlamını ele almaktadır (580-591).

Türkyılmaz (1999) istek kipinin dilek, merak, emir, gereklilik, beddua, tahmin, gelecek zaman, şimdiki zaman, yetersizlik, güçsüzlük, şaşkınlık, temenni, kızgınlık, tehdit vb. birçok anlamına dikkat çekmiş ayrıca istek kipinin kalıplaşmış ifadelerdeki kullanımına yer vermiştir.

2.5.1.3. Emir Kipi

Emir kipi bir eylemin gerçekleştirilmesinin zorunluluk gerektirdiğini bildirirken kullanılan bir kiptir. Emir kipi kullanımında genellikle konuşan ve dinleyici arasında bir statü farkına rastlanılır.

Güneş (2004, s. 100-101) emir kipini bir eylemin yapılıp yapılmamasını buyuru şeklinde dile getirilmesini sağlayan kip olarak tanımlar. Güneş, Türkçede emir kipinin fiillere doğrudan kişi eklerinin getirilmesiyle sağlandığını belirtir. Ancak tam bir "emir" ifadesinin yalnızca ikinci kişilerde sağlanabildiğini, birinci ve üçüncü kişilerde ise daha çok "istek" anlamı sağlandığını ifade eder. Güneş, birinci kişi emir kiplerinin istek kipi ile karşılandığını belirtir. Üçüncü kişi emir çekimlerini gösterir fakat bunların da anlam olarak isteğe kaydığını, emir kipinin neredeyse yalnızca ikinci kişi için anlam ifade eden bir kip haline geldiğini açıklar.

Ediskun (2003) emir kipi çekiminin fiil kök veya gövdelerine doğrudan kişi eklerinin getirilmesiyle sağlandığını belirtir. Ediskun; birinci kişi emir çekimlerini göstermez, yalnızca ikinci ve üçüncü kişi çekimlerini gösterir. Ediskun emir kipinin öğüt verme, gereklilik bildirme, istek, yalvarma, tehdit anlamları taşıyabileceğine dikkat çeker (s. 185-186).

Gencan (2007, s. 340) da Ediskun (2003) ve Güneş (2004) gibi konuşan kişinin kendi kendine emir veremeyeceğini belirtir ve emir kipinin birinci kişi çekimlerine yer vermez. İkinci ve üçüncü kişi çekimlerini ise fiillere doğrudan kişi eklerini getirerek gösterir. Gencan, emir kipinin dilek, dua, umut, yalvarma anlamları verebileceğini, bazı kullanımlarda da ünlemleştiğini ifade eder (s.339-340).

Bilgegil (1984) ve Eker (2010) de emir kipinin birinci kişi çekimlerine yer vermezler. Kahraman (2005, s. 133) ise sadece birinci tekil kişinin kendi kendine emir veremeyeceğini belirterek kişinin ancak ikinci bir kişiye emir veriyormuş gibi "git, gel…" vb. sözlerle ya da emri verenin üçüncü bir kişi olduğunu düşünmesi koşuluyla kendisine emir verebileceğini belirtir. Diğer bilim insanlarından farklı olarak Kahraman, birinci tekil kişi çekimini reddettiği halde birinci çoğul kişi çekimini kabul eder. Bu çekimin konuşucunun kendisiyle birlikte başka kişilere bir eylemin yerine getirilmesini emrederken kullanıldığını ifade eder. Bunu da bazı araştırmacıların istek eki olarak kabul ettiği -AlIm ekiyle gösterir. Ancak bu noktada Kahraman, Eski Türkçe Dönemi'nde emir ve istek birinci kişi çekimlerinin aynı eklerle sağlandığını belirtir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde ise birinci kişilerdeki istek çekiminin emir kipinden ayrıldığını, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinden itibaren

ise istek birinci kişi çekimlerinin Eski Türkçedeki şekillerine geri döndüğünü ifade eder. Emir birinci kişi çekiminin ise kullanımdan düştüğünü, birinci çoğul çekiminin de anlam olarak isteğe yaklaştığını belirtir.

Kahraman (2005), emir ve istek anlamlarının ses tonu, konuşmacının konumu gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak sağlandığını, temelde bu kipler arasında bir fark bulunmadığını vurgulamıştır (s.133). Karademir (2012) de Kahraman'ın düşüncelerini destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. O, "emir" ve "istek" kavramlarının birbirlerinden bağımsız olmadıklarını, *emretmenin* bir eylemin yapılmasını başka birinden kesin bir ifadeyle *istemek* olduğunu ve aslında emirin özellikli bir istek türü olduğunu belirtmiştir. Emri istekten ayıran noktaları ise konuşucu ile eyleyici arasındaki statü farkı, keskin bir dille ifade edilmesi ve eylemin yapılmasının zorunluluk bildirmesi olarak gösterir. Karademir, "Her emir bir istektir ancak her istek bir emir değildir." diyerek emir ve istek arasındaki yakın ilişikliyi özetlemiştir (s. 2129-2130).

Banguoğlu (2015, s. 473) emir kipinin yalnızca ikinci ve üçüncü kişilerinin olduğunu dile getirir. Birinci kişilere emir verilmesini mantıklı bulmamakla birlikte ancak gereklilik kipinin böyle bir görevi yerine getirebileceğini belirtir. Emir kipinin kullanımında tonlama, üslup gibi birimlerin çok önemli olduğunu, bu kipin cümlelerde hakaretten yalvarmaya kadar birçok anlam yüklenebileceğini belirtir.

Buraya kadarki tüm gramerciler kişinin kendi kendisine emir vermesinin mantıksız olması nedeniyle emir kipinin birinci kişi çekimine kitaplarında yer vermemişlerdir. İkinci ve üçüncü kişi çekimlerini ise fiillere şahıs eklerinin doğrudan getirilmesi yoluyla yapıldığını göstermişlerdir. Muharrem Ergin (1993) ise kişinin kendi kendine emir vermesinin mantıksız bulunmasına tamamen karşı çıkar. Ona göre birinci kişiler de kendilerine emir verebilmektedirler. Kişinin kendi kendine emir verememesinin mantığının yabancı dillerin etkisiyle oluştuğunu ifade eden Ergin, Türkçede tüm kişiler için emir çekiminin mevcut olduğunu vurgular. Ergin, kitabında birinci kişi emir ekini –AyIm, birinci çoğul emir ekini –AlIm olarak göstermiştir. Ancak bu eklerin zamanla düşen istek birinci kişi eklerini de karşıladığını bu nedenle de istek ve emir kiplerinin karıştığını söyler. Kısaca Ergin istek kipinin birinci

kişilerinde kullanılan eklerin, aslında emir ekleri olduğunu belirterek bu durumun sebebini bir ekin birden fazla işlevi üstlenebilmesine bağlar (s. 288-295).

Emir kipi konusundaki görüş ayrılıklarını değerlendiren Zeynep Korkmaz'a göre (2017) emir kipinin birinci kişi çekiminin olmadığını savunanlar, bu kipin geçmiş dönemlerdeki kullanımlarını göz ardı ederek sadece Türkiye Türkçesine göre değerlendirmede bulunmuşlar ve yalnızca şekilsel olarak bu eki incelemişlerdir. Korkmaz, kabul edilen bu yaygın görüşün sebebi olarak Arap gramerini göstermiştir. Çünkü 14-16. yüzyıllarda yazılan Arap dil bilgisi kitaplarında birinci kişilerin emir kipinin olmadığı bilgisi yer almaktadır. Korkmaz, Eski Türkçe Dönemi'nde –AyIn, -AlIm eklerinin hem emir kipi hem de istek kipini karşılayan ekler olduğunu belirtmiştir. –GA>-A istek kipi ekinin Türkiye Türkçesinde kullanımının azalması ile birlikte de –AyIn, -AlIm eklerinin "istek" işlevi ön plana çıkmıştır. Böylelikle bu ekler daha çok istek bildirirken kullanılmaya başlanmıştır. Korkmaz, farklı örnekler üzerinden birinci kişinin kendisine emir verebileceğini açıklamıştır(s. 592-594). Emir kipinin bağlama göre istek, gereklilik, açıklama, uyarı, dua, yemin vb. birçok anlama gelebileceğini belirterek örnekler üzerinde bu işlevleri açıklar.

Karademir (2012, s. 2132) emir ifadesinin gösteriminin yalnızca "*-AlIm; -Ø, -Xn; -sXn, -sXnlAr*" ekleriyle sınırlandırılmasına karşı çıkar ve birçok farklı ekle ya da çeşitli jest ve mimiklerle de bu ifadenin sağlanabileceğini belirtir. Ayrıca Karademir (2012) gerçek bir emirden bahsedilmesi için iki farklı kişinin varlığından söz edilmesi gerektiğini belirterek kişinin kendisine üstten bir tavırla sesli emirler vermesini "psikolojik dengesizlik" olarak yorumlar. Ergin ve Korkmaz'ın bahsettikleri şekilde kişinin kendisini ikinci bir kişi yerine koyarak kullandığı cümlelerin emir değil, telkin ifadeleri olduğunu söyler ve bu tarz ifadelerin emir kabul edilmesinin emrin yapısına ters düştüğünü açıklar (s.2131).

Yukarıda açıklandığı gibi bu kipin hangi eklerle sağlandığı tartışma konusu olmaya devam ederken emir kipiyle çekimlenmiş eylemlerin emir dışında sayısız anlama gelebildiği de farklı araştırmalar sonucu ortaya konmuştur. Uçar (2014) "Türkçede Emir Kipinin İşlevleri" adlı tez çalışmasında emir kipinin yetmiş bir farklı işlevine yer vermiştir. Tuğuz (2013) da çalışmasında emir kipinin otuz dokuz farklı

anlamını tespit etmiştir. Usta (2013) ise emir kipinin yaklaşık otuz beş farklı işlevini ele almıştır.

Türkçede emir kipi, istek kipi ile birlikte kip konusunun en tartışmalı noktasını oluşturur. Bu karmaşanın nedeni olarak istek kipi konusunda da değinildiği gibi Türkçenin tarihî sürecinde zaman zaman bu kiplerin biçimsel ve anlamsal olarak birbirlerinin yerine kullanılmaları gösterilebilir. Emir ve istek kiplerinin eklerinin tarihsel süreçte birbirine karışması bugün Türkçe öğretiminde yaşanılan sorunların temel noktasını oluşturmaktadır. Esasında birbirine çok yakın olan bu kipler arasındaki anlam farkını yaratan kullanılan eklerin varlığı değil, metnin bağlamı, vurgu, tonlama gibi unsurlardır. Örneğin,

"Ali, soruyu çözmek için tahtaya gel." cümlesinin sınıf ortamında bir öğretmen tarafından kullanılması "gel-" fiilinin emir anlamı taşıdığını gösterir.

"Uzun zamandır görüşemiyoruz, sen de bizimle kahve içmeye gel." cümlesini iki yakın arkadaştan birinin diğerine söylediğini düşündüğümüzde ise "gel-" fiili emir değil güçlü bir istek anlamı taşımaktadır. Örneklerden de görüldüğü gibi kiplerin adlandırılması ve sınıflandırılmasında biçim değil anlam odaklı bir anlayış geliştirilmelidir.

2.5.1.4. Dilek-Şart Kipi

Türkçede dilek-şart kipinin eki –sA olarak gösterilmektedir. Bu ekin, kullanıldığı cümlede ya dilek ya da şart anlamı sağladığı kabul edilmektedir. Ancak kabul edilen yaygın görüşün aksine Kaya Bilgegil (1984) bu kipin dilek anlamı taşırsa dilek kiplerinden kabul edilebileceğini, şart anlamı taşıdığında ise haber kiplerinden kabul edilmesi gerektiğini veya bu iki grubun da dışında tutulması gerektiğini ifade eder (s.269). Zeynep Korkmaz (2017, s.600) Bilgegil'in (1984) bu görüşüne katılmaz. Sebebini de "Eylemdeki yargıyı koşula bağlayan bir unsurun şeklini değiştirerek ve anlama dayalı olarak değerlendiremeyiz." biçiminde açıklar ve şart kipinin zaman kaymaları taşıyan haber kiplerine dâhil edilemeyeceğini belirtir.

Kahraman (2004) dilek-şart kipinin kullanıldığı eylemin, cümledeki temel yargının gerçekleşmesini şarta bağladığını açıklar. Kimi zaman da –sA eki cümleye

güçlü bir dilek anlamı katar ancak ona göre dilek-şart kipinin şart işlevi daha yaygın kullanılmaktadır (s. 131-132). Ediskun (2003, s. 183) da dilek-şart kipinin bir eylemin gerçekleştirilmesini şarta bağlamak veya eylemi gerçekleşmesini dilemek amacıyla kullanıldığı belirtir.

Güneş (2004) dilek-şart kipinde iki boyutlu bir durumdan söz eder. Bunlardan birincisi eylemin gerçekleşmesini dilerken kullanılan isteğe bağlılık bildiren dilek-şart kipidir ve bu fiillere getirilerek sağlanır. İkincisi ise –sA ekinin bir isme gelmesiyle veya ek fiille (i-) birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkar ve bu durumda eylemin gerçekleşmesinde bir isteklilik değil zorunluluk vardır. Aşağıda verilen cümlelerden ilkinde –sA eki fiile gelmiştir ve istek, dilek anlamı bulunmaktadır. İkincide ise zorunluluk ön plandadır (s.102).

"Yine sevdaya katlan**sa**m aziz İstanbul!" (Yahya Kemal Beyatlı)

"Paran çok**sa** kefil ol."

Güneş (2004) dilek şart kipinin ikinci şahısların dilek-şart çekiminden sonra "a!, e!" edatlarının kullanılmasıyla "emir" anlamının sağlandığını, dilek-şart kipiyle çekimli sözcüğün tekrarıyla da "ihtimal" anlamının sağlandığını belirtmiştir (s.102). Banguoğlu (2015, s. 468) da bu kipin sonuna "a, e" ünlemlerini aldıktan sonra "emir" anlamı kazandığına değinmiştir: Baksan a! Banguoğlu, bunun dışında dilek-şart kipinin saymaca ve kesik cümleler kurmaya yaradığına; kararsızlık, tereddüt, söylenti, farkına varma vb. anlamlar taşıyabileceğine değinmiştir (s.468-469). Ediskun (2003) dilek-şart kipinin kullanıldığı sözcüğün yinelenmesiyle "oranlama" bildirdiğini (İçeride olsa olsa iki kişi vardır.), eylemin olumlu ve olumsuz şekillerinin "de" bağlacıyla bağlanması durumunda da (Sen gelsen de gelmesen de…) eşitlik ilgisi kurduğunu ifade etmiştir (s.183).

Muharrem Ergin (1993) dilek-şart kipini "şart kipi" adıyla ele almıştır. Bu kipin bütün kipler içinde ayrı bir yeri olduğunu, tüm kipler bağımsız cümle kurmaya yararken şart kipinin ancak bağlı cümle kurmaya yaradığını belirtmiştir. Ergin, şart kipinin kimi zaman istek anlamı ifade ederken kullanıldığını ancak bu istek anlamının

da temelde şarta bağlı olduğunu ifade etmiştir. Ergin bazen de şart kipinin hitap için kullanılabileceğini vurgulamıştır (s. 292-293).

Zeynep Korkmaz (2017) –sA dilek-şart ekinin tarihî gelişiminden bahsettikten sonra Türkiye Türkçesinde iki temel görevde kullanıldığını, bunların da kendi içinde farklı anlamlar bildirmeye yaradıklarını ifade etmiştir. Şart kipi kuran –sA asıl olarak eylemin gerçekleşmesini şarta bağlamak için kullanılır. Bunun yanında cümleye "ne şart altında olursa olsun", "kabullenme veya şarta rağmen gerçekleşmeme", "kararsızlık", "tahmin", "tercih", "şüphe", "şaşkınlık", "beklenmedik sonuç", "tehdit" vb. birçok anlamı sağlayabilmektedir. Dilek kipi kuran –sA ise "niyet", "istek", "emir" vb. anlamlar verebilmektedir (s. 600-613).

Bulak (2011) –sA ekinin dört temel işlevinin olduğunu belirtir: şart kipi olarak kullanılması, dilek-istek kipi olarak kullanılması, zaman bildirmesi, bağlı cümle kurmaya yaraması. Bulak, bu dört ana işlev dışında –sA ekiyle ilgili bahsedilen işlevlerin farklı ekler, sözcükler veya sözcük grupları gibi yardımcı unsurlar sayesinde ortaya çıkan anlamlar olduğunu savunur (s. 35-36).

Benzer (2010) biçimin tek, işlevin ise birden çok olması nedeniyle –sA ekinin taşıdığı işlevlere göre adlandırıldığını belirtmiştir. Bu ekin önceden sadece "şart" bildirirken tarihî süreçle birlikte "dilek" de bildirmeye başlaması, adının "dilek-şart" hâline dönüşmesine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir (s. 137).

Dilek-şart kipinin üzerinde en çok durulan nokta bu kipin işlevinin ne/neler olduğudur. –sA ekiyle gösterilen ve dil bilgisi kitaplarında cümleye dilek veya şart anlamı sağladığı belirtilen bu kipin de işlevinin aslında adında geçtiği gibi dilek ve şart bildirmek olmadığı, aslında birçok farklı durumda kullanılabileceği görülmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Dilek kiplerinin Türkçe öğretiminde ele alınışının incelendiği bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

3.2. Evren / Örneklem

Araştırmanın evrenini alanyazında kullanılan dilbilim ve dil bilgisi kitapları başta olmak üzere 7. sınıf Türkçe derslerinde MEB tarafından okutulan kaynak kitaplar ve farklı türlerde kaleme alınmış eserler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise tüm bu eserlerdeki gereklilik kipi, emir kipi, istek kipi ve dilek-şart kipi ile ilgili örnek etkinlikler ve cümleler oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırmada ilk olarak MEB tarafından ortaokul 7. Sınıflarda okutulan üç adet Türkçe ders kitabına ulaşılmıştır. Bu kitaplarda dilek kipleri ile ilgili tüm etkinlikler detaylı olarak incelenerek günümüzde öğrencilere dilek kiplerinin öğretiminde nasıl bir yol izlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkçe ders kitaplarında konunun ele alınışı haricinde dilek kiplerinin işlevlerini tespit etmek amacıyla toplam on bir roman, bir öykü, dört deneme, dört şiir, beş araştırma- inceleme, bir adet de günlük türündeki kitap ve iki adet dergiden toplam altı makale incelemesi yapılmıştır. Ulaşılan eser sayısı 32'dir. Aşağıdaki tabloda dilek kiplerinin işlevlerini tespit etmek amacıyla kullanılan eserlerin listesi verilmiştir.

Tablo 1 Veri Toplama Amacıyla İncelenen Eserlerin Listesi

ROMAN	İnce Memed 1	Yaşar Kemal (2017) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
	Kırmızı Saçlı Kadın	Orhan Pamuk (2016) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
	Daha	Hakan Günday (2018) İstanbul: Doğan Kitap
	Beyaz Gemi	Cengiz Aytmatov (2018) İstanbul: Ötüken Neşriyat
	Puslu Kıtalar Atlası	İhsan Oktay Anar (2016) İstanbul: İletişim Yayınları
	Anayurt Oteli	Yusuf Atılgan (2004) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
	Mai ve Siyah	Halit Ziya Uşaklıgil (2020) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
	Kiralık Konak	Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1996) İstanbul: İletişim Yayınları

	Saatleri Ayarlama Enstitüsü	Ahmet hamdi Tanpınar (2008) İstanbul: Dergâh Yayınları
	Tutunamayanlar	Oğuz Atay (2017) İstanbul: İletişim Yayınları
	Bir Bilim Adamının Romanı	Oğuz Atay (1998) İstanbul: İletişim Yayınları
ÖYKÜ	Mahalle Kahvesi	Sait Faik Abasıyanık (2002) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
DENEME	Bu Ülke	Cemil Meriç (1979) İstanbul: Ötüken Neşriyat
	Günlerin Getirdiği	Nurullah Ataç (1989) İstanbul: Can Yayınları
	Karalama Defteri Sözden Söze	Nurullah Ataç (1991) İstanbul: Can Yayınları

	İnsan Olmak	Engin Geçtan (1994) İstanbul: Remzi Kitabevi
ŞİİR	Bütün Şiirleri	Nazım Hikmet (2008) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
	Bütün Şiirleri	Orhan Veli Kanık (2020) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
	Çocuksun Sen	Ahmet Telli (2004) İstanbul: Everest Yayınları
	Sevda Sözleri	Cemal Süreya (2010) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
MAKELE	Büyük Çizgeler Daha Küçüklerinin Kopyalarıyla Oluşturulabilir mi?	Tuncay Baydemir (Kasım 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi. Sayı 636.
	Gökyüzü	Faruk Soydugan (Kasım 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik. Sayı 636.
	Öklid Bir Dahi miydi?	Ali Sinan Sertöz (Kasım 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik. Sayı 636.

	Beşinci Kuvvet	Mahir E. Ocak (Kasım 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik. Sayı 636.
	Depremlerden Nasıl Korunmalıyız	Mahir E. Ocak (Aralık 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik. Sayı 637.
	Şu Matematik Dedikleri…	Ali Sinan Sertöz (Aralık 2020) TÜBİTAK Bilim ve Teknik. Sayı 637.
ARAŞTIRMA-İNCELEME	Türkçenin Sırları	Nihad Sami Banarlı (2017) İstanbul: Kubbealtı Yayınları
	Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1	Berna Moran (2016) İstanbul: İletişim Yayınları
	Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim II. Cilt	Doğan Aksan (1980) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
	Şiir Tahlilleri I	Mehmet Kaplan (2015) İstanbul: Dergâh Yayınları

	Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı	İnci Enginün (2005) İstanbul: Dergâh Yayınları
GÜNLÜK	Günlük	Oğuz Atay (1987) İstanbul: İletişim Yayınları

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için araştırmaya kaynaklık edecek ders kitapları belirlendikten sonra bu ders kitaplarındaki dilek kipleri ile ilgili bütün etkinlikler çağdaş dil bilgisi öğretim yöntemleri bağlamında değerlendirmeye alınmıştır.

Dilek kiplerinin işlevlerini tespit etmek için kullanılan 32 eserde ise dilek kipleriyle çekimli eylemlerin bulunduğu cümlelerden alıntılar yapılmıştır. Bu cümleler metin bağlamında değerlendirilerek dilek kiplerinin adlandırılması, sınıflandırılması, işlevleri vb. gibi yıllardır tartışılan konulara ışık tutulmaya çalışılmıştır**.**

3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Bu araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırmadır. Ulaşılan verilerin güvenirliği için yararlanılan eserlere başvurulabilir

3.6. Araştırmacının Rolü

Bu araştırma Türkçe dil bilgisi öğretiminde karşılaştırılan sorunlardan biri olan "dilek kiplerinin öğretimi" ni konu almıştır. Alanyazın taraması yapıldığında dilek kiplerinin ayrı ayrı birçok araştırmaya konu olduğu görülmüştür. Özellikle emir ve istek kipleri üzerine oldukça fazla çalışmaya rastlanılmıştır. Bu nedenle araştırmacı, araştırmanın konusu olarak dilek kiplerinin tamamını araştırmaya konu etmiştir. Bu araştırma sayesinde bütüncül bir yaklaşımla dilek kiplerinin öğretimi konusunda yaşanan sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

İNCELEME VE BULGULAR

4.1. Dilek (Tasarlama) Kiplerinin İşlevleri ve Kullanımları

4.1.1. Gereklilik Kipinin İşlevleri ve Kullanımları

Gereklilik kipi cümlede gereklilik bildirmek dışında cümleye zorunluluk, tahmin, istek, öneride bulunma, emir, tereddüt, uyarı, telkin, çıkarım, soru sorma gibi anlamlar da kazandırabilir.

4.1.1.1.Gereklilik Bildirme İşlevi

Türkçede gereklilik anlamı farklı yollarla oluşturulabilse de gerekliliğin asıl işaretleyicisi *–mAlı* biçimbirimidir. Eylemin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesinin gerekliliğini kişi kendisine yöneltebileceği gibi bir başkasına da zorunluluk bildirmeden yöneltebilir. Başkasına yöneltilen gereklilik ifadelerinin bazıları tavsiye, istek gibi alt anlamları da taşımaktadır.

Aşağıda verilen cümlelerde gereklilik kipi eylemin yapılmasının gerekliliğini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

> *Tramvay geldi. Hepsi çekildiler. Koşup fareyi* ***kurtarmalıydım*** (Abasıyanık, 2002: 71).

> *Burada hemen* ***belirtmeliyiz*** *ki, değindiğimiz özellikler genel olarak seslerin öteki seslerden yalınlanmış biçimde, tek tek ele alındıklarında beliren nitelikleriydi* (Aksan, 1980: 48).

> *Aklımdan bir şeyler geçiyor ara sıra. Unutuyorum. Geldiği anda bu deftere* ***yazmalıyım*** (Atay, 1987: 16).

> *Erken yatmasının başka bir nedeni de yarınki direksiyon kursu. Ben de yatıp* ***uyumalıyım****; herkes yatıp uyumuştur* (Atay, 2017: 28).

> *Çok* ***çatmamalıyım*** *kaşlarımı, çok da* ***gülmemeliyim****: ikisi de zararlıymış* (Atay, 2017: 85).

Sınıfın düzeni bozulmasın diye Mustafa'nın dayak yemediğini ***görmemeliydi*** *çocuklar* (Atay, 1998: 26).

Şimdi çocuk, babasının gemisiyle yapacağı yolculuğun sonunu ***düşünmeli****, bir son* ***uydurmalıydı*** *(Aytmatov, 2018: 48).*

Yalnız şu noktaya bir ışık ***tutmalıdır*** *ki Türkiye Türkçesi'nde "değişen şeyler" vardır* (Banarlı, 2017: 23).

Ellerim için bir çözüm ***bulmalıydım****. Hiçbir şey bana* ***dokunmamalıydı*** *(Günday, 2018: 234).*

Zaman geçtikçe kasetin içindekini, o kadar da merak etmez oldum. Hatta belki de ***seyretmemeliyim****, diye düşündüm (Günday, 2018: 233).*

Bugün mutlaka Kasım Paşa'yı ***görmeliyim****, mutlaka* (Karaosmanoğlu, 1996: 102).

Ama şu noktayı da gözden uzak ***tutmamalı*** *ki, Adıvar'ın amacı Sinekli Bakkal'ın günlük yaşamını yansıtmak değil, geleneklere bağlılığın ve insancıl değerlerin orada yaşadığını göstermektir* (Moran, 2016: 170).

Sarılıp onu ***kucaklamalı****, onu gerçek bir baba gibi* ***öpmeliydim*** (Pamuk, 2016: 171).

4.1.1.2. Zorunluluk Bildirme İşlevi

Bazı çalışmalarda gereklilik ve zorunluluk kavramları aynı anlama gelen kavramlarmış gibi verilse de gereklilik ve zorunluluk arasında temelde ince bir fark vardır. Kerimoğlu (2020) bu farkın etkinin niteliğinde kaynaklı olduğunu söyler. Gereklilikte eyleyici bir eylemi içten gerçekleştirme isteği duyar. Ancak zorunlulukta bir ihtiyaçtan çok bir "zorlama" durumu söz konusudur ve eylemin yapılmasını isteyen bir dış etkendir. Gereklilikte zorunluluktaki kadar baskılayıcı bir durum söz konusu değildir (s. 35-36). Corcu (2003) da *–mAlI* biçimbiriminin gereklilik işlevini yerine getirirken gerekliliği kişinin kendisinin, kendisine yönelttiğini kısacası "Benim inancıma, düşünceme göre bu eylemi yapmam gerekmektedir." şeklinde

yorumlanabileceğini belirtir. Zorunluluk bildirme durumunun kişinin eylemi gerçekleştirmeye istekli olmadığı durumlarda ortaya çıktığını söyler (s. 96-97). Aşağıda verilen örneklerde gereklilik kipiyle çekimli eylemlerde gereklilikten çok "zorunluluk" anlamlarını görmekteyiz.

> *Al şu feneri, bana ışık tut, dedi ihtiyar. Kara koyunu kurban keseceğiz. Konuklarımız var. Onlar kalkmadan et hazır* ***olmalı*** (Aytmatov, 2018: 122).

> *Hekim başını sallıyor; "Ateşe karşı* ***koyabilmeli****!" diyordu* (Uşaklıgil, 2020: 211).

> *Yaşar Nabi ne yapıp yapıp o şiiri* ***bulmalı****, bulamazsa, demin dediğim gibi elinde bulunan yarım, düzeltilmemiş metni dergisine* ***koymalı*** (Ataç, 1991: 122).

4.1.1.3 Tahmin Bildirme İşlevi

Gereklilik kipinin ana işlevi olan gereklilik bildirme dışında en çok karşımıza çıkan işlevlerinden biri de cümleye "tahmin" anlamı kazandırmasıdır. Tahmin; akla, sezgiye veya bazı verilere dayanarak olabilecek bir şeyi, bir olayı önceden kestirme, kestirim anlamına gelmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 15.12.2021). Hirik (2019) bütün tahmin ifadelerinin aynı zamanda bir olasılık alt anlamı da taşıdığını da belirtir (s.241). Çünkü her ne kadar birtakım verilerden, gözlemlerden ve sezgilerde yola çıkılsa da eylemin gerçekleşmeme olasılığı da bulunmaktadır.

İncelenen eserlerden yola çıkılarak tahmin anlamının *ol-* fiiline gereklilik işaretleyicisi olan *–mAlI*'nın getirilmesi yoluyla yapıldığını görmekteyiz. Hirik (2019, s. 260) tahmin işaretleyicilerinden söz ederken *olmalı* ve *-mIş olmalı* ifadelerini morfolojik sözlüksel işaretleyiciler olarak alır ve Türkçedeki temel tahmin kipliklerinden olduklarını belirtir. Hirik'e göre bu kipliklerden birinin kullanıldığı bir cümlede başta tahmin anlamı sonra da olasılık ve çıkarım anlamları yer alır.

İncelenen eserlerin birçoğunda gereklilik kipinin "tahmin" bildirme işlevine rastlanılmıştır.

> *Katil olmak böyle bir duygu* ***olmalı****, dedim kendime (Pamuk, 2016: 90).*

Kasaba halkı ortalamasından farklı bir görünüşü olduğu için anneme ilginç gelmiş ***olmalıydı*** (Günday, 2018: 55).

Ama muhakkak bekar. Bir han odasında oturuyor, burada Vanlıların ufak tefek işlerini görüyor ***olmalı*** (Abasıyanık, 2002: 45).

Çocuklar büyük bir gürültüyle okuldan çıkıp, bağrışa çağrışa evlerine koşuyorlardı. Acıkmış ***olmalıydılar*** (Aytmatov, 2018: 83).

Nasıl aşık olunur bilmiyordum ama böyle bir şey ***olmalıydı****: Soyguna gidecekmiş gibi planlar yapmak…* (Günday, 2018: 59).

Kendisinin ağır bir çuval taşıdığını ileri süren yeniçeri de onu başka biriyle karıştırmış ***olmalıydı*** (Anar, 2016: 28).

Hayvan, aldığı lezzetten gözlerini kısıyor, dudaklarından salyalar akıyordu. Ninenin entarisini ağzını doldura doldura çiğnemek pek hoşuna gidiyor ***olmalıydı*** (Aytmatov, 2018: 33).

Bu durumda tekrar kabilesinin başına geçmek ağırına gitmiş ***olmalı*** *ki, ailesini yanına alarak Antioch (Bugünkü Antakya) dolayına yerleşiyor* (Atay, 2017: 141).

Saatine baktı: güneş var ve üç buçuk. Öğleden sonra ***olmalı*** (Atay, 2017: 322).

"Her şey konuşulabilir," dedi, tanımadığı bir sesle. "Bunu nerede okumuş ***olmalıyım***

size göre?" (Atay, 2017: 109).

Şuralarda bir yerlerde ***olmalı****, diyecekler. Hizmetçi kaldırmış* ***olmalı****, diyecekler; o kadar da söylüyorum buraları karıştırmayın diye* (Atay, 2017: 621).

Dönüp aynaya yaklaştığında o adamın kaldığı üstteki odadan tıkırtılar geliyordu. Dinledi: tahta gıcırtısı, su sesi. "Yüzünü yıkıyor ***olmalı.*** *Kustu mu?"* (Atılgan, 2014: 9).

Şahsi psikolojisi de Haşim'de bu duyguyu beslemiş ***olmalıdır*** (Kaplan, 2015: 141).

...

Bir şey düşüyor elinden yere;

Bir gül ***olmalı;***

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

... (O. Veli Kanık, Bütün Şiirleri, 2020: 115).

4.1.1.4. İstek Bildirme İşlevi

Türkçede dilek (tasarlama) kiplerinin zaman zaman birbirlerinin hatta haber kiplerinin anlamlarını karşılayabileceklerine daha önce değinmiştik. İstek, genel olarak bir şeye duyulan arzu olarak tanımlanabilir. Esasen gerekliliğin de temelinde bir şeyi yerine getirme "isteği" yatmaktadır. Bu bakımdan gereklilik ve isteğin birbirlerinden çok uzak oldukları söylenemez. Gereklilik veya zorunluluktaki gibi eylemi yerine getirme gerekliliğinden ziyade *–mAlI* bir eylemin gerçekleştirilmesi hayali veya isteği için kullanılmıştır. Aslan Demir'in (2008, 125) de bahsettiği gibi *–mAlI*'nın bu işlevine incelenen metinler içinde daha çok şiirlerde ve şiirsel bir dil ile yazılan düz yazılarda rastlanıldı.

Kimse duymadan ***ölmeliyim.***

Ağzımın kenarında

Bir parça kan ***bulunmalı.***

Beni tanımayanlar

"Mutlak birini seviyordu" ***demeliler.***

Tanıyanlarsa, "Zavallı, ***demeli,***

Çok sefalet çekti" (O. Veli Kanık, 2020: 201).

Bir türlü size iyi niyetimi anlatamıyorum.

*Beni bu kadarcık olsun **anlamalıydınız!*** (Tanrıpınar, 2008: 334).

…

*Sonra **yürümeliyiz** seninle*

*Sokaklara caddelere **çıkmalıyız***

… (Telli, 2004: 24).

…

*İçimde bir fil sezgisi, kopup **gitmeliyim***

*Dağlara **yazmalıyım** aşkı ve ayrılıkları;*

*Asminli düşler **kurmalıyım** ya da birisi*

*Karşılık **bulmalı** canımı yakan sorulara*

… (Telli, 2004: 66).

Şarkılanmız

*varoşlarda sokaklara **çıkmalıdır.***

Şarkılanmız

*evlerimizin önünde **durmalı***

camlara vurmalı

*kapılann ellerini **sıkrnalıdır,***

sıkmalıdır … (N. Hikmet, 2008: 348).

*Sokağa **çıkmalı**, bir kahveye **gitmeli**, İstanbul'a inmeli mi, inmemeli mi diye düşünmeli. Bir vapur **kaçırmalı**. Sonra ortalık kararınca bastona dayana dayana eve **dönmeli. Oturmalı**, **okumalı*** (Abasıyanık, 2002: 76).

*Yeni romanlar **okumalı**, yeni resimler **seyretmeli**, yazmak için yeniden bir başka Türkçe **öğrenmeliydim**. Yeni hisleri, yeni düşünceleri, yeni kitapları arayıp **bulmalıydım*** (Abasıyanık, 2002:56)

4.1.1.5. Öneride Bulunma, Öğüt Verme İşlevi

-mAlI biçimbirimini bazı durumlarda herhangi bir konuda konuşmacının, dinleyici veya eyleyiciye öğüt verme, tavsiyede bulunma, eylemin gerçekleştirilmesinin ya da gerçekleştirilmemesinin kişinin yararına olacağını belirtme vb. amaçlarla kullanıldığını görürüz. *–mAlI'*nın öneri anlamı taşıması yine kipliğin bağlam, vurgu, tonlama vb. birimlere bağlı olarak yorumlanmasına bağlıdır. Örneğin "Herkes bu kitabı okumalı." cümlesi üniversitedeki bir öğretim görevlisi tarafından "Sınavda bu kitaptan soru çıkacak, okumayan dersten geçemez. Herkes bu kitabı okumalı." şeklinde kullanılmışsa bir öneriden değil zorunluluktan bahsedilir. Ancak "Şu ana kadar okuduğum en güzel kitaptı. Herkes bu kitabı okumalı." şeklinde kullanıldığında burada zorunluluktan değil öneriden söz edilebilir.

İncelenen metinlerden alınan aşağıdaki cümlelerdeki gereklilik kipinin bağlam içinde değerlendirildiğinde öneri anlamı taşıdığı görülmektedir.

*Semra, Selim'e, Çehov'u **okumalısın** dedi* (Atay, 2017:228).

*Çatılan adamın meziyetleri de **belirtilmeli**, önce en kesin, en karşı konmaz delille **başlamalı** yazıya. İlk darbe öldürücü **olmalı** (Meriç, 1979: 40).*

*Her dilden lûgatlar **bulunmalı** kütüphanenizde. Okuduğunuz metinde hiçbir karanlık kelime **kalmamalı**. (Meriç, 1979:153).*

*Kabusname'yi, yani Mercimek Ahmet'in tercümesini bugün en çok bu bakımdan **okumalıyız*** (Ataç, 1989:142).

*Saz şairlerimizin şiirlerini **okumalıyız**, ama divan şiirini de bırakamayız (Ataç, 1989: 150).*

*Eski şairlerimizin, divan şairlerimizinkilerde olduğu gibi saz şairlerimizin şiirlerinde de bulunan bu oyunları hoş görmeliyiz, onlara sinirlenmeden bakmayı **öğrenmeliyiz*** (Ataç, 1989: 151).

*İçinde yaşadığımız kültürde bu beklentilerin olağan ve normal bir yönü de yardır. Ama bu beklentiler gerçekçi **olmalı**, çocuğun yeteneklerini **aşmamalı** ve duygusal dünyasında bir zorlanma **yaratmamalıdır** (Geçtan, 1994, s.45).*

*Acı da verse hoşlanmadığımız kendimizle **yüzleşebilmeli** ve bu yüzden asla kendimizi **lanetlememeliyiz** (Geçtan, 1994, s. 83).*

*Önce kendini **tanıtmalısın**, yaptıklarınla ispat **etmelisin** kendini* (Atay, 2017: 389).

*Güzel sanatların da, edebiyatın da 'büyük ve güzel şeylerin' de varolduğunu **öğrenmeli** insanlarımız* (Atay, 1998: 55).

*"Bence Mustafa matematikçi **olmalıydı**, dedi profesör, "Millete mekanikten önce, matematik **öğretmeliydi**." (*Atay, 1998: 208).

4.1.1.6. Emir Verme İşlevi

-mAlI biçimbiriminin emir anlamı sağladığı durumlarda otorite durumundaki konuşmacı, eyleyiciye bir eylemin gerçekleştirilmesi gerektiğini güçlü bir baskıyla emreder. Gereklilik kipinin bu kullanımında kişi kendi kendine emir veremeyeceğine göre konuşan birinci kişi, eyleyici ise ikinci veya üçüncü kişidir. Diğer kiplik alanlarında olduğu gibi gereklilik kipinin "emir" işlevi yorumlanırken de özellikle bağlam, vurgu, tonlama vb. birimlere bakılmalıdır.

*Ali Safa Bey: "**Bulmalısın** mutlak. O ne kadar cesur olsa da daha yenidir."* (Kemal, 2017: 315).

*…Vehbi Bey'in istediği şeylerin ne olduğunu düşünerek, nasıl başlamak lazım geleceğini zihninde düzenleyerek, "Beyin emrini yerine **getirmeli**!" dedi* (Uşaklıgil, 2020: 131).

4.1.1.7. Tereddüt Bildirme İşlevi

Tereddüt kısaca karara varamama, kararsızlık, ikircilik anlamlarına gelir. İncelenen metinlerde çoğunlukla gereklilik kipinin, soru ekleri ve soru sözcükleriyle birlikte kullanıldığında cümleye tereddüt/kararsızlık anlamı kazandırdığı görülmüştür.

*Perdeyi sıyırıp karın hala yağıp yağmadığını, yarın sabah mektebe giderken içeri al yeni lastiklerimle karları gıcırdatıp gıcırdatamayacağımı düşündüğüm çocukluk günlerimden kalma bu sevinci nereye **asmalı**?* (Abasıyanık, 2002: 75)

*Sokağa çıkmalı, bir kahveye gitmeli, İstanbul'a **inmeli** mi, **inmemeli** mi diye düşünmeli.* (Abasıyanık, 2002: 76).

*Bilmiyorum. Gene bu şekilde mi **yazmalıyım**, yoksa bir 'uzun plan' bir senaryo mu **yapmalıyım** önce* (Atay, 1987: 22).

*Çocukların en büyüğü kız, evlenecek, çeyiz ister, nişanlısı var. Fakat para nereden **bulmalı**? …* (Uşaklıgil, 2020: 97).

*Evet, niçin korkuyor? Bir şeyden daha korkuyordu, annesine, kardeşine bu düşünceyi nasıl **açmalı**?* (Uşaklıgil, 2020, 150).

*Zihni, mütemadiyen sözünün ilk cümlesine vereceği şekilde meşguldü, kendi kendine; "Nereden **başlamalı**? Nasıl **söylemeli**?* (Karaosmanoğlu, 1996: 104).

***Gülümsemeli** miyim, yoksa ciddi bir surat mı **takınmalıyım**? (Atay, 2017:404).*

*…Önce şu mektubu mu **atmalı**…* (C. Süreya, Bir Çiçek, 2010: 175)

*Yoksa hoca filan olmayı da bir yana bırakıp piyasaya mı **atlamalıydı** insan? Şantiyelerde mi **çalışmalıydı**? İnşaatları mı **yönetmeliydi**?* (Atay, 1998: 81).

4.1.1.8. Uyarıda Bulunma İşlevi

Gereklilik kipinin bu işlevinde çeşitli eylemin doğurabileceği sonuçlar nedeniyle konuşur, dinleyiciye bir eylemi yapması ya da yapmaması yönünde ikazda bulunur.

> *Ancak onun sadece şekil konularına saplandığı **sanılmamalıdır*** (Enginün, 2005: 75).
>
> *Ancak bu faaliyetin geleceğin tiyatro seyircisi ve yazarını da yetiştirecek bir faaliyet olduğu **unutulmamalıdır*** (Enginün, 2005: 143).
>
> *Yangın söndürme cihazları kolay erişilebilir ve herkes tarafından bilinen yerlerde **bulunmalıdır**. Ayrıca bu cihazların tek kullanımlık oldukları **unutulmamalı**, her kullanımdan sonra yeniden doldurulmalı ve periyodik olarak bakımları **yapılmalıdır** (Bilim ve Teknik, Aralık 2020: 74).*
>
> *İş arkadaşlarıyla gerçek bir dostluk kurmaktan kesinlikle **sakınmalıdır*** (Atay, 2017: 96).
>
> *Memed: "Bana bak kardaş." dedi, "insanların üstüne çok **varmamalı**. Öldürmeli, dövmeli, ama üstlerine çok **varmamalı**. Donsuz, çırılçıplak, köyüne, evine girmesi bir adama ölümden zor gelir. İşte bunu **yapmamalı**. İnsanlarla **oynamamalı**, Bir yerleri var, bir ince yerleri, işte oraya **değmemeli**. Ben Abdi Ağadan biliyorum. Yoksa… **Korkmalı** insanların bu tarafından. Aşağı **görmemeli** insanları…"* (Kemal, 2017: 159).

4.1.1.9. Telkinde Bulunma İşlevi

Gereklilik kipinin telkin işlevi konuşurun kendisini veya bir başkasını herhangi bir düşünceye inandırmak istediği durumlarda ortaya çıkar.

> *Onun peşini **bırakmamalıyım** Olric* (Atay, 2017: 358).
>
> *Kendimi **kaybetmemeliyim**. Bir trajedi havası **vermemeliyim**. Krilov gibi döneklik **etmemeliyim**. ... Hata **yapmamalıyım**. Hayatımda ilk defa bir kesinlik ve bütünlük **göstermeliyim*** (Atay, 2017: 700).

4.1.1.10. Çıkarımda Bulunma İşlevi

Çıkarım "Belli önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarından, yanlışlıklarından, başka önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarını, yanlışlıklarını çıkarma, istidlal." olarak tanımlanır (TDK, 2005, s. 423). Kısaca birtakım verilerden yola çıkarak bir durum hakkında yorum yapma, sonuca varma da denebilir. *–mAlI*, cümleye çıkarım anlamını genellikle *-DIr* biçimbirimi ile birlikte verir.

> *Bir düşünceye göre sanat, mutluluğu, sevinci, iyimserliği* ***çağırmalıdır****. Doğru sanat, insanı derin düşüncelere de* ***sürüklemeli****, insanı* ***sarsmalı****, insanda acıma duygusu* ***uyandırmalı****, kötülüğü protesto* ***etmeli****, insanı* ***üzmelidir*** (Aytmatov, 2018: 165).

> *Bugün gökyüzünde gözlemlediğimiz yapıların ortaya çıkabilmesi için Büyük Patlama'dan sonraki madde ve enerji dağılımında düzensizlikler* ***olmalıdır****. Peki öyleyse bu düzensizliklerin zaman içinde giderek büyümesi gerekmez miydi?* (TÜBİTAK Bilim ve Teknik, 2020 Kasım: 64).

4.1.1.11. Soru Sorma İşlevi

- *Raci gelmedi mi?*
- *…*
- *- Size* ***sormalı*** (Uşaklıgil, 2020: 68).
  Ya Paskalya Adası'na ne ***demeli****?* (TÜBİTAK Bilim ve Teknik, Aralık 2020: 52).

4.1.2. İstek Kipinin İşlevleri ve Kullanımı

İstek kipinin Türkiye Türkçesinde birinci tekil ve çoğul kişi çekimi yaygın olarak kullanılmakla birlikte ikinci ve üçüncü kişi çekimleri "Kolay gele, hayrola" vb. kalıplaşmış ifadeler haricinde neredeyse kullanımdan düşmüştür. Bu sebeple incelenen eserlerde istek kipinin ikinci ve üçüncü kişi çekimlerine nadiren rastlandı. Şimdi istek kipinin temel işlevi olan "istek bildirme" işlevine ve incelenen eserlerde rastlanan diğer işlevlerine bakalım.

4.1.2.1. İstek Bildirme İşlevi

İstek kipi asıl olarak bir eylemin geçekleştirilmesini isterken kullanılır. Bu istekte, kişinin kendisine veya bir başkasına yönelttiği bir zorunluluktan ziyade bir arzu/dilek, içten gelen bir istek anlamı vardır.

*Sütçü, "Bir bardak daha **vereyim** mi?" dedi.* (Abasıyanık, 2002, s.56).

*Pencere önünde bir cıgara **tüttüreyim**, dedim.* (Abasıyanık, 2002, s.77).

(...)

*İpek çoraplar **alayım** sana;*

*Taksilere **bindireyim**,*

*Çalgılara **götüreyim** seni.*

(...) (Kanık, 2020, s. 94).

*Ne kadar çok işimiz olursa olsun, arada bir kalkıp **gelelim** böyle yerlere; **gezelim**, **dinlenelim**. (Atay, 1998, s. 243).*

*Bir kasabaya **ulaşalım** da "Bizim Lokanta "da karnımızı **doyuralım**.* (Atay, 2011, s.585)

*Eğilin o pınarlara ki yüzünüzü, asıl yüzünüzü **göresiniz.*** (Ataç, 1989, s.122).

*Şöyle: "Ortaya ben de bir şey koyacağım" diyerek, yani sanat iddiasıyla yazdığı şeyler varsa, bize onları getirsin de **okuyalım**. (Ataç, 1989, s.90).*

*Bizler de gökyüzüne baktığımızda farklı uzaklıklara ve geçmişlere aynı anda baktığımızı **düşünelim**; gökyüzü gözlemi yaparken, uzayda ve zamanda yolculuk yaptığımızı **unutmayalım**! (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s.86).*

4.1.2.2. Emir Verme İşlevi

İstek kipiyle çekimli eylemler vurgu, tonlama, bağlam vb. unsurlara göre cümleye emir anlamı kazandırabilir. Bu tür cümlelerde eylemin gerçekleştirilmesini istemek, arzu etmekten ziyade güçlü bir emir, zorunluluk anlamı görürüz.

- Götürelim mi beyim?

*- Yüklen **bakalım**! (Abasıyanık, 2002, s.91).*

Dışardan çocuklar bağırıyorlar:

*"Nevzat'ı **indirelim**!' (Atay, 1998, s.53).*

*Gene hocalığı tutmuştu. Sonra birden durdu: 'Çok yoruldum,' dedi , 'Hemen şehre **dönelim**.' (Atay, 1998, s.245).*

*Şimdi hep birlikte **tekrarlayalım** çocuklar. (Atay, 2011, s. 588)*

*Turgut'a döndü: "Bu odaya tahammül edemiyorum. Hiçbir zaman da edemedim. Dışarı **çıkalım**." (Atay, 2011, s.106).*

*Al, herifi de **götürsene** mahzene, dedi.(Abasıyanık, 2002, s.20).*

4.1.2.3. Gereklilik Bildirme İşlevi

İncelenen metinlerdeki görüldüğü üzere istek kipiyle çekimli eylemler soru sözcükleriyle birlikte kullanıldığında gereklilik anlamı taşıyabilmektedir.

*"Ne **yapalım*** (yapmalı, yapmak gerekli) *? (Pekala ! Ne **yapalım**? Pekala ! " demekten başka bir şey söylemiyordu.* (Karaosmanoğlu, 1996, s.136)

*Şimdi ne **yapalım*** (yapmalıyız***)** Kalfa? Allah aşkına çabuk bir çaresini bul !* (Karaosmanoğlu, 1996, s.158).

4.1.2.4. Dilek, Temennide Bulunma İşlevi

İstek kipinin üçüncü tekil çekimi cümleye gerçekleştirilmesi istenen bir dilek/temenni anlamı katabilmektedir.

(…)

Haydi, benim bu dünyaya garip gelmiş şairim,

*Yolun açık **ola**!*

(…) (Kanık, 2020, s.84).

Fena değil a, Ahmet Şevki Efendi iyice şıklaştı, Allah ***vere*** *de Raci'nin âşık olduğu kadın…*(Uşaklıgil, 2020, s. 89).

4.1.2.5. Zaman Bildirme İşlevi

İstek kipi bazı kullanımlarda dilek-şart yani bir tasarlama bildirmek dışında cümleye haber kiplerinin sağladığı geçmiş zaman, gelecek zaman gibi anlamlar da katabilmektedir.

Bir de ne ***göreyim****. "*Bir de ne gördüm." *Tavşanların gözü hayret, korku ile doluydu ama, yine sevinç içindeydiler. (Abasıyanık, 2002,s. 71).*

(…)

Bir tren sesi duymaya ***göreyim****,* "duymaya görünce, gördüğümde"

İki gözüm,

İki çeşme.

(…) (Kanık, 2020, s. 75).

Siz şimdi bana kızacaksınız, ama siz ***kızmayasınız*** **"**kızmayacaksınız**"** *diye ben yalan mı* ***söyleyeyim*** **"**söyleyeceğim**"**? *dedi.(Ataç, 1991, s. 88).*

4.1.2.6. Öneride Bulunma İşlevi

"Şurada teypler var," dedi profesör; "Önce onları bir ***dinleyelim****, sonra şu mektuplarla birleştiririz. (Atay,1998, s.50)*

Oturalım da bir ***konuşalım****, inandığımızın ilerisini gerisini bir* ***düşünelim****,* ***bakalım*** *doğru mu?(Ataç, 1991, s.20).*

(...) bir başınıza odanıza kapanıp kendi kendinize, sessizce ***okuyasınız*** *diye yazılan şiir, herkesin içinde yüksek sesle okunur* mu? *(Ataç, 1991, s. 87).*

Ancak sizin beğenebileceğiniz kitap on kitap, on beş kitap arasında bir tanesidir, onunu, on beşini alacaksınız ki içlerinde aradığınızı ***bulasınız****. (Ataç, 1991, s.139).*

*Bu zorlukları **bilelim**, ama eski şiirimizi **okuyalım**. Ondan büyük bir duygu, düşünce zenginliği **beklemeyelim**, gene de **okuyalım**. (Ataç, 1989, s.153).*

4.1.2.7. Beddua Etme İşlevi

Suç karısındaymış gibi:

*-**Yanasınız** o cehennemde, **yanasınız**, imansız kâfirler! (O. Kemal, YD, 1978, s.30; F. Türkyılmaz, 1999, s.101).*

4.1.3. Emir Kipinin İşlevleri ve Kullanımı

Emir kipi, asıl işlevi olan emir bildirmek dışında birçok işlevde kullanılabilmektedir. Özellikle söyleyenin konumu, ses tonu, vurgulaması vb. unsurlar ile birlikte emir kipi rahatlıkla istek kipine kayabilmektedir. Emir ve istek kipi yalnızca biçimsel olarak değil anlamsal olarak da sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

Emir kipinin emir ve istek bildirme dışında öneride bulunma, açıklama yapma, dikkat çekme, yönlendirme, iyi dilekte bulunma, dua vb. işlevleri de bulunmaktadır.

4.1.3.1. Emir Verme İşlevi

Emir kipinin birinci tekil ve çoğul kişilerde kullanılıp kullanılamayacağı konusunda araştırmacıların çoğu kullanılamayacağı yönünde görüş belirtmiş ve dil bilgisi kitaplarında bu kişilerin çekimlerine yer vermemişlerdir. Muharrem Ergin ve Zeynep Korkmaz ise birinci kişilerin de kendilerine emir verebileceğini düşünmektedir. Ergin ve Korkmaz –AyIn, -AlIm istek eklerinin emir kipinin birinci kişi çekimlerinde de kullanılabileceğini ancak bu eklerin Türkçenin tarihî gelişimi sırasında istek işlevlerinin ön plana çıktığını belirtirler.

İncelenen eserlerde birinci kişilerin kendi kendilerini üçüncü bir kişi yerine koyar gibi istek eklerini kullanarak kendilerine emir verme gibi bir duruma rastlanılamamıştır. En sık ikinci tekil şahıs ile emir çekimi yapılmıştır. Bunu da üçüncü tekil kişi çekimi takip etmiştir.

*"Belkıs, kendine **gel**, çaldığımız bir bar havası idi;" diyerek güldü…* (Karaosmanoğlu, 1996, s. 24).

*Bana bir çay daha **yap** öyleyse ... Bir dilim de limon.* (Abasıyanık, 2002, s.10)

*Göreyim seni; **git** ne kadar neşeli dostlarınız varsa, hepsini **topla gel** ! ..* (Karaosmanoğlu, 1996,s. 49).

*Bir gün Cahit Arf, 'Bana bir mühendislik problemi **ver**,' dedi Mustafa İnan'a;...* (Atay, 1998, s.19).

Ahmet çocuğa:

*- **Al**, **ye**, koynuna **koy**. İstemem artık onları!.. diye bağırıyordu.* (Abasıyanık, 2002, s.93).

*Yarın sabah beni gelip idarede **gör**. (Uşaklıgil, 2020, s.224)*

*Beş on para at ona **sussun** (Abasıyanık, 2002, s.20).*

4.1.3.2. İstekte Bulunma İşlevi

...

Adresimsen,

*Mektuplarım doğru dürüst **gelsin**;*

... (C. Süreya, Sevda Sözleri, "Dilekçe", 2007, s.197).

*Dilerim, gençler bu sözünü **dinlesinler**: doğunun, batının, dünün, bugünün bütün güzel kitaplarını **okusunlar**, bu arada kötülerini, çirkinlerini de okurlarsa, ona da sevinelim.* **(**Ataç, 1991, s.163).

*Biz, hayvanlar bizi ille büyük **görsünler**, biz onları sevsek de, sevmesek de, eziyet de etsek onlar bizi **saysınlar** istiyoruz* (Ataç, 1989, s.31).

4.1.3.3. Öneride Bulunma İşlevi

…,

Heeeey!

*Ne duruyorsun be, **at** kendini denize;*

Geride bekliyenin varmış, ***aldırma;***

Görmüyor musun, her yanda hürriyet;

Yelken ***ol****, kürek* ***ol****, dümen* ***ol****, balık* ***ol****, su* ***ol;***

Git *gidebildiğin yere.*

... (O.Veli Kanık, Bütün Şiirleri, "Hürriyete Doğru", 2020, s.117).

Siz de insanın kendini geliştirmesi diye bir meselenin farkına varırsanız ister New York'a ***gidin****, ister benim gibi burada* ***kalın*** *ama giderseniz sakın oralarda* ***kalmayın*** *olur mu; bir ayağınız hep burada* ***olsun***. (Atay, 1998, s. 216).

Bir kitabın ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız, o kitap için söylenenleri değil, o kitabı ***okuyun****...* (Ataç, 1991, s.145).

"Aşırılar ve mutediller," ***demeyin****, "aşırılar ile ılımlılar,"* ***deyin****, önce yadırgansa da giderek alışılır, anlaşılır* (Ataç, 1991, s. 155).

4.1.3.4 Açıklama, Yönlendirme, Dikkat Çekme İşlevi

Şimdi de 11 düğümlü bir örnek ***düşünün****. Bu düğümleri dairesel bir şekilde eşit aralıklarla* ***yerleştirin*** *ve her bir düğümü diğer düğümlerle birleştirerek bir çizge* ***elde edin****. Şimdi bu çizge için 6 düğümlü yıldız şeklinde bir ağaç türü* ***düşünün*** (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s. 27).

Neden sevmek bir ödev, bir borç ***olsun****? Neden sevmemek yasak* ***olsun****?*(Ataç, 1991, s. 185).

Burada nasıl yaşanır? Şu duvarlara ***bak****, şu tavana* ***bak****! (Karaosmanoğlu, 1996, s.143).*

Canına yandığım Avrupalılar, ne kadar naziktirler; ***bak****, alacağını bile ne güçlükle istiyor! " dedi.* (Karaosmanoğlu, 1996, s. 99).

İstersen sen de ***gel*** *Hasan.* (Abasıyanık, 2002, s. 11).

*Bu yolda yazılmış bir manzumeyi **düşün** ki vezinlerin taşkın dalgaları üzerinden adaya adaya akıp giderken birden yorgun düşmüşçesine ağır ağır **sürüklensin**. Sonra tekrar bir coşkuyla **taşsın**, veznin kasırgasıyla **yükselsin**, **yükselsin**, şiddetin en yüksek tabakasına kadar **çıksın**, yine yavaş yavaş, ine ine son nefes bir musiki inlemesiyle **bitsin*** (Uşaklıgil, 2020, s. 76-77).

4.1.3.5 Tehdit, Meydan Okuma, Önemsememe

*Şahap Sıtkı'nın işine karışacak değilim, bana ne? İstediği kadar böyle düşünüp **yazsın!*** (Ataç, 1989, s. 158).

*Dilimiz, zevkimiz ne kadar değişirse **değişsin** Fuzuli'nin, Baki'nin, Nedim'in, Galip'in daima okunacağına kaniim; çünkü onların şiiri güzeldir, büyüktür.* (Ataç, 1989, s.68).

4.1.3.6. Dua Etme İşlevi

*"Ne diyorsun? Ne diyorsun? Yarabbi sen **ıslah et**! Bu kız ne durmak, ne dinlemek biliyor." (Karaosmanoğlu, 1996, s.170).*

4.1.4. Dilek-Şart Kipinin İşlevleri

Dilek-şart kipi cümlelere dilek ve şart anlamı sağlamanın dışında tahmin, emir, rica, çaresizlik, kararsızlık, pişmanlık gibi anlamlar katabilmekte, zarf fiil eklerinin görevini üstlenebilmektedir.

4.1.4.1. Dilek/İstek Bildirme İşlevi

Dilek şart kipinin temel işlevlerinden ilki güçlü bir dilek, istek bildirmesidir. Aşağıdaki örneklerde dilek şart kipinin bir "dilek" bildirme görevi açıkça görülmektedir.

*Ah! Onu şöyle avucunun içinde sıkarak ayaklarının altına **atsa**, büsbütün eriyip bir küme çamur **yapsa!*** (Uşaklıgil, 2020, s.230).

*Ya Raci'nin hali! Karının yüzüne baygın baygın bakıp gazel söyleyişini **görseniz*** (Uşaklıgil, 2020, s.68).

Bilsen *ne kadar tatlı bir şey . . .* ***Bilsen*** *ağlamak ne kadar tatlı . . .* (Karaosmanoğlu, 1996, s.205).

4.1.4.2. Şart/Koşul Bildirmeİşlevi

Dilek-şart kipinin temel işlevlerinden ikincisi ise şart bildirmektir. Bu tür cümlelerde eylemin gerçekleşmesinin bir şarta bağlandığı görülmektedir.

Bugün ***istesem*** *ben ona varırım; bugün* ***istesem*** *o beni alır; dünya bir araya* ***gelse****, kimseler bizi ayıramaz* (Karaosmanoğlu, 1996, s.109)

Sizin için neler yazdığım ***bilseniz****, onu affederdiniz, mutlaka affederdiniz* (Karaosmanoğlu, 1996, s.134).

Tespihim ***olsa*** *derhal ben de çıkarır çekerdim*. (Abasıyanık, 2002, s.42).

(…)

Seni bekliyorum orda, meydan saatinin altında

Bir James Dean filmine gideceğiz ***gelirsen***

(…) (Telli A., Çocuksun Sen, "Hatıralarımı Yazma", 2004, s. 17).

Ama eğer bir insan her gece evine iş ***götürüyorsa****, hafta sonları da çalışma yerine uğramadan* ***edemiyorsa****, tatil günlerinde de evinde kendisine iş* ***üretiyorsa*** *ya da çalışma saatleri dışında da sürekli işinden söz* ***ediyorsa****, o zaman durum farklılaşır ve kişinin çalışma yaşamı kendisine karşı olan sorumluluklarından kaçmak için kullanılan bir uyuşturucu durumuna gelir.* (Geçtan, 1994, s. 102).

Çizgede tek sayılı düğüm dereceleri ***varsa*** *bunlardan en fazla iki tane olması durumunda bu sefer Euler yolu bulmak mümkün olabiliyor* (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s. 24)

Çok yüksek bir dağın tepesine ***çıkarsanız*** *(Himalaya zirveleri gibi), göreceğiniz uzaklık birkaç yüz kilometreye kadar çıkabilir* (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s. 84).

*O kelimelerin anlamını bilmeyenlerin bile sesin büyüsünü tattıkları **düşünülürse**, Asaf Halet Çelebi 'yi şiirinde sese verdiği önemle klasik şairlerimize bağlamak mümkündür* (Enginün, 2005,s. 80).

4.1.4.3. Tahminde Bulunma İşlevi

Dilek-şart kipinin dilek ve şart bildirmesi dışında en sık karşılaşılan anlam ifadelerinden biri de cümleye tahmin anlamı kazandırmasıdır.

...

Denize doğru gittikçe artan

*Bu yüz benim yüzümdü **olsa olsa***

... (C. Süreya, Sevda Sözleri, "Yağmurun Yağması İyidir", 2007, s.59).

*Yürüyüşümüzün temposu hemen hemen aynı **olsa** gerek ki ne ben adama yaklaşıyordum, ne de o benden uzaklaşıyordu.* (Abasıyanık, 2002, s.49).

*On dokuzuncu yüzyılın sonunda Danimarkalı bilim insanı Johan Ludvig Heiberg Öklid'in Vatikan kopyasını esas alarak ve diğer kopyaları da inceleyerek "Elemanlar'ın aslı **olsa olsa** böyleydi" diyebileceği bir metin hazırlar* (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s. 79).

4.1.4.4. Emir, Rica Bildirme İşlevi

***Düşünsenize**, size bahçede iki ağaç gösteriyorum ve bunlar arasındaki mesafeyi sayıyla yazmanız mümkün değil diyorum ve bunu sizin kabul edeceğiniz biçimde kanıtlıyorum* (Bilim ve Teknik, Kasım 2020, s.73).

4.1.4.5. Çaresizlik, Kararsızlık Bildirme İşlevi

Dilek-şart kipi bazı soru sözcükleriyle kullanıldığında cümleye kararsızlık anlamı kazandırmaktadır.

*Nasıl **döşesek**, ne **yapsak** nafile* (Karaosmanoğlu, 1996, s.141)

(…)

Ve sonra günbatıdan - nasıl ***anlatsam***

Bir küçük bir yusufçuk geldi. (C. Süreya, Sevda Sözleri, "Kişne Kirazını ve Göç, Mevsim", 2007, s.81).

4.1.4.6. Cümleye "Her ne koşulda olursa olsun" Anlamı Verme

Dilek-şart kipi alan sözcüğün yanına da/de bağlacı getirildiğinde cümleye "her ne koşulda olursa olsun" anlamı kazandırabilmektedir.

Pişman ***olsa da*** *affedilemez o, dedi* (Abasıyanık, 2002, s.13).

Acı ***da verse*** *hoşlanmadığımız kendimizle yüzleşebilmeli ve bu yüzden asla kendimizi lanetlememeliyiz* (Geçtan, 1994, S. 83).

İnsanlar vardır, işleri yolunda ***gitse de*** *kaygılıdırlar* (Geçtan, 1994, s.85).

Oktay Rıfat bazen şiirlerinde kelimecilik diye vasıflandırılacak bir oyuna ***düşse de*** *bilinçaltı akımıyla gerçekçiliği birleştirme temayülü, onu sürekli bir arayışa itmiştir* (Enginün, 2005, s.87).

Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958): Şiirlerini henüz bir kitapta toplamamış ***olsa da,*** *şiirleri dillerde dolaşır* (Enginün, 2005, s. 29).

4.1.4.7. Pişmanlık Bildirme İşlevi

Yetmiş lira verdiler vermedim. Seksen istedim. Keşke ***verseydim****, dedi.* (Abasıyanık, 2002,s. 46).

4.1.4.8. Dilek-Şart Kipinin Zarf-Fiil Görevinde Kullanımı

Dilek-şart kipi zaman bildirmeye yarayan *-DığIndA* ve *-(y)IncA* zarf fiil eklerinin işlevlerini de üstlenebilmektedir.

(…)

Uzun bir sessizlik oluyorsun dağlara ***baksam*** (bakınca)

Karşılıksız mektuplar kadar burkuluyor kalbin

(…) (Telli A., Çocuksun Sen, "Ayrılık Ayracı", 2004, s.20)

(…)

*Bir kaza **olsa*** (olduğunda) *adı aşk oluyor artık*

Aşksa dünyanın çoktan unuttuğu bir tansık

(…) (Telli A., Çocuksun Sen, "Çocuksun Sen/I", 2004, s.30).

*İnsanlar vardır, duvardaki tablo biraz çarpık **dursa*** (durduğu zaman)/durduğunda) *düzeltmeden edemez, otomobillerin plaka numaralarını izler ya da aynı anda birden fazla mektubu postaya **verirse** mektupları yanlış zarflara koyduğu kuşkusuna kapılırlar* (Geçtan, 1994, s.93).

(…)

*Bu şarkıyı ne zaman **duysam*** (duyduğumda***)*** *aklıma*

Sinirli bir elin uysal bir bardağa

Çok yukardan döktüğü bir içki gelir

(…) (C. Süreya, Sevda Sözleri, "Göçebe", 2007, s.62).

*Yolda bir cıgara yakmak canınız **istese*** (istediğinde), *kibritiniz de olmasa, gidip de kimden yakarsınız*? (Abasıyanık, 2002, s.26).

4.2. Türkçe Ders Kitaplarında Kip Konusunun Ele Alınışı

2020-2021 Eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan Türkçe ders kitaplarında kip konusunun ele alınışı bakımından incelenmiştir. İlk olarak Hilal Erkal ve Mehmet Erkal (2020) tarafından yazılmış, basımı Özgün Yayınları'na ait 7. Sınıf Türkçe ders kitabında kip konusuna ne şekilde yer verildiğine bakalım.

Özgün Yayınları Türkçe ders kitabında kip konusu ile ilgili etkinliklere ilk olarak "Atatürk ve Anıları" adlı metinde rastlamaktayız. Metnin yedinci etkinliğinde

metnin içinden şimdiki zaman, geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman anlamı taşıyan cümleler verilerek cümlelere zaman anlamı kazandıran eklerin bulunması istenmiştir. Etkinliğin ardından haber (bildirme) kiplerinin tanımı yapılmıştır.

Aşağıdaki cümlelerde geçen altı çizili fiillere zaman anlamı katan ekleri, örnekteki gibi belirtip bu eklerin hangi zamanı ifade ettiğini yazınız.

- Atatürk toprağı inceletiyor. -yor → şimdiki zaman
- Toprak dedimse sözün gelişi söyledim. ..... → .....
- Ben okumuşların sözüne daha çok inanırım. ..... → .....
- Ellerini halktan iki vatandaşın omuzlarına dayamış. ..... → .....
- Mademki topraktır mutlaka tutacak. ..... → .....

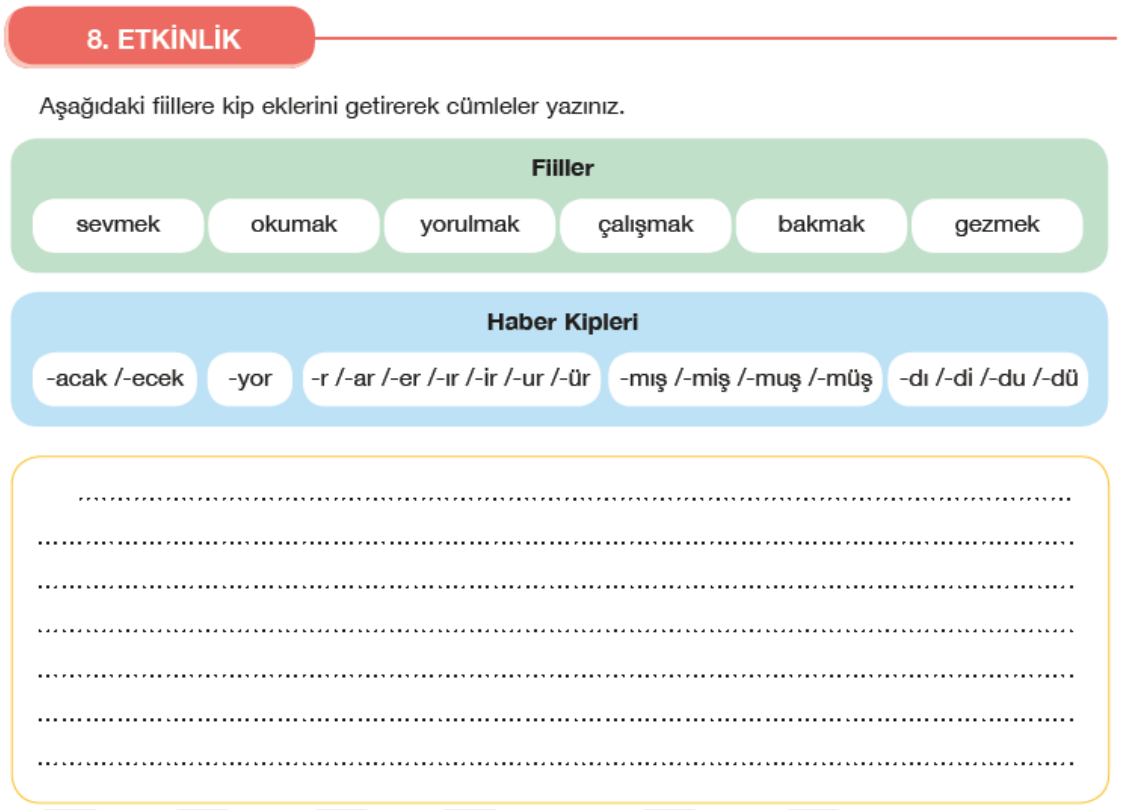

Eklendikleri fiillere zaman anlamı katan eklere "haber (bildirme) kipleri" denir.

(Erkal ve Erkal, 2020, s.53)

Yukarıdaki etkinliğin ardından haber (bildirme) kiplerinin tanımı yapılmıştır. Bu etkinlikte olduğu gibi soyut dil bilgisi kurallarının öğretilmesinde kavramın tanımını açıklayıp ardından örnekler vermek yerine, öğrencilere kavramın dilimizde kullanıldığı yerleri buldurup en son tanım yapmak bilginin zihinde yapılandırılması ve kalıcılığı açısından önemlidir. Sonraki etkinlikte ise farklı fiiller ve haber kipi ekleri karışık olarak verilmiş ve bunların uygun bir şekilde eşleştirilerek cümle içinde kullanılması istenmiştir.

Öğrencilerde kafa karışıklığı yaratmayacak şekilde düzenlenmiş bu etkinlikler Türkçe Öğretim Programı'ndaki (2019) " T.7.3.9. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder. a) Fiil çekim ekleri (kip ve kişi ekleri) üzerinde durulur." kazanımına uygundur.

"Koca Seyit" metninin beşinci etkinliği ile haber kiplerinin fiillere hangi anlamları kattığı kavratılmaya çalışılmaktadır. Metinden alınan cümleler üzerinden kip eklerinin eylemin söyleniş zamanı ve gerçekleşme zamanı arasında nasıl bir ilişki kurduğu gösterilmiştir:

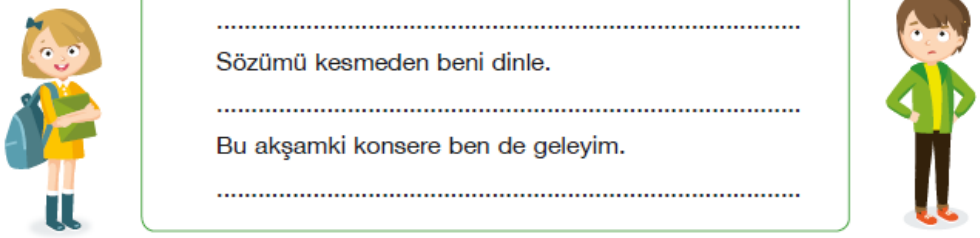
- Kumandanım, öyleyse isteyeceğim.

Kip ekinin fiile kattığı anlam: Fiil söylendikten sonraki bir zamanda gerçekleşecektir (Erkal ve Erkal, 2020, s. 59).

Bu etkinlik ezberci bir anlayışla kip eklerini ve hangi zamanı karşıladıklarını vermek yerine eklerin işlevlerinden yola çıkarak cümleye kattıkları anlamı sezdirmeye çalışması bakımından çağdaş dil bilgisi öğretimi anlayışına uygun düşmüştür.

"Bir Mustafa Kemal Vardı" metninin altıncı etkinliği, tasarlama kiplerinin cümleye kazandırdığı anlamları buldurmaya yöneliktir. Ancak verilen cümleler öğrenciler tarafından farklı algılanmaya ve yorumlanmaya açık cümlelerdir. Çünkü şart kipi diye adlandırdığımız kip, kimi zaman cümleye istek anlamı kazandırmakta ya da gereklilik kipi kimi durumlarda istek anlamına gelebilmektedir.

Aşağıdaki cümlelerde dilek (tasarlama) kipiyle çekimlenmiş fiillerin altını çiziniz. Bu kiplerin cümlelere kattığı anlamları örnekteki gibi yazınız.

Eklendikleri fiillere dilek, tasarı anlamı katan eklere "dilek (tasarlama) kipleri" denir. Bu kipler zaman anlamı taşımaz.

- "Büyüklerimize saygı gösterelim." cümlesinde "gösterelim" sözcüğünün altı çizilmiş ve cümleye istek anlamı kattığı yazılmıştır. Ancak bu cümle bağlama göre "emir" cümlesi olarak da algılanabilecek durumdadır.
- "Vaktinde çalışsa daha iyi olur." cümlesi ise hem şart hem öneri hem de istek cümlesi olabilir.
- "Akşamki konsere ben de geleyim." cümlesinde bir niyet, istek anlamı varken aynı zamanda bir gelecek zaman anlamı da vardır (s.64).

Etkinliğin ardından verilen açıklamada fiillere dilek ve tasarı anlamı katan eklere dilek kipleri dendiği ve bunların zaman bildirmediği ifade edilmiştir. Ancak tasarlama kipleri cümleye sadece dilek ve tasarlama anlamı değil; tahmin, olasılık, uyarı, tehdit, yasaklama, rica, zorunluluk gibi birçok anlam katabilmektedir. Ayrıca

“Akşamki konsere ben de geleyim.” örneğinde olduğu gibi gizli bir gelecek zaman anlamı da taşıyabilirler.

Tasarlama kiplerinin işlevleri ve zaman anlamı taşıyıp taşımadıkları konusunda yıllardır tartışmalar sürerken ders kitaplarında bu kiplerin zaman anlamı içermediklerine dair kesin bilgiler verilmemesi yerinde olacaktır. Bu noktada öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Türkçe öğretmenleri tasarlama kipleri ile ilgili tartışmalı noktaları iyi öğrenerek öğrencilere kalıplaşmış ekler, ezber ifadeler vermek yerine kafa karışıklığı yaratmadan basit bir şekilde anlama dayalı olarak konuyu ele almalıdırlar.

“Bir Mustafa Kemal Vardı” metninden sonraki metinlerde, verilen fiillerden zaman anlamı taşıyanları ve dilek anlamı taşıyanları ayırt etme (s.67), fiilleri istenilen kipe göre çekimleme (s.85), çekimli fiilin hangi kipi bildirdiğini bulma (s.92, 98), fiilleri kip ve kişi eklerini kullanarak olumsuz ve soru biçimlerine göre çekimleme (s.108) ve fiillere getirilen eklerin hangi zamanı ifade etmeye yaradıklarını belirleme (s.115) gibi etkinliklere yer verilmiştir (Erkal ve Erkal, 2020).

Özgün Yayınları 7. sınıf Türkçe ders kitabı kip öğretimi konusunda genel olarak Türkçe öğretimi programında yer verilen kazanımlara uygun etkinlikler içermektedir. Kip konusu ile ilgili etkinliklere ağırlıklı olarak Milli Mücadele ve Atatürk, Duygular ve Millî Kültürümüz temalarında yer verilmiştir. Kitaptaki etkinliklerde haber kipleri ve tasarlama kiplerine önce sırayla daha sonra karışık olarak yer verildiğini görmekteyiz. Türkçenin en karmaşık konularından biri olan kip konusunun zamana yayılarak her metinde bir iki etkinlikle öğretilmeye çalışılması öğrenilenlerin kalıcılığı ve öğrencilerin dersten sıkılmaması adına önemli bir durumdur. Ancak konunun tam anlamıyla pekişmesi için öğretmen tarafından da bol örnek verilmesi gerekmektedir.

Özgün Yayınları’ndan sonra Kır, Kırman ve Yağız’ın yazdığı Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları’na ait diğer 7. sınıf Türkçe ders kitabının (Kır, Kırman ve Yağız, MEB, 2021) kip konusuna nasıl yer verdiğini inceleyelim.

Kitapta kip konusuna ilk olarak "Duygular" temasındaki "Çiçek Dürbünü" adlı metnin altıncı etkinliğinde rastlamaktayız. Ekinlikte, verilen cümlelerdeki çekimli fiillerin bulunarak hangi kiple çekimlendiklerinin karşılarına yazılması istenmiştir (s.18).

6.Etkinlik **Aşağıdaki tabloyu örnekteki gibi uygun şekilde doldurunuz.**

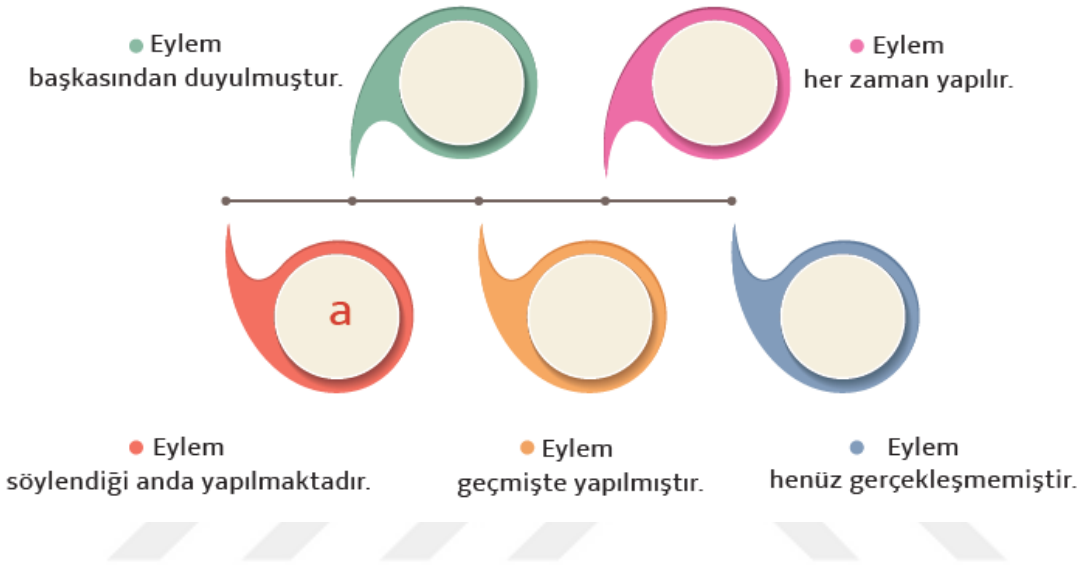
Cümleler	Çekimli Fiil	Haber/Dilek Kipi
Ablam odasında müzik dinliyor.	dinliyor	Haber Kipi (şimdiki zaman)
Konuşmadan önce mutlaka düşünmelisin.		
Çocuk yazılarının yer aldığı gazete çok beğenilmiş.		
Dışarıya çıkmadan önce izin isteyin.		
Dün verilen ödevlerin hepsini yaptım.		
Her pazar birlikte kahvaltı yaparız.		
Şirketteki toplantıya birlikte gidelim.		
Düzenlenen toplantıda yapılan çalışmaları anlatacağız.		
Keşke herkes senin gibi anlayışlı olsa.		

Bu etkinlik kip konusunun ilk etkinliği olmasına rağmen öğrencilerden haber ve dilek kiplerinin ayrımını yapılması beklenmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin bu etkinliğe geçmeden önce çekimli fiilin ne olduğunu, haber kiplerini ve dilek kiplerini tamamen anlatıp bitirmiş olması gerekmektedir. Ancak bu denli karışık bir konuda tüm bilgileri üst üste yığmak yerine kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru bir sırayla gitmek daha verimli ve kalıcı olacak ayrıca öğrenciyi sıkmayacaktır. Verilen örnek cümlelerin metnin içinden olmaması da çağdaş dil bilgisi anlayışına uygun düşmemektedir.

Kitapta kip konusuyla ilgili ikinci etkinlik "Ana İşsiz Kalınca" metninin yedinci etkinliğidir. Etkinlikte çekimlenmiş halde verilen fiillerin birer cümle içinde kullanılması istenmektedir (s.26). "Karadut" metninin yedinci etkinliğinde öğrencilerden haber kipleriyle çekimli olarak verilen cümlelerdeki eylemleri bildirdikleri zamana göre uygun yerlere yerleştirmeleri istenmiştir (s.31).

7.Etkinlik **Aşağıdaki cümlelerde koyu harflerle yazılmış çekimli fiilleri inceleyiniz. Eylemin zamanını dikkate alarak cümleleri örnekteki gibi eşleştiriniz.**

a) Ayşe yarınki piknik için hazırlık **yapıyor**.
b) Eve gelir gelmez odasına **gitmiş**.
c) Yazın hep beraber güzel bir tatil **yapacağız**.
ç) Günün ilk saatlerinde deniz kenarında **yürürüm**.
d) Makalesini geçen yıl dergide **yayımladı**.

Örneklerden görüldüğü üzere bu etkinlikte haber kiplerinin ekler üzerinden ezbere öğretilmesi yerine işlevlerinin kavratılarak günlük hayatta ne işe yaradığı öğrenciye sezdirilmeye çalışılmıştır.

"Karadut" metninin dokuzuncu etkinliği (s.32) ise tasarlama kiplerinin anlam özelliklerini kavratmak için hazırlanmıştır. Etkinlikte verilen cümlelerde altı çizili olarak gösterilen fiillerin şart, gereklilik, istek ve emir bildirme durumlarına göre uygun kutucuğa işaretlenmeleri istenmiştir. Ancak "Ona her şeyi olduğu gibi anlatalım.", "Gitmeden onu bir daha göreyim." cümlelerine baktığımızda cümlelerin hem bir emir hem de bir istek ifade edebilecek durumda olduğunu görmekteyiz. Örneğin "Gitmeden onu bir daha göreyim." cümlesini şehir dışında üniversite okumaya gidecek bir öğrenci, gitmeden hemen önce yakın bir arkadaşını son kez görme arzusu içinde söylediyse "istek"; okulun duvarlarına zarar veren bir öğrenciyi uyaran bir öğretmen, okuldan çıkmak üzere bir başka öğrenciden bu öğrenciyi çağırmasını isterken kullanırsa "emir" olacaktır.

MEB yayınları 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki "Karadut" metninin dokuzuncu etkinliğinde (s. 32) verilen cümlelerin tamamı metnin dışından alınmıştır. Bu etkinliğin kip öğretimi konusunda daha yararlı olması için metnin içinden alınan cümlelerle yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

9.Etkinlik **Aşağıdaki cümlelerde koyu harflerle yazılmış fiillerin hangi durumu ifade ettiğini örnekteki gibi işaretleyiniz.**

Cümleler	Şart Bildiren	Gereklilik Bildiren	İstek Bildiren	Emir Bildiren
Yarına kadar bu parayı **vermeliyim**.		✓		
Zamanında yola **çıkarsak** geç kalmayız.				
Ona her şeyi olduğu gibi **anlatalım**.				
Evden çıkarken anahtarını yanına **alsın**.				
Gitmeden onu bir daha **göreyim**.				
Aldığın çiçekleri her gün **sulamalısın**.				

"Karadut" metninden sonra "Müreftеli Kadınlar ve Emin Astsubay" metninin sekizinci etkinliğinde verilen fiillerin karşılarındaki kip ve kişi ekleriyle çekimlenmesi istenmiştir (s.51).

8.Etkinlik **a) Aşağıda mastar hâlinde verilmiş fiilleri istenen kip ve kişi ekleriyle çekimleyerek örnekteki gibi yazınız.**

göstermek	duyulan geçmiş zaman	3. çoğul kişi	göster-miş-ler
sormak	gereklilik kipi	2. çoğul kişi	
araştırmak	şart kipi	1. çoğul kişi	
yazmak	gelecek zaman	1. tekil kişi	
temizlemek	emir kipi	2. tekil kişi	
çekmek	şimdiki zaman	3. çoğul kişi	
beklemek	istek kipi	1. tekil kişi	
görüşmek	bilinen geçmiş zaman	3. tekil kişi	

"Sığırtmaç Mustafa'nın Öyküsü" adlı metnin altıncı etkinliğinde verilen metindeki kip ve kişi ekleriyle çekimlenmiş fiilerin bulunması istenmiştir (s.58).

"Penceresi Sonsuzluğa Açılan Oda" metninin beşinci etkinliğinde aşağıdaki gibi verilen cümlelerde yer alan çekimli fiillerin kip ve kişi eklerinin bulunması istenmiştir (s.62).

5.Etkinlik **Aşağıdaki cümlelerde yer alan çekimli fiilleri bularak bu fiillerin kip ve kişi eklerini tabloya yazınız.**

Cümleler	Kip Eki	Kişi Eki
Kurtuluş Savaşı'nda kadın kahramanlarımız önemli rol oynadılar.		
Atatürk gözlerini aralayıp soruyor.		
Hep birlikte sonsuza dek özgürce yaşasak.		
Atatürk, askeri dehası ile herkesi etkiler.		
Bu hafta sonu sizinle Anıtkabir'e gideyim.		
Atatürk konulu bir şiir dinletisi düzenlemelisiniz.		
Kahraman Türk orduları için İstiklâl Marşı'nı oku.		

"Okumanın İşlevi" adlı metnin yedinci etkinliğinde "gezmek" ve "bulmak" fiillerinin verilen kip ve kişilere uygun biçimde çekimlenmesi istenmiştir. Örneğin "gezmek" fiili istek kipinin olumsuzuyla birinci çoğul kişiye göre çekimlenmesi gerekmektedir.

"Gezmek" fiilinin istek kipinin olumsuz çekimi birinci çoğul kişiye göre "gez-me-y-e-k" "gez-me-y-e-lim" veya "gez-me-y-elim" biçiminde yapılmaktadır. Burada istek kipinin birinci çoğul kişi eki sorunu karşımıza çıkmaktadır.

"Kitaplarla Kurulan Dostluk" metninin beşinci etkinliğine baktığımızda yine verilen fiillerin farklı kip ve kişi ekleriyle çekimlenmesi istenmektedir (s.84).

5.Etkinlik **Tabloda verilen fiilleri belirtilen özelliklere uygun şekilde örnekteki gibi çekimleyiniz.**

Fiil Kök/Gövde	Kip	Kişi	Çekimlenmiş hâli
yakala-	Gelecek zaman	2. tekil kişi	yakalayacaksın
kullan-	İstek kipi	1. çoğul kişi	
al-	Şart kipi	3. çoğul kişi	
uza-	Duyulan geçmiş zaman	2. tekil kişi	
sergile-	Emir kipi	2. çoğul kişi	
tat-	Şimdiki zaman	1. tekil kişi	
ara-	Gereklilik kipi	1. çoğul kişi	
paslan-	Geniş zaman	3. tekil kişi	

Örnek olarak kullan- fiiline bakalım: Birinci çoğul kişi eki olarak "–k, -Iz" ekleri kullanılmaktadır. Bu durumda "kullan-" fiilinin istek kipi birinci çoğul kişiyle çekimlenmiş hâlinin "kullan-a-k" şelinde olması gerekir. Ancak "kullanak" sözcüğüne Türkçede yazı dilinde yer verilmez, bu sözcük yalnızca konuşma dilinde karşımıza çıkar. Bu durumda "kullan-" fiilinin istek kipiyle birinci çoğul kişiye göre çekimi "gezmek" fiilinin çekiminde olduğu gibi "kullan-a-lım" veya "kullan-alım" biçiminde yapılacaktır.

Yukarıdaki iki örnekten de yola çıkılarak Türkçede kip konusundaki en büyük sorunlardan birinin de kiplere getirilen eklerdeki belirsizlik olduğu söylenebilir.

MEB yayınlarına ait 7. Sınıf Türkçe ders kitabında "kip" konusunun ele alınışı genel olarak değerlendirilecek olursa ilk olarak kitapta yer alan etkinliklerin sayı bakımından yeterli olduğu söylenebilir. Kazanımlar üst üste etkinliklerle verilmek yerine farklı temalardan farklı metinlerden seçilen etkinlere yayılarak verilmiştir (Duygular temasında "Çiçek Dürbünü" ve "Karadut" metinlerinde, Millî Mücadele ve Atatürk temasında "Mürefteli Kadınlar ve Emin Astsubay" ve "Penceresi Sonsuzluğa Açılan Kapı" metinlerinde, Okuma Kültürü temasında ise "Okumanın İşlevi" ve "Kitaplarla Kurulan Dostluk" adlı metinlerde).

Kitapta fiil kipleriyle ilgili hazırlanmış etkinliklerde seçilen sözcük veya cümlelerin genel olarak metinlerin dışından alınmış örnekler olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum çağdaş dil bilgisi öğretimi anlayışına ters düşmektedir. Dil

bilgisi kurallarının mümkün olduğunca metin içinden örneklerle verilmesi ve öğrencilerin dil bilgisinin ne işe yaradığının sezgisel olarak kavramaları gerekmektedir. Bu yönüyle MEB 7. sınıf Türkçe kitabının güncellenmesi yararlı olacaktır.

Son olarak Akgül, Demirer, Gürcan, Karadaş, Karahan ve Uysal'ın yazdığı (2020) MEB Yayınları'na ait 7. sınıf Türkçe ders kitabını inceleyelim.

Kitapta ilk olarak "Erdemler" temasında "Dostluk" adlı metinde kip konusuyla ilgili etkinliklere yer verildiği görülmektedir. Bu metnin beşinci etkinliği kiplerin zaman bildirip bildirmemelerine göre haber kipleri ve dilek kipleri olarak ikiye ayrıldığı öğrencilere sezdirilmek amacıyla hazırlanmıştır (Akgül ve diğerleri, 2020, s. 28). Etkinlikte öğrencilerden verilen eylemlerden zaman bildirenleri ve bildirmeyenleri belirlemeleri istenmiştir. Bu etkinlik temelde kiplerin "zaman bildirenler" ve "zaman bildirmeyip bir dilek, tasarı bildirenler" olarak ayrılması anlayışıyla hazırlanmıştır. Bu etkinlikten de anlaşıldığı üzere Türkçe ders kitaplarında kip konusu zaman bildirip bildirmeme mantığına göre verilmeye devam etmektedir.

5. ETKİNLİK: Aşağıdaki eylemlerden zaman bildirenleri saatin yanına, zaman bildirmeyenleri dilek kuyusunun yanına yazınız.

okuyor - yap - aldı - susmuş - gezmeli - çizer - baksa - soralım - konuşacak

Sonraki etkinlikte "dinlemek" fiilinin tüm haber kiplerine göre "anlamak" fiilinin ise tüm dilek kiplerine göre çekimlenmesi istenmiştir. Etkinlikler metinden alınan örnek cümleler üzerinden değil metinden kopuk sözcüklerle hazırlanmıştır.

"Kardeşim" adlı metnin altıncı etkinliğinde öğrencilerden verilen cümlelerde kullanılan eylemlerin hangi kiple çekimlendiğini bulmaları istenmiştir (s.32) . Bu etkinlikte de kiplerin anlama değil biçime göre sınıflandırıldığını görmekteyiz.

6. ETKİNLİK: Aşağıdaki cümlelerde kullanılan eylem kiplerini inceleyerek örnekteki gibi işaretleyiniz.

	HABER KİPLERİ					DİLEK-ŞART KİPLERİ			
Cümleler	Görülen geçmiş zaman	Öğrenilen geçmiş zaman	Şimdiki zaman	Gelecek zaman	Geniş zaman	Gereklilik kipi	İstek kipi	Dilek-Şart kipi	Emir kipi
Ödevlerimi özenerek ve zamanında yapmalıyım.						✓			
Cephede yaralı bir askere rastladı.									
Öğrenciler dersi can kulağı ile dinliyor.									
Köyüne uzun yıllardır kendi başına gitmemiş.									
Odanı toplarsan birlikte sinemaya gideriz.									
Buraları dikkatli ve güzelce temizle.									
Bugün dışarıda beştaş oynayalım.									
Türkçe sınavları haftaya açıklanacak.									
Keşke sinemaya seninle gitsem.									

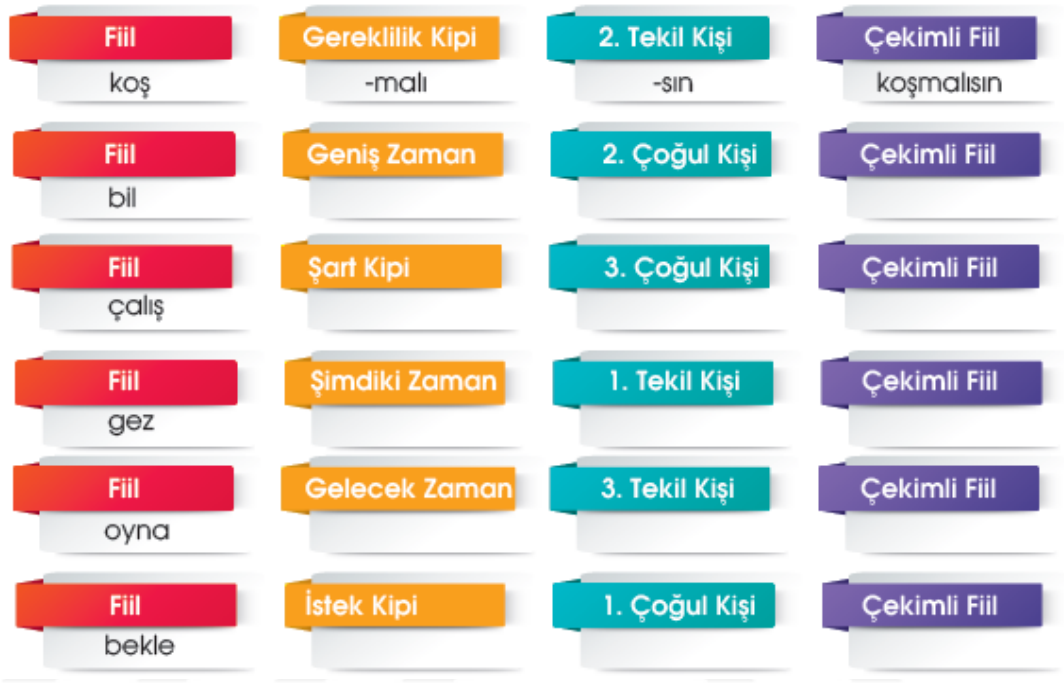
"Bugün dışarıda beştaş oynayalım." cümlesinde istek kipi eki –a'ya rastlamaktayız. Biçimsel olarak bakıldığında "oynayalım" eylemi istek kipiyle çekimlenmiştir denebilir. Fakat cümlede aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek bir eylem olduğu için gelecek zaman anlamı da mevcuttur. Anlamsal olarak bakıldığında cümlede gizli bir gelecek zaman anlamı da vardır.

"Keşke seninle sinemaya gitsem." cümlesindeki "gitsem" eylemini biçimsel olarak incelediğimizde dilek-şart kipiyle çekimlenmiştir diyebiliriz. Çünkü eylem dilek-şart eki "–se" ekini almıştır. Ancak cümle anlamsal olarak incelendiğinde ise bir "istek" anlamı vardır. Bu örnekte de dilek-şart kipiyle istek kipinin birbirlerinin yerini tutmasıyla kip konusundaki "adlandırma ve sınıflandırma" sorununa rastlanmaktadır.

Millî Mücadele ve Atatürk temasında "Vatan Destanı" adlı metnin yedinci etkinliğinde verilen beş farklı eylemin karşılarında gösterilen kip ve kişiye göre

çekimlenmesi istenmiştir. Bu etkinlikte çekimli fiilin nasıl oluşturulduğunun kavratılmasını amaçlamıştır (s. 43).

7. ETKİNLİK: Aşağıdaki eylemleri tablolarda verilen kip ve kişi eklerine göre örnekteki gibi çekimleyiniz.

"Seyit Onbaşı" metninin yedinci etkinliğinde kısa bir metin verilmiş ve bu metinden haber ve dilek kiplerinin kullanıldığı eylemlerin bulunması istenmiştir (s. 56). "Kip" kavramının günlük hayatta ne işe yaradığının metin yoluyla sezdirilmeye çalışılması nedeniyle bu etkinlik çağdaş dil bilgisi öğretimi anlayışına uygun olarak hazırlanmıştır denebilir.

"Kişisel Gelişim" temasında yer alan "Barış Manço" adlı metnin altıncı etkinliğinde ve "Sol Ayağım" metninin beşinci etkinliğinde fiilde anlam kayması konusuna yer verilmiştir.

Üçüncü temadan sonra yedinci tema olan "Doğa ve Evren" temasındaki "Lavanta Kokulu Köy" metninin beşinci etkinliğinde kip konusu ile ilgili bir etkinliğe rastlanmaktadır. Bu etkinlikte verilen kısa bir metnin içinden haber kipiyle çekimlenmiş eylemlerin bulunması istenmiştir. Aynı metnin altıncı etkinliğinde ise verilen cümlelerdeki fiil çekim eklerinin bulunarak hangi zamanı bildirdiklerinin karşılarına yazılması istenmiştir.

- Kuyucak köyünün kaderi bugün lavanta ile tersine dönü**yor.** şimdiki zaman

Verilen örnekteki gibi yalnızca eklere bakılarak bir eylemin kipi belirlenecek olursa,

- "Gülden sonra yaygın olarak yetişen lavanta da ilçenin güzelliği ve hoş kokusuna ayrı bir rayiha katıyor." cümlesinde –yor ekinin altının çizilerek karşısına "şimdiki

zaman" yazılması gerekmektedir (s. 212). Ancak cümleye anlamsal olarak baktığımızda şimdiki zamandan çok "geniş zaman" anlamının baskın olduğunu görmekteyiz. Bu etkinlik öğrencilere "anlam kayması" konusunu sezdirmek amacıyla hazırlanmıştır. Dilek kiplerinin şekilsel veya anlamsal olarak birbirlerinin yerine kullanılması da esasen anlam kayması olayında olduğu gibi bir ekin bağlama göre farklı işlevler üstlenebilmesi mantığına dayanmaktadır.

"Artık Antarktika'da Buz Dağlarının Arasındayız" adlı metnin beşinci etkinliğinde verilen cümlelerdeki çekimli fiillerin altının çizilmesi istenmiştir (s. 215). Altıncı etkinlikte ise verilen cümlelerde yer alan fiillerdeki kiplerin bulunması istenmiştir (s. 216).

Sekizinci tema olan “Zaman ve Mekân” temasındaki “Akşehir’de Bir Fil” adlı metnin altıncı etkinliğinde öğrencilerden kip ve kişi ekleri verilmeyen cümleleri farklı kip ve kişi ekleri getirerek tamamlamaları istenmiştir (s. 235).

Akgül, Demirer, Gürcan, Karadaş, Karahan ve Uysal’ın yazdığı MEB Yayınları’na ait 7. sınıf Türkçe ders kitabında kip konusu ile ilgili etkinliklere ağırlıklı olarak ilk iki temada rastlamaktayız. Tema sonu değerlendirme çalışmalarında konu pekiştirilmiştir. Son iki temada da kip konusu hatırlatılmak istenmiştir. Dil bilgisinin en karmaşık konularından olan “kip” konusu bu kitapta mümkün olduğunca farklı metinlere yayılarak basit düzeyde verilmeye çalışılmıştır. Bazı etkinlikler metinden kopuk örneklerden oluşurken bazılarında metnin bağlamından yararlanılmıştır.

Erkal ve Erkal’ın yazdığı Özgün Yayınları Türkçe ders kitabı, Kır, Kırman ve Yağız’ın yazdığı MEB Yayınları’na ait Türkçe ders kitabı ve Akgül ve diğerlerinin yazdığı MEB Yayınları Türkçe ders kitabı genel olarak incelendiğinde “kip” kavramıyla ilgili etkinliklerin en basit şekliyle zaman bildirenlerin haber kipleri, bildirmeyenlerin ise dilek kipleri olarak sınıflandırılmasından yola çıkılarak hazırlandığı görülmektedir. Kitaplarda bazı etkinlikler metinden kopuk örneklerden oluşurken bazılarında metnin bağlamından yararlanılmıştır. Kip konusuyla ilgili etkinlikler tüm kitaplarda farklı temalara ve farklı metinlere yayılarak verilmeye çalışılmıştır. Ancak yukarıda değinilen örneklerde olduğu gibi konunun kendisinde bir adlandırma ve sınıflandırma probleminin olması yıllardır olduğu gibi günümüzde de Türkçe dil bilgisi kitaplarında sonuç olarak da dil bilgisi öğretiminde kafa karışıklığına yol açmaya devam etmektedir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Türkçe dil bilgisi alanında yıllardır en çok başvurulan kaynak kitaplara bakıldığında kip kavramının detaylı bir biçimde ele alındığını görmekteyiz. (*Bk*. Bilgegil, 1984; Ergin, 1993; Ediskun, 2003; Kahraman, 2005; Gencan, 2007; Eker, 2010; Banguoğlu, 2015; Korkmaz, 2017). Dil bilgisi kitaplarında oldukça geniş yer verilen kip konusu, yıllardır birçok makale ve tezin de araştırma konusu haline gelmiştir. Haber ve dilek kiplerinin tartışmalı olan hemen hemen her yönü birçok kez ele alınmışken kiplik kavramına akademik çalışmalarda ve kitaplarda uzun bir süre hiç yer verilmediği görülmektedir. Yakın geçmişte ise kiplik kategorisi ile ilgili önemli çalışmalara rastlanılmaktadır (*Bk*. Aslan Demir, 2008; Benzer, 2012; Hirik, 2019; Kerimoğlu, 2020). Dünya dilciliğinde ise kiplik kavramı daha eski çalışmalarda yerini bulmuş, Türkçe dil bilgisi üzerine yapılan kiplik araştırmalarına da kaynaklık etmiştir (*Bk*. Kiefer, 1987; Bybee, Perkins, Pagliuca, 1994; Bybee ve Fleischman 1995; Auwera ve Plungian,1998; Palmer, 2001; de Haan, 2006; Nuyts, 2006;).

Kiplik ve kip kavramları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde iki kavram arasında net bir ayrım yapılamadığı görülmektedir. Genel olarak kipliğin kipi de içine alan, kipten çok daha geniş kapsamlı bir kategori olduğu ve biçime değil anlama dayalı olduğu kabul edilmiştir. Bybee ve Fleischman (1995) kipi eylemin dilbilgiselleştirilmiş hali olarak tanımlarken kipliği ise dildeki anlamsal alana işaret eden bir kavram olarak tanımlamışlardır (s.2).

Kiplik ve kip kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da kiplik, konuşurun duygu ve düşünceleri ifade ederkenki tutumunu yansıtır ve vurgu, tonlama, bağlam vb. birçok unsura dayanır. Kip ise eyleme getirilen belli başlı eklerle konuşmacının tutumunu yansıtır. Kısacası birbirlerine benzeseler de görüldüğü gibi kiplik, kipten daha geniş kapsamlı bir kategoridir.

Bu tez çalışması da gösteriyor ki dilek kiplerinin öğretiminde yaşanan sorunların en önemli nedenlerinin başında kip ve kiplik ayrımının net bir şekilde

yapılamıyor oluşu yatmaktadır. Örneğin istek kipi olarak adlandırılan kip; istek bildirmek dışında bağlama göre emir, öneri, gereklilik gibi birçok işlevi üstlenebilmektedir. Aynı zamanda Türkçede istek bildirmek için sadece fiile getirilen –a/e biçimbirimini kullanmak da gerekmez. Fiile bu eki getirmek dışında cümleye farklı sözcükler katmak, vurgu, tonlama, jest ve mimikler kullanmak da Türkçede bir isteği ifade ederken başvurulabilecek yollardandır. Örneğin "Ders çıkışı bir kahve içelim." cümlesi yerine "Ders çıkışı bir kahve içsek iyi olur." "Ders çıkışı bir kahve içmeliyiz. "Ders çıkışı bir kahve?" cümlelerinden birini de kullanarak cümleye istek anlamı kazandırmış oluruz. İşte bu cümleler kiplik kategorisi sayesinde kurulur ve kapsamı çok geniştir, bir isteği dile getirmek için birçok seçenek mevcuttur. Kip ise yalnızca birtakım ekler kullanılarak oluşturulur. Bu ayrımın öğretmenler tarafından anlaşılması, öğrencilere aktarılabilmesi ve dilek kiplerinin adlandırılmasının düzeltilmesiyle dilek kiplerinin öğretiminde yaşanan sorunlara çözüm bulunabilecektir.

Dilek kiplerinin adlandırılmasındaki bazı eksiklik ve hatalar konunun öğretimini güçleştiren en önemli sebeplerin başında gelmektedir. Bilindiği gibi dilek kipleri gereklilik kipi, dilek-şart kipi, istek kipi ve emir kipi adlarıyla dört alt başlığa ayrılmaktadır. Oysa gereklilik kipi diye adlandırılan kipin gereklilik dışında zorunluluk gibi başka birçok anlam yüklenebildiği görülmüştür. Bu durumda kipin adı "zorunluluk kipi" de olabilirdi. Bu durumun temel sebebi olarak da kiplik ve kip kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılması gösterilebilir. *–mAlI* biçimbirimi aslında birçok kipliği ifade etmeye yararken yalnızca gereklilik işlevi üzerinden bir ad verilmiştir. Bu durum da kip konusunun öğretimini güçleştirmiştir. Benzer durum tahmin, istek vb. anlamlar da sağlayabildiği halde yalnızca "dilek-şart" kipi adıyla anılan kipte ve emir ve istek kiplerinde de görülmektedir.

Dil bilgisi kitapları incelendiğinde yıllar önce yazılmış bir dil bilgisi kitabıyla yakın zamanda yazılmış dil bilgisi kitabı arasında ufak tefek farklılıklar dışında belirgin bir farka rastlanılamamaktadır. Yıllarca dil bilgisi konuları ele alınırken benzer yaklaşımlar kullanılmıştır. Bu da Türkçe dil bilgisi öğretiminde yıllar önce yapılan adlandırmalar, sınıflamalar, tanımlar vs.nin ezberci bir anlayışla nesilden nesile aktarılmasına sebebiyet vermiştir. Dilek kiplerinin sağlıklı bir şekilde

öğretilebilmesi için ilk olarak dil bilgisi kitaplarındaki adlandırmaların ve tanımların değiştirilmesi gerekmektedir. Gereklilik kipi, dilek-şart kipi, emir kipi, istek kipi kullanımlarının yerine ekler ve işlevlerine odaklı bir sınıflama getirilmelidir.

Türkçede bir ek birden çok işlevde kullanılabilmektedir. Örneğin *–mIş, -AcAk, -Ar* ekleri geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman ifade etmeye yarayan eklerken kullanımlarına göre sıfat fiil eki olarak ya da yapım eki görevinde kullanılabilmektedir. Aynı durum dilek kiplerine bağlanan ekler için de geçerlidir. Örneğin dilek-şart kipinin eki olarak gösterilen *–sA* "Antalya'dan burası olsa olsa beş saattir. "cümlesinde cümleye bir dilek ya da şart değil, "tahmin" anlamı katmıştır. Gerek dil bilgisi kitaplarında gerekse okullarda dilek kipleri anlatılırken kipler belli başlı eklere bağlanılarak adlandırılmakta ve aktarılmaktadır. Bu durum öğrencilerin ezberci bir anlayışla anlama bakmaksızın eylemin aldığı eke odaklanarak kipi bulmaya çalışmalarına sebebiyet vermektedir.

Türkçe öğretiminin amacı öğrencilere kuralları ve ekleri ezberletmek değil, dilimizin anlatım zenginliklerini kavratmaktır. Bir ekin bağlama ve eklendiği sözcüğe göre cümleye farklı anlamlar katabilmesi Türkçenin zenginliklerinden olmasına rağmen dilek kiplerinde bu, tam tersi bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle dil bilgisi kitaplarında "kiplerin adlandırılması" ile birlikte "eklerin kiplere bağlanması" sorununun da çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunun çözümü için dilek kiplerinin yüklendiği farklı anlamlar "kip" konusundan ziyade "cümlede anlam" konusunda da ele alınabilir.

Güncel Türkçe öğretim programında kip konusu 7. sınıf seviyesinde ele alınmaktadır. MEB tarafından okullarda okutulan Türkçe ders kitapları incelendiğinde dil bilgisi ağırlıklı Türkçe öğretimi anlayışından uzaklaşıldığını, anlama ve anlatma temelli bir eğitim anlayışının benimsendiğini görmekteyiz. İncelenen tüm kitaplarda kip konusu okuma ve anlama etkinliklerinin önüne geçmeden zamana yayılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Özgün Yayınlarına ait 7. Sınıf Türkçe ders kitabı ve MEB Yayınlarına ait diğer Türkçe ders kitapları incelendiğinde tüm kitaplarda kip kavramıyla ilgili etkinliklerin olabildiğince basit düzeyde ele alındığı görülmektedir. Kitaplardaki etkinliklerde

genel olarak haber kipleri "zaman bildirenler" dilek kipleri ise "zaman bildirmeyip bir isteği, dileği bildirenler" mantığında ele alınmıştır. Öyle ki kimi etkinliklerde öğrencilerden verilen cümleleri zaman bildirip bildirmeme durumuna göre ayırmaları istenmektedir (Akgül ve diğerleri, 2020, s. 28). Ancak dilek kipleriyle çekimlenmiş ve zaman bildirmediği düşünülen fiiller de esasında bir zaman anlamı taşımaktadır. Bu noktada etkinliklerle açıklamalar çelişmektedir. Örneğin "soralım" sözcüğünün öğrenciler tarafından zaman bildirmeyenler kategorisine alınacağı düşünülmektedir fakat vurgu, tonlama, gibi farklı unsurlara bağlı olarak bu fiil şimdiki zaman veya gelecek zaman anlamı taşıyabilecek şekilde kullanılabilir. Öğrencilerde kafa karışıklığı yaratacak bu durumun önüne geçmek için dilek kiplerini tanımlarken cümleye zaman anlamı katmaktan yoksun oldukları belirtilmemelidir ve kitaplardaki etkinliklerde bu doğrultuda düzenlemeye gidilmelidir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Dilek kiplerinin öğretiminde yaşanan sorunların en önemli sebeplerinden biri bu kiplerin adlandırılması ve sınıflandırılmasındaki geleneksel anlayışın sürdürülüyor olmasıdır. Birçok yeni çalışma yapılmasına rağmen güncel dil bilgisi kitaplarında ve ders kitaplarında bu kipler eski dil bilgisi kitaplarındaki anlayışa göre ele alınmaktadır. Dilek kiplerinin birden çok işlevi olmasına rağmen kitaplarda tek işlevleri üzerinden adlandırılmalarının yapıldığı, farklı işlevlerinin göz önüne alınmadığı tespit edilmiştir. Yeni çalışmalar ışığında kiplerin eklere bağlı kalınmadan, bağlamdan yola çıkılarak adlandırılması bu sorunun çözümüne yardımcı olacaktır. Eklere bakılarak değil, bağlamdan yola çıkılarak bir fiilin gereklilik, dilek, şart, istek veya emir bildirdiği tespit edilmelidir. Kısacası kip konusunda biçim yerine anlam odaklı bir sınıflandırma geliştirilmelidir.

Türkçe ders kitaplarının tamamında dilek kiplerinin zaman bildirmediği belirtilmiş fakat etkinliklerde zaman anlamı da taşıyan dilek kipleriyle çekimli birçok cümleye yer verilmiştir. Etkinliklerde ve güncel dil bilimsel ve dil bilgisel çalışmalardan da anlaşılacağı gibi dilek kipleri de bağlama göre zaman bildirebilmektedir. Bu nedenle zaman bildirip bildirmeme durumuna göre

sınıflandırma mantığı yerine kiplerin tek bir çatı altında toplandığı yeni bir sınıflama anlayışı geliştirilebilir.

Türkçenin en tartışmalı konularından olan emir ve istek kipi konusunun ders kitaplarında karşımıza önemli bir sorun olarak çıktığı görülmektedir. Emir ve istek kiplerinin zamanla hem anlamsal hem de biçimsel olarak birbirlerinin yerine kullanılmaları nedeniyle öğretmenlerin kip konusunu anlatırken yaşadıkları sorunlar konunun öğretimini güçleştirmektedir. Bu noktada istek ve emir kiplerinin zaman içinde birbirlerinin yerine kullanılabilecek hâle gelmeleri göz önünde bulundurularak dil bilgisi kitaplarında bir düzenlemeye gidilmelidir. Dilek kipleriyle çekimli fiillerde vurgu, tonlama, bağlam gibi birçok farklı unsura bakarak eylemin kipine karar verilmelidir.

Tüm ders kitaplarında kip kavramı farklı metinlerdeki etkinliklerle zamana yayılarak ele alınmıştır. Genel olarak metinlerden seçilen cümleler üzerinden kip kavramı ele alınmaya çalışılmıştır fakat metinden kopuk örneklere de rastlanılmıştır. Metinlerden kopuk olarak hazırlanan etkinliklerdeki cümlelerin ifade ettiği anlamı bulmak daha zor olacak ve farklı yorumlara sebebiyet vereceğinden bu etkinliklerin metinden alınan cümleler kullanılarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği bölümlerini okuyan öğrencilere üniversite eğitimleri sırasında başta emir ve istek kipleri olmak üzere tüm dilek kipleri detaylı bir biçimde anlatılmalı, ilk olarak Türkçeyi öğretecek kişilerin bu konuyla ilgili soru işaretleri giderilmelidir. Öğretmenler ise okullarda konunun detaylarına girmeden, anlaşılır bir şekilde dilek kiplerinin sınıflandırma ve adlandırılmasının eski bilgilere dayandığını, bu kiplerin kimi zaman anlam olarak birbirlerinin yerlerini tutabileceklerini belirterek öğrencilerin kafa karışıklığı gidermelidirler.

KAYNAKÇA

Akgül, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş D., Karahan, İ., Uysal, A. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*. MEB Yayınları.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksu Koç, A. (1986). The Acquisition of Past Tense Referance in Turkish. D. I. Slobin, & K. Zimmer (Dü) içinde, *Studies in Turkish Linguistics* (s. 247-264). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Aksu Koç, A. (1988). The acquisition of aspect and modality. Cambridge: *Cambridge University Press.*

Aksu Koç, A. (2000). Some Aspect of the Acquisition Evidentials in Turkish. Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages (s. 15-28). içinde Berlin-New York: *Mouton de Gruyter* .

Andrews, R., Torgerson, C., Beverton, S., Freeman., A, Locke, T., Low, G., Robinson, A., Zhu, D. (2006). *The effect of grammar teaching on writing development*. British Educational Research Journal, 32(1), 39-55.

Arslan, M. (2017). Ortaöğretim Türkçe Dersinde Dil Bilgisi Konularının Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların Belirlenmesi. Researcher: *Social Science Studies*, 5(10), 231-241.

Arslan, M. (2020). Dilbilimsel Kiplik Konusuna Bir Bakış. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 483-488.

Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği-Semantik-Pragmatik Bir inceleme*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Aydın, İ.Seçkin., Pehlivan, A. (2020). *Dil Bilgisi Öğretimine Giriş*. A. Pehlivan, & İ. S. Aydın (Dü) içinde, Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, Ö. (1999). Orta Okullarda Dilbilgisi Öğretimi Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Dil Dergisi*(81), 23-29.

Aydın, Y., Sadioğlu, Ö. (2018). Cumhuriyet'ten Günümüze (1923-2017) İlkokul Türkçe Öğretim Programlarında Dil Bilgisi ve İmla. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1090-1111.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Batstone, R. (1994). *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Benzer, A. (2010). -sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(28), 131-140.

Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bıyık, T. (2016). *Türkçe Öğretmenlerinin Dil Bilgisi Öğretiminde Kullandıkları Yöntemler ve Ortaokul Türkçe Ders Setindeki Dil Bilgisi Öğrenme Alanı İçinde Verilen Yönerge ve Etkinlikler Hakkındaki Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı.

Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Boz, E. (2018). Türk Dil Bilgisi Terminolojisinde Çok Terimlilik (Çok Adıllık) Sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1592-1603.

Bulak, Ş. (2011). "-sA" Ekinin İşlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25-38.

Bybee, J., Fleıschman, S. (1995). Modality in Grammar and Discourse. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bybee, J., Perkins, R., Pagliuca, W. (1994). *he Evolution of Grammar:Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Corcu, D. (2003). *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkısh* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, O. A. (2011). *Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği* (Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Demir, C. (2006). Türkçe Dilbilgisinde Terminoloji Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 54(2006/1), 81-100.

Demirel, M. V. (2017). -(y)AcAk Biçimbiriminin Kiplik Görünümü (Modal View of Morphme "-(y)AcAk"). *Turkish Studies*, 15(12), 261-276.

Demirel, M. V. (2018). *Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı.

Demirel, M. V., Kerimoğlu, C. (2015). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kip. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3), 1268-1289.

Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *TDAY-Belleten*, 19, 83 - 145.

Dursunoğlu, H. (2006). Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 1-21.

Ediskun, H. (2003). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul : Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

Erguvanlı Taylan, E. (1997). Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi {-DI } Biçimbirimi. Zeyrek, D., Ruhi,Ş. (Dü.), XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri. içinde Ankara: *ODTÜ Yay*.

Erguvanlı Taylan, E. (2018). Türkçede Dilbilgisel Kiplikte Olasılık ve Gereklilik. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15(2), 1-22.

Erk Emeksiz, Z. (2008). Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller. *Dil Dergisi*(141), 55-66.

Erkal, H., Erkal, M. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Ders Kitabı 7. Sınıf*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Fischer, S. R. (2017). *Dilin Tarihi*. (M. Güvenç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.

Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi.* Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.

Göçer, A., Arslan, S. (2019, Nisan). Ortaokulda Gerçekleştirilen Dil Bilgisi Öğretimi Durumunun Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(18), 297-326.

Güncel Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr

Güneş, F. (2011). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123 - 148 .

Güneş, F. (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 71-92.

Güneş, F. (2017). *Türkçe Öğretimi Yaklaşım ve Modeller*. Ankara: Pegem Yayınevi.

Güneş, S. (2004). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Çağlayan Matbaası.

Haan, F. d. (2006). Typological Approaches to Modality. W. Frawley (Dü.) içinde, The Expression of Modality (s. 27-70). Berlin, New York : *Mouton de Guyter*.

Hirik, S. (2017). Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi. *İdil* , 6(35), 1955-1966.

Hirik, S. (2019). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Ankara: Pegem Yayınevi.

Hudson, R. (1999). *Grammar Teaching is Dead- Not!* R. S. Wheeler (Dü.). içinde Londra: Praeger.

İşcan, A., Kolukısa H. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 299-308.

İşeri, K., Baştuğ, M. (2016). Yeni Türkçe Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 4(4), 17-35.

Kadıu, S. (2012). Türkçede Zaman ve Kip Kavramı ve i- Ek Eyleminin Fonksiyonu Üzerine. Turkish Studies, 7(3), 1593-1603.

Kahraman, T. (2005). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Dumat Basımevi.

Karabulut, F., Kazanlar Ürkmez, E. (2020). Türkçede Yükümlülük Kipliğindeki "İstek" Unsuru: Palmer Modeli Temelinde Bir Analiz. *Kesit Akademi Dergisi*(23), 73-84.

Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine. *Tuskish Studies*, 7(4), 2091-2138.

Kerimoğlu, C. (2016). *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.

Kerimoğlu, C. (2020). *Dilbilgisini Öğretmek Gerekli mi*? Pehlivan, A., Aydın İ.S. (Dü) içinde, Dil Bilgisi Öğretimi (s. 283). Ankara: Pegem Yayınevi.

Kerimoğlu, C. (2020). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Yayınevi.

Kerimoğlu, C., Aksu, C., (2015). {-DIr} Biçimbiriminin Sözlü Söylemdeki Kiplik Alanları ve Kullanımları. *Dil Araştırmaları*(17), 73-94.

Kılıç, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Kılıçoğlu, V. (1953). Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1, 181-196.

Kır, T., Kırman, E., Yağız, S. (2021). Ortaokul *ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları .

Kiefer, F. (1987). On Defining Modality. *Folia Linguistica*, 21(1), 67-94.

Kocaman, A. (1981). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 28-29(1980-1981), 81-85.

Korkmaz, Z. (2017). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: *Türk Dil Kurumu Yayınları*.

Kutlubay, H. (2015). *1928'den Günümüze Kadar Türkçe Öğretimi Programlarında Dil ilgisi Öğretiminin Durumu* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.

MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6,7,8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5.Sınıflar)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB. (2015). *Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2017). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Narrog, H. (2012). *Modality, Subjectivity and Semantic Change A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Nuyts, J. (2006). *Modality: Overview and Linguistic Issues*. W. Frawley (Dü.) içinde, The Expression of Modality (s. 1-26). Berlin: Mouton de Gruyter.

Özçift, Y. (2019). *Tasarlama Kiplerindeki Zamanın 7. Sınıf Öğrencileri Tarafından Algılanması Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.

Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality* . Cambridge: Cambridge University Press.

Pilav, S. (2008 , Mart). Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 267-276.

Ruhi, Ş., Zeyrek, D., Osam, N. (1997). Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 105-111.

Salman, B., Aydın, İ. Seçkin. (2018). Yapılandırıcı Yaklaşıma Göre Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 13(27), 1265-1284.

Seçkin, P. (2014). Anlama ve Anlatma Sürecinde "Kip" ve "Kiplik". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*(7), 7-16.

Sever, S. (2015). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sever, S., Kaya, Z., Aslan, C. (2013). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. İzmir: Tudem Yayınları.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı .

Thraks, D. (2017). *Gramer Sanatı*. (E. Çoraklı, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.

Tuğuz, Z. (2013). *Türkçede Emir ve İstek Kipinin Tarihsel Gelişimi ve Eş Zamanlı Görünümü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uçar, M. (2014). *Türkçede Emir Kipinin İşlevleri* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi

Usta, Ç. (2013). *Türkiye Türkçesinde Emir Kipliği* (Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Uzun, N. E. (1998). Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*(68), 5-22.

Uzun, N. E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dil Bilgisinin Temel Kavramları: Türkçe Üzerine Tartışmalar.* İstanbul: Pandora Kitabevi

Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9), 187 - 201.

Üzüm, M. (2018). Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisine Genel Bir Bakış. *Turkic Linguistics and Philology*, 1(1), 53-66.

Van Der Auwera, J., Plungıan, V. (1998). Modality's Semantic Map. *Linguistic Typology*, 2(1), 79-124.

Yavuz, S., Gürlek, M. (2012). İlköğretim-Ortaöğretim ve Yükseköğretimdek Türk Dili Alanındaki Terim Farklılıkları I– Ses Bilgisi. *Turkish Studies*, 7(4), 3235-3252.

Yazar, İ. (2019). Yapılandırıcılık Bağlamında 2005-2018 Temel Eğitim Türkçe Programları. 1. Uluslararası Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Sempozyumu. 12. İzmir: *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.*

Yazıcı Ersoy , H. (2015). Türk Yazı Dillerinde İyelik İşaretleyicilerinin Kiplik Anlamları. *Dil Araştırmaları*, 9(17), 51-72.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Nisa DOĞAR		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı			
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	2019
Tez Başlığı	Türkçe Öğretiminde Dilek Kipleri		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner Kerimoğlu		
Akademik Eserler			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

